

Ha-Kol

BROJ IZDANJA: 174
OŽUJAK – TRAVANJ – SVIBANJ 2022.
ADAR I / ADAR II / TEVET /
NISAN / SIVAN 5782.

TEMA BROJA:
ŽIDOVI I UKRAJINA

SADRŽAJ

- 4 UVODNIK
- 5 JOM HAŠOA U JASENOVCU
- 7 LUDBREG DOBIO NOVE
PRAVEDNIKE MEĐU NARODIMA
- 9 SPOMENIK ŽRTVAMA
HOLOKAUSTA I USTAŠKOG
REŽIMA U ZAGREBU
- 11 A LEPOGLAVA I DALJE ŠUTI
- 13 PURIM U OSIJEKU
- 15 MAZEL TOV ALFI KABILJO!
- 17 KAKO OSTATI STAR (A NE SAM)
- 19 PREDSTAVA O SUDBINAMA
HRVATSKIH ŽIDOVA U
VARAŽDINSKOM HNK
- 20 “POZNATI ŽENU”
— INTRIGANTI ROMAN
AMOS A OZA O LJUBAVI I
MEĐULJUDSKIM ODNOSIMA
- 21 “EINSTEIN — NJEGOV ŽIVOT,
NJEGOV SVEMIR” — BIOGRAFIJA
JEDNOG OD NAJVEĆIH
SUVREMENIH ZNANSTVENIKA
- 23 DAVID G. MARWELL:
RAZOTKRIVANJE
“ANĐELA SMRTI”
- 25 ŽIVOT POD PRIJETNJOM SMRTI
— ALFRED FISCHER:
“JOŠ NEKOLIKO DANA;
BUDIMPEŠTANSKI
DNEVNIK 1944.”
- 26 “KNJIGA IZGUBLJENIH IMENA”
— DIRLJIV ROMAN NADAHNUT
STVARNIM DOGAĐAJIMA
- 27 CHARLES EISENSTEIN:
KAKO STVORITI LJEPŠI
SVIJET U KOJEM ĆEMO
BITI SRETNJI
- 28 NA ISTOKU EUROPE
- 30 HASIDSKI POKRET
- 38 HOLOKAUST MECIMA
U UKRAJINI
- 41 STOPAMA ŽIDOVSKO ODESE
- 45 ISAK BABELJ
- 47 VOLODIMIR ZELENSKI
— ŽIDOV NA ČELU UKRAJINE
- 49 VOLODIMIR ZELENSKI DOBIO
SVOJU LEGO FIGURICU
- 50 PRVO ŽIDOVSKO VJENČANJE
OD POČETKA RATA U UKRAJINI
U CENTRU MENORA
- 51 PREŽIVJELI ČETIRI LOGORA
STRADAO U RUSKOM NAPADU
NA UKRAJINU
- 52 JENYA BERNSTEIN NAJSTARIJA
EMIGRANTKINJA IZ UKRAJINE
- 53 DUGO PUTOVANJE
DO SIGURNOST
- 54 POMOĆ UKRAJINSKIM
PRAVEDNICIMA MEĐU
NARODIMA
- 55 PRAVEDNICI NOVIH
GENERACIJA
- 57 STAN VLADIMIRA PUTINA
U TEL AVIVU
- 59 MADELEINE ALBRIGHT:
DUGO NEPOZNATI ŽIDOVSKI
KORIJENI PRVE ŽENE NA ČELU
STATE DEPARTAMENTA
- 61 ŽIDOVSKA TAJNICA OSKARA
SCHINDLERA PREMINULA U
107. GODINI ŽIVOTA
- 62 IN MEMORIAM
STANKA LAPTER

U REALIZACIJI OVOG BROJA SVOJIM SU PRILOZIMA SUDJELOVALI:

OGNJEK KRAUS, TVRTKO UJEVIĆ, MILIVOJ DRETAR, NIVES BEISSMANN, TOMISLAV LIHTENTAL, AGLAJA PUHOVSKI,
JAROSLAV PECNIK, LUCIANO MOŠE PRELEVIĆ, MAŠA TAUŠAN, IVAN SILOBRČIĆ, MILJENKO HAJDAROVIĆ, SUZANA GLAVAŠ.

FOTOGRAFIJA NA NASLOVNICI:

TVRTKO UJEVIĆ

TODA RABA!

UVODNIK

Drage čitateljice i čitatelji,

Jom Hašoa je dan kada se Židovi diljem svijeta, zajedno sa svojim prijateljima, prisjećaju šest milijuna Židova stradalih za vrijeme Holokausta — Šoe. Ove godine hrvatska židovska zajednica počast žrtvama odala je na mjestu nekadašnjeg zloglasnog logora Jasenovac. Bez puno riječi i bez puno politike — jer to je dan ispunjen tugom, boli i sjećanjem.

U teškim vremenima uvijek ima i dobrih ljudi pa je tako na Jom Hašoa u Ludbregu održana svečanost dodjele medalje Pravednika među narodima potomku obitelji Golubić koji su spasili malog židovskog dječaka Chaima Yaakova Mozesa. Priče o hrabrosti onih koji su za vrijeme Drugog svjetskog rata pod cijenu vlastitog života spašavali Židove uvijek su više nego potrebne, dirljive i bude nadu u čovječanstvo.

U Zagrebu je nekoliko dana ranije, nakon dugih prijevora, otkriven spomenik žrtvama Holokausta i ustaškog režima. Raznolika su mišljenja o ovom spomeniku, njegovom imenu, mjestu na kojem se nalazi. U svakom slučaju i bez obzira na mišljenja

o tome treba li podizati spomenike i gdje se oni trebaju nalaziti, spomenici nikada nisu dovoljni. Baš kao ni lijepe riječi. Za izgradnju tolerantnog društva potrebno je učiniti više.

Kazalište Komedija obilježilo je velike obljetnice svog najizvođenijeg autora Alfija Kabilja. Za one koji nisu uspjeli nabaviti karte, Komedija organizira još jednu izvedbu Alfijevih hitova krajem svibnja.

O tome kako izgleda život u tzv “trećoj dobi” i to u Domu Zaklade Lavoslava Schwarza čiji se djelatnici s toplinom brinu za svoje štíćenike piše Aglaja Puhovski. Tekst gospođe Puhovski objavljen je bez ikakvih uredničkih zahvata iz poštovanja prema njezinoj želji. Hvala gospođo Aglaja!

Dok nam se polako približavaju ljetni praznici, vrijeme je da pripremimo i knjige koje ćemo čitati, stoga vam u ovom broju predstavljamo pravu nisku različitih knjiga: od biografija Alberta Einsteina i Josefa Mengelea, do novog prijevoda Amosa Oza, zatim roman “Knjiga izgubljenih imena”, nadahnut stvarnim događajima te knjigu

iz sve popularnijeg područja “self-helpa” “Kako stvoriti ljepši svijet u kojem ćemo biti sretniji. Jaroslav Pecnik predstavlja i budimpeštanski dnevnik Alfreda Fischera.

Već nekoliko mjeseci glavna tema svih svjetskih medija je Ukrajina. Ha-Kol uvijek pokušava izbjeći političke teme, pa će tako biti i dalje. Ali u Ukrajini je godinama živjela jedna od najvećih židovskih zajednica na svijetu, zajednica koja je dala nevjerojatne pojedince u svim područjima pa je ovo bila prilika da pišemo o židovskoj zajednici u Ukrajini, nekada i sada.

Suzana Glavaš pripremila je zanimljiv prijevod teksta o pravom značenju svima dobro poznate dječje knjige o Bambiju, Maša Taušan donosi nepoznate pojedinosti o životu prve žene na čelu američkog State Departmenta — Madeleine Albright, a na Milivoj Dretar se s tugom i poštovanjem oprašta od Stanke Lapter.

Do sljedećeg puta

Nataša Barac

JOM HAŠOA U JASENOVCU

PRIPREMILA: NATAŠA BARAC
FOTOGRAFIJE: TVRTKO UJEVIĆ

JOM HAŠOA U JASENOVCU

Jom Hašoa — dan sjećanja na šest milijuna Židova stradalih u nacističkim i fašističkim logorima tijekom Drugog svjetskog rata, obilježen je ove godine komemoracijom na području nekadašnjeg logora Jasenovac. Na komemoraciji su uz preživjele žrtve Holokausta, članove židovske zajednice iz Zagreba, Osijeka, Čakovca, Karlovca, Koprivnice i drugih dijelova Hrvatske bili i predstavnici predsjednika RH, premijera i Sabora, kao i predstavnici drugih naroda žrtava Jasenovca, predstavnici antifašističkih organizacija te predstavnici diplomatskog zbora.

Jom Hašoa je dan kada se s pijetetom i tugom prisjećamo svih žrtava Holokausta i upravo je na taj način ove godine odana počast žrtvama u Jasenovcu. Predsjednik Koordinacije židovskih općina u RH i predsjednik Židovske općine Zagreb dr. Ognjen Kraus održao je govor (koji prenosimo u cijelosti), a nakon toga je glavni rabin u Hrvatskoj Luciano Moše Prelević u molitvi, uz ostalo, zaiskao da svijetom zavlada duh sloge i ljubavi, te da svi narodi žive mirno i sretno, a s njima i narod Izraelov.

“Šalom dragi prijatelji!

prvo želim pozdraviti preživjele Holokausta, a onda i sve vas koji ste se odazvali na naš poziv, s vjerom da smo ovdje na Jom Hašoa zajedno iz istih pobuda, razloga i osjećaja.

Pozdravljam predstavnika predsjednika Republike Hrvatske, predstavnike Vlade i Sabora RH, saborske zastupnike, predstavnike vjerskih zajednica, nacionalnih manjina i naroda žrtava ovog koncentracijskog logora i ostalih logora smrti NDH — Roma i Srba koji su ovdje završili kao i mi Židovi, prema rasnim

zakonima, zajedno s antifašistima, koji su ovdje stradali kao protivnici ustaškog režima. Pozdravljam predstavnike antifašističkih organizacija, koji su uvijek bili s nama u širenju istine o stradanju i zločinu, i veterane domovinskog rata i anifašiste iz Splita.

Pozdravljam veleposlanike ili njihove opunomoćenike.

Pozdravljam i sve vas, dragi prijatelji, s kojima se zajednički borimo za Hrvatsku, koja je izborna pobjedom sa Saveznicima u Drugom svjetskom ratu, koja je nastala na temeljima ZAVNOH-a i europskih civilizacijskih principa, kojima se vodimo i za koje se borimo i danas.

Ove godine Jom Hašoa pao je šest dana nakon dana tradicionalne komemoracije proboja jasenovačkog logora 22. travnja 1945. godine, u kojem su sudjelovali i Židovi.

Odlučili smo ove godine Jom Hašoa obilježiti ovdje, zbog blizine ta dva datuma. Još jedan od razloga je i to što je ovogodišnji Jom Hašoa posvećen transportima Židova u koncentracijske logore. Podsjećam da je najveći dio transporta Židova s teritorija NDH vodio upravo na ovo mjesto — u jasenovački logor smrti.

Jasenovac je bio najveće stratište Židova i svih žrtava rasnih zakona NDH, iako ne i najstrašnije. Sjetimo se logora Jadovno-Metajna-Slana, odnosno kompleksa logora Gospić-Jadovno-Pag, najokrutnijeg logora, prvog ustaškog logora smrti, koji je postojao samo dva mjeseca 1941. godine, gdje su pobijene tisuće i tisuće žrtava. Taj je logor bio isključivo mjesto egzekucija. U NDH je bilo više od 50 logora. U NDH je nestalo gotovo 35.000 tisuća Židova, više od 80 posto židovske populacije.

Danas, u Jasenovcu komemoriramo i sve one, koji su ovdje nestali s našom braćom i sestrama prema rasnim zakonima NDH: Rome, Srbe, antifašiste i sve, koji su ovdje završili kao protivnici naj-sramotnijeg razdoblja hrvatske povijesti.

Slava žrtvama!
Počivali u miru!
Zihronam livraha!”

Jom Hašoa je prigodnim komemoracijama održan i u drugim dijelovima Hrvatske a odavanju počasti žrtvama pridružio se, kao i obično, hrvatski državni vrh ističući kako uvijek moramo pokazati poštovanje prema žrtvama koje ne smijemo zaboraviti. Najviši hrvatski dužnosnici ovom su prigodom naglasili i potrebu izgradnje društva utemeljenog na toleranciji i uvažavanju.

IZRAEL ODAO POČAST ŽRTVAMA HOLOKAUSTA

Jom Hašoa obilježen je i u Izraelu gdje su se na dvije minute oglasile sirene. Automobili su se zaustavili na ulici, a ljudi su stali kako bi se prisjetili žrtava. Nakon toga je u Jad Vašem održana ceremonija sjećanja na kojom su sudjelovali visoki izraelski dužnosnici i predsjednica njemačkog Bundestaga, Bärbel Bas, koja je u ime njemačkog parlamenta položila vijenac. Ovogodišnji Jom Hašoa bio je naslovljen

“Vožnje vlakom u uništenje: Deportacija Židova tijekom Holokausta”, te je stoga i Richard Lutz, čelnik njemačkih željeznica Deutsche Bahn, također je položio vijenac u Jad Vašemu. Nekadašnje njemačke željeznice, Deutsche Reichsbahn, odigrale su veliku ulogu u ubojstvima europskih Židova.

“Prethodnica naše organizacije duboko je bila uključena u deportaciju i ubojstva europskih Židova i Roma. Vlakovi su odvozili milijune ljudi na njihovo posljednje odredište”, rekao je Lutz nakon ceremonije.

Nakon dvogodišnje stanke zbog pandemije na području nekadašnjeg zloglasnog logora Auschwitz-Birkenau održan je Marš živih na kojem su mladi Židovi zajedno s rijetkim preživjelim logorašima hodali oko 3,2 kilometra od Auschwitza do Birkenaua.

Prema dostupnim podacima, u Izraelu još uvijek živi 161.400 osoba koje su preživjele Holokaust i prosječno imaju 85,5 godina. Oko tisuću preživjelih žrtava danas ima više od 100 godina.

JOM HAŠOA U JASENOVCU

LUDBREG DOBIO NOVE PRAVEDNIKE MEĐU NARODIMA

PIŠE: MILIVOJ DRETAR

Stara izreka: Onaj tko je spasio jedan život — spasio je cijeli svijet! i opet se mogla čuti u Ludbregu i medijima koji su u četvrtak, 28. travnja popratili svečanost dodijele priznanja Pravednika među narodima. Po osobnoj želji izraelskog veleposlanika Ilana Mora, dodjela priznanja upriličena je na sam Jom Hašoa, Dan sjećanja na žrtve i heroje Holokausta, a ceremoniji su nazočili i predsjednik Koordinacije židovskih općina u RH dr. Ognjen Kraus te glavni rabin RH Luciano Moše Prelević. Pripreme su počele još početkom godine kada je u veleposlanstvo Države Izraela u Zagrebu iz Jad Vašema “doputovalo” pisano priznanje te medalja za Pravednike — Antuna i Gabrijelu Golubić. A sam postupak koji je potrajao mjesecima nije bio nimalo jednostavan — kad je pred članove Komisije za dodjelu priznanja stiglo svjedočanstvo Chaima Yaakova Mozesa, trebalo je provjeriti na desetine detalja, pronaći spasitelje ili barem njihove potomke, kroz fotografije, priče, pisma, dokumentaciju potvrditi Mozesovo svjedočanstvo, po nekoliko puta kontaktirati Mozesa, povjesničare, provjeriti arhiv, obavijestiti

VLADO HERCEG S ILANOM MOROM, OGNJENOM KRAUSOM I SAROM LUSTIG

Grad Ludbreg, koordinirati informacije i još mnogo toga. Pred Komisijom je više slučajeva, svaki je priča za sebe. Pa kad taj određeni dođe na raspravu, treba što prije reagirati i oboružan informacijama potvrditi navode.

Tko je spašeni Židov? Chaim Yaakov Mozes rođen je u Zagrebu 1938. godine u

obitelji Nelly Esther i Avrahama Mozesa. Nakon što je početkom 1941. godine započeo progon Židova u Zagrebu, njegov je otac odveden u koncentracijski logor Jasenovac, a Yaakov i njegova majka ostaju sami. Progoni ustaša nisu se zaustavili nad muškarcima zrele dobi, uskoro su protužidovske mjere i deportacije

obuhvatile i žene, djecu i starije. Židovi su traženi i po bolničkim odjelima. U jednom trenutku ustaše su u gradu zaustavljale Židove na ulici, među njima i njega i njegovu majku.

Započelo je naguravanje, vika, okupila se gomila, a susjedi su izašli vidjeti što se događa. U nastaloj gunguli, Nelly Etsher je uhapšen i odvedena, a mali Yaakov je ostao sam. Predstojnik zgrade u kojoj je obitelj živjela, uspio je izvući malenog Yaakova i odvesti ga k sebi doma. Dječak je plakao za svojom majkom. Unatoč opasnosti da netko ne izda malog Yaakova, predstojnik je skrivao dijete kod sebe tri mjeseca. Kad je čuo da Nadbiskupija okuplja napuštenu djecu i odvodi ih na brigu seljacima, odlučio je poslati Yaakova s njima. Vlak se zaustavio u Ludbregu i djeca su preko župe raspoređena po kućama. Yaakov je završio kod Golubića, obitelji koja je živjela uz malu knjižaru na Trgu Sv. Trojstva. Nije bio jedino židovsko dijete koje je udomaćeno u Ludbregu i okolici. Golubići su bili bračni par zrelih godina i imali su jednog sinčića. Po dolasku mali se Yaakov teže uklopio u novi dom, nije mu odgovarala hrana (bio je naučen na košer prehranu), nakon nekog vremena počeo je odlaziti i u crkvu. Tijekom rata Ludbreg je nekoliko puta promijenio vlasnike, iz ustaških ruku 1943. prešao je u partizanske pa opet 1944. u ustaške i na kraju je oslobođen 6. svibnja 1945. godine. Kad bi ustaše bili u Ludbregu postojala je velika opasnost za židovsku djecu. Nedaleko knjižare Golubićevih nalazila se zgrada ustaškog logora, dok su u na istom trgu boravili njemački feldžandari. Kad je Ludbreg konačno oslobođen, nije dugo prošlo i netko je došao po Yaakova.

Kad je vidjela dječaka, zazvala ga je imenom Yankele. Yaakov joj je spontano otrčao u zagrljaj jer je mislio da je to njegova majka. No, to nije bila ona, već sestra njegova oca, koja ga je uspjela pronaći i došla po njega. Teta Rachel

MALI YAAKOV S GOUBIĆIMA, VL. YAAKOV C. MOZES

Mozes-Stov, ultraortodoksna Židovka, bila je šokirana kad je vidjela da Yaakov kleči, križa se i moli katoličku molitvu *Oče naš*. Plakala je kad je vidjela da je dijete postalo katolik, prisjetio se Yaakov. Teta Rachel odvela ga je u svoju kuću u Senti, gdje su bila i njezina djeca. Kako su ju oni zvali "majka", i Yaakov ju je počeo zvati majkom. Rachel i njen muž, oboje ultraortodoksni Židovi, trudili su se Yaakova vratiti židovstvu, što nije bilo lako. Yaakovu je trebalo jako dugo da ponovno postane Židov. S Rachelinom se obitelji preselio u Budimpeštu, zatim u Francusku, a nakon uspostave Države Izrael emigrirali su u Izrael. U Izraelu se Yaakov obrazovao, služio u vojsci, a danas sa širom obitelji živi u Ma'ale Adumimu. Yaakov je ostao u kontaktu s Golubićima. Izmjenjivali su pisma. Antun je umro 1978. godine, Gabrijela četiri godine kasnije. Pokopani su na Gradskom groblju u Ludbregu gdje je upravo 28. travnja započela svečanost polaganjem cvijeća na grob Pravednika. Kako je sin Golubi-

ćevih umro odmah nakon rata, Antun i Gabrijela ostali su sami. Poslije knjižare bavili su se ugostiteljstvom te otvorili gostionicu. Priznanje Pravednika primio je njihov nećak Vlado Herceg. Zahvalio je veleposlaniku Moru i svima uključenim u proces. Istaknuo je ponos na svog tetka i tetu, ali i ostale Ludbrežane koji su spašavali židovsku djecu.

Prije točno 10 godina, prvi ludbreški Pravednici postali su Drago i Dragica Šmidlehner, dvoje seljaka iz prigradskog naselja Selnik. Golubići su proglašeni sada, a prema vijestima iz Jad Vašema, još je nekoliko slučajeva na razmatranju. Ludbreg bi uskoro mogao postati češćim odredištem izraelskih diplomata.

SPOMENIK ŽRTVAMA HOLOKAUSTA I USTAŠKOG REŽIMA U ZAGREBU

PIŠE: J. C.

Povodom Jom Hašoa, zagrebački gradonačelnik Tomislav Tomašević otkrio je u Zagrebu, zajedno s Olegom Mandićem, preživjelim zatočenikom Auschwitza, spomenik žrtvama Holokausta i ustaškog režima. Radovi na ovom spomeniku započeli su u prosincu 2020. godine, te je više od godinu dana stajao dovršen, ali ne i otkriven, zbog nemogućnosti dogovora o natpisu na spomeniku.

Spomenik predstavlja oduzetu prtljagu stradalih, a otkriven je u Ulici kneza Branimira ispred zgrade Hrvatske pošte, na mjestu gdje je u kolovozu 1942. s Glavnog kolodvora oko 800 zagrebačkih Židova deportirano u koncentracijski logor Auschwitz. Autori spomenika, koji je izazvao niz prijepora, su kipar Dalibor Stošić i arhitekt Krešimir Rogina. Izgradnju spomenika, vrijednog 11 milijuna kuna, financirao je Grad Zagreb.

Zagrebački gradonačelnik Tomislav Tomašević u svom je govoru prilikom otkrivanja spomenika izrazio duboko poštovanje prema desecima tisuća Židova, Srba, Roma, Hrvata i svih drugih koji su mučki ubijeni i progonjeni od strane nacističkog i ustaškog režima.

“Mora se otvoreno reći da je jedna od zemalja saveznica nacističke Njemačke bila i tadašnja NDH u kojoj se

OGNJEN KRAUS I ILAN MOR KOD SPOMENIKA U ZAGREBU

provodilo sustavno ubijanje Židova, uz izravno sudjelovanje ustaškog režima koji joj je bio na čelu”, rekao je Toma-

šević, te izrazio zadovoljstvo što je s predstavnicima židovske zajednice i Grada Zagreba dogovoreno da natpis uz

spomenik jasno odražava i zločinačku prirodu ustaškog režima.

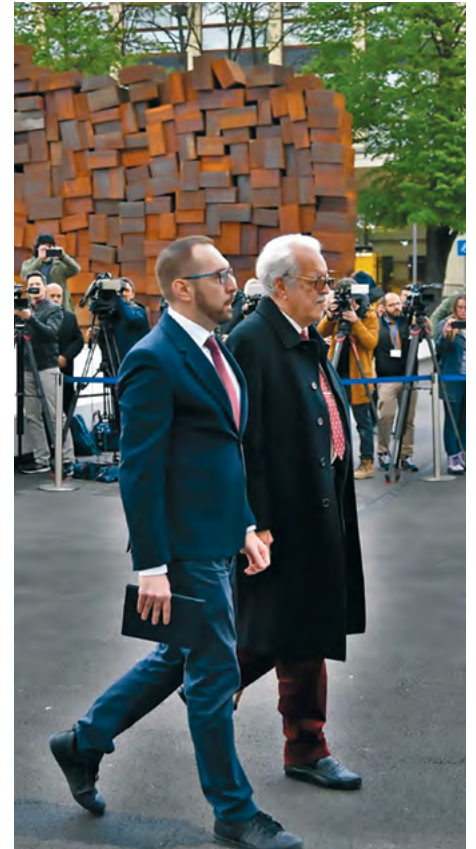
“Inače bismo imali spomenik žrtvama Holokausta tamo negdje kao da se to nas ne tiče”, rekao je Tomašević. Zagrebački gradonačelnik je dodao kako bi volio da ovaj spomenik pomogne da se hrvatsko društvo, koje se u jednom dijelu i dalje nije pomirilo s neželjenom prošlošću, suoči s tamnim epizodama svoje povijesti.

Svečanosti su prisustvovali preživjeli zatočenici logora, predsjednik Republike Zoran Milanović, izaslanica predsjednika Vlade i ministrica kulture i medija Nina Obuljen Koržinek, izaslanik predsjednika Sabora Krešimir Katičić, bivši predsjednici Republike Stjepan Mesić, Ivo Josipović i Kolinda Grabar Kitarović, predstavnici židovske zajednice, Zagrebačke nadbiskupije, Islamske zajednice u RH, Mitropolije zagrebačke i ljubljanske te Makedonske pravoslavne crkve, udruge antifašista i udruga Roma. predstavnici nacionalnih manjina, diplomatskog zbora i civilnog društva.

Predsjednik Republike Zoran Milanović u izjavi novinarima izrazio je zadovoljstvo što je spomenik konačno otkriven, a “natpis uz njega pristojan”.

“Onaj ranije je bio nepristojan, eskapistički. Ako ćemo imati ovakav spomenik, onda treba i pisati što ide uz njega. Ljudi su bili žrtve nacista, Gestapoa, SS-ovaca i ustaškog režima”, rekao je Milanović. Podsjetimo — predstavnici židovske zajednice na čelu s predsjednikom Židovske općine Zagreb dr. Ognjenom Krausom tražili su da to ne bude samo spomenik samo žrtvama Holokausta, kao što je to bila prvobitna ideja, već svim žrtvama ustaškog terora ili žrtvama NDH.

Nakon višemjesečnih usuglašavanja, dogovor je ipak postignut — uz spomenik je natpis na hrvatskom, hebrejskom i engleskom jeziku. “U spomen žrtvama Holokausta i ustaškog režima”, a dodano je i kako je u kolovozu 1942. godine, s mjesta na kojemu je spomenik sagrađen, oko 800 zagrebačkih Židova deportirano u Auschwitz.

TOMISLAV TOMAŠEVIĆ I OLEG MANDIĆ

DOBROVOLJNI PRILOZI ZA ŽIDOVSKU OPĆINU ZAGREB ZA VJERSKU SEKCIJU ŽOZ-A

- **LJERKA SCHUSTER**
(U SPOMEN NA DRAGOG SUPRUGA ERVINA SCHUSTERA) — 500,00 KN

DOBROVOLJNI PRILOZI ZA DOM ZAKLADE LAVOSLAV SCHWARZ

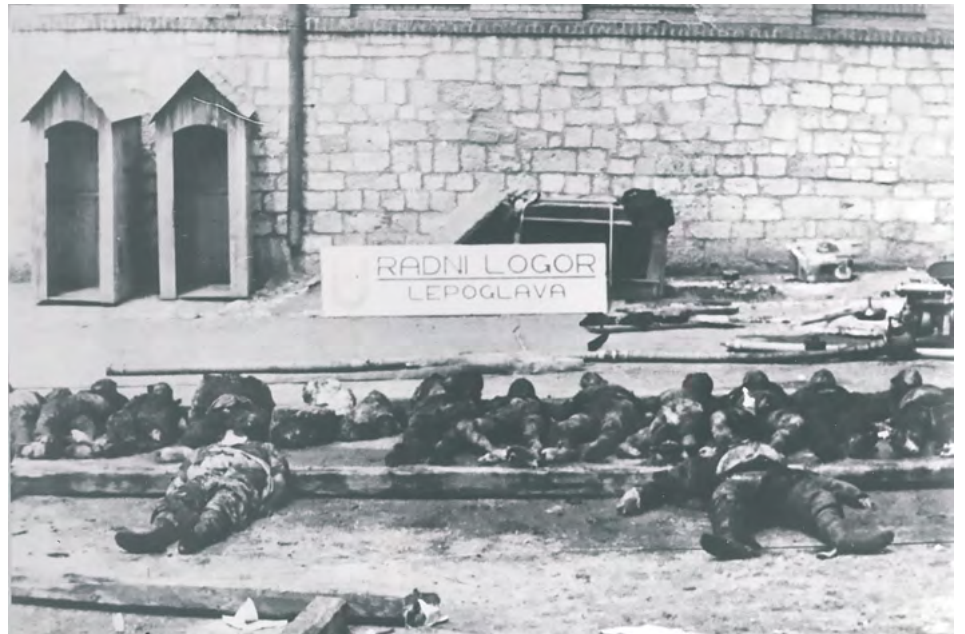
- **RICHARD GOLDSTEIN** — 1.200,00 KN
- **ŽELJKO ĐURANČIĆ** — 500,00 KN
- **ASJA PUŠIĆ** — 7.000,00 KN

A LEPOGLAVA I DALJE ŠUTI

PIŠE: MILIVOJ DRETAR

Elza i Nada Scheyer, Beno Wolfensohn, Šandor Albahari, Mira Berger, Mihael Danon, Jakob Dresler, Vilko Goldbreger, Josip Hary, Geza Klein, dr. Benko Kohn, ing. Samuel Lang, Elias Levi, Leon Papo, Berta Rosenberger, Jelka Spitzer, Julije Schwartz, dr. Držislav Švob, Hinko Wolf... Prepoznajete li koje od ovih imena? Možda je pokoje prezime i poznato, ali tko su ti ljudi? Navedena imena nalaze se među ostalim imenima tragično stradalih logoraša lepoglavskog logora. Ova židovska, kao i druga, hrvatska, srpska, slovenska, uklesana su na male kamene kubise na Spomen-groblju u Lepoglavi. Na svakom kubisu po dva, četiri, ili više imena žrtava ustaškog terora u jedinom logoru smrti na krajnjem sjeveru Hrvatske. Lepoglava se diči kao grad baroka, grad čipke, pavlinskog sveučilišta. To je mjesto gdje je živio i umro Ivan Belostenec, autor enciklopedijskog rječnika Gazofilacijuma. Većini ljudi na spomen Lepoglave prvo na um padne zatvor. U staroj lepoglavskoj kaznionici robijali su Josip Broz Tito, Moša Pijade, Rodoljub Čolaković, ali kasnije i Andrija Artuković i Dinko Šakić.

Kaznionica u Lepoglavi započela je s radom davne 1854. godine, u prostorima starog napuštenog pavlinskog samostana. Po kapitulaciji Kraljevine Jugoslavije, kaznionica sa prisutnim robijašima preuzima nova vlast NDH. Nažalost, za zatvorenike osuđene zbog zabranjene komunističke djelatnosti to je samo značilo nove muke, a često i smrt. Već u travnju

OSTACI LOGORA LEPOGLAVE PO DOLASKU PARTIZANA

1941., po proglašenju NDH, ustaše ovdje dovode viđenije Židove iz gradova sjeverozapadne Hrvatske. Među njima bio je i odvjetnik dr. Oton Spiegler iz Ludbrega. Prokrijumčarenom kamerom snimio je više fotografija unutrašnjosti kaznionice. Zatvor se punio uhićenim Srbima koji su osuđeni radi tobožnjih progona Hrvata tijekom šestosiječanjske diktature ili četničke djelatnosti. U srpnju 1943. slavonski i kalnički partizani napadaju Lepoglavu i oslobađaju kaznionicu. Političke zatvorenike partizani su pustili na slobodu, dok su okorjele kriminalce vratili u ćelije. Kad su ustaše povratili Lepoglavu, kaznionicu su pretvorili u logor koji je povezan s Jasenovcem. Tu su operirali Ljubo Miloš, Maks Luburić, Nikola Gadžić, Josip Vuković. Logoraši

su strijeljani, premlaćivani, izgladnjivani, mučeni, a k tome se ćelijama širio pjegavi tifus. Tijela su se svakodnevno iznosila iz logora i pokapana po šumarcima, blizu groblja, u neoznačenim jamama. Kako se bližio kraj rata, postalo je očito da se tragovi četverogodišnjeg divljanja trebaju ukloniti. Uništavan je inventar, spaljena dokumentacija, a logoraši su poslani u smrt u Jasenovac. Ostalo je 80-ak zadnjih logoraša. U noći 29./30. travnja 1945. noževi su sijevali logorom. Gotovo nitko nije preživio pokolj ustaša. Mrtve su pobacali u logorski bunar ili na brzinu pokapali uz zid kaznionice, a potom se dali u bijeg. Poslijeratna Komisija za ratne zločine istražila je i dokumentirala mjesto zločina, tijela su ekshumirana i pokopana na groblju logoraša.

Godine 1981. Stevan Luketić, crnogorsko-hrvatski umjetnik, podignuo je spomenik žrtvama logora koji je svečano otvoren 11. srpnja, povodom Dana ustanka. Čast da otvori Spomen-groblje pripala je narodnom heroju Pavlu Gregoriću. Bila je to velika svečanost koja je okupila brojne uzvanike, preživjele borce i potomke ubijenih logoraša. Od 1981. do danas, Spomen groblje pohodile su na tisuće građana odajući počast nevinim žrtvama. No, zadnjih 30-ak godina ovo mjesto kao da državna vlast zaboravila. Pri obilježavanju godišnjice lepoglavske crne noći, više nema svečanog postrojanja vojnika, ne dolaze učenici, političari ne drže govore o slavnoj prošlosti.

Sve se nekako odvija u tišini uz prisustvo malobrojnih antifašista. Ni sadašnju, a ni bivšu županijsku vlast ne zanima ovaj prostor koji vapi za obnovom. Nije to spomenik koji se nalazi u nepreglednoj šumi, na vrhu planine, u nedostupnom klancu ili nekom minskom polju. Nalazi se uz županijsku cestu, uz samo gradsko groblje. Visoki kameni spomenik dobio je sivu patinu od vremenskih nepogoda s pokojom napuklinom, imena 961 logoraša sve se teže iščitavaju iz korova, pločice su se razbile i odvojile od podloge. Starijim posjetiteljima nesigurnim u noge posjet Spomen-groblju postao je veliki rizik. Gradonačelnik Lepoglave sliježe ramenima, *ne možemo mnogo — to*

je državno vlasništvo, kaže. A država nije marila ni kad je srušeno više od 3.000 spomenika posvećenih NOB-i, ne mari ni sada za preostale spomenike. Bivši logori: Danica, Jasenovac, Stara Gradiška, Jadovno, Kapor, to su mjesta sjećanja i pijeteta, barem bi trebala biti. No, nebriga Republike Hrvatske polako, ali sigurno, pretvara ih u mjesta zaborava i očaja. Za koju godinu mogli bi još neki spomenici nestati. Neće ih trebati rušiti minama ili bagerima, srušit će se sami. *Ma neka*, odmahnuti će neki službenik u Ministarstvu kulture i pritom stisnuti pečat <NIJE ODOBRENO> na plan obnove. Na vječnu slavu palima za slobodu.

SPOMENIK U LEPOGLAVI

PURIM U OSIJEKU

PIŠE: NIVES BEISSMANN

FOTOGRAFIJE: TOMISLAV LIHTENTAL

Najava proslave ovogodišnjeg Purima među članovima Židovske općne Osijek dočekana je s velikim uzbuđenjem. Naime, Purim je i inače nešto čemu se svi članovi raduju, a nakon stanke u okupljanjima koja je bila duga nekoliko mjeseci, razloga za veselje i uzbuđenje bilo je više nego dovoljno. Kada je konačno stigla nedjelja 20. ožujka, dan za koji je dogovorena proslava Purima, sedamdesetak članova ŽO Osijek koji su se odlučili okupiti u restoranu Stari mlin u Dalju bilo je spremno za dobru zabavu.

Proslava je započela igrokazom maskiranih polaznika Nedjeljne škole koji su za ovu priliku sami osmislili radnju i scenski nastup uz pomoć svoje voditeljice Nives Beissmann. Ideja je od početka bila da u igrokazu svatko bude upravo onaj lik u kojega će se maskirati za purimski maskenbal te se s tim na umu napisao scenarij. Tako su se u igrokazu pojavili gimnastičar, nogometaš, slikarica, karate-klokan, spavalica, inspektor, superheroina, meta, inspektor i beskonačni svemir koji su zajedničkim snagama tražile osobu koja je unijela nered u njihov, do tada, savršeni svijet. Zajedništvo ih je dovelo do glavnog krivca za sve neobične događaje, zeca-ubice, kao i do zaključka da dobro na kraju pobjeđuje zlo, posebice ako se svi zajedno potrude oko toga. Mališani su uživali u glumi, a publika u njihovoj izvedbi što je potvrđeno velikim pljeskom. Nakon igrokaza djeca su se dodatno razveselila jer im je njihova

voditeljica pripremila poklone, što je i inače običaj za Purim u ŽO Osijek.

Kako se raspoloženje nakon ove male predstave podiglo na još višu razinu, bilo je prirodno da se program nastavi u tom tonu. Slijedio je izbor najbolje maske. Ove je godine bilo najviše maskiranih članova do sada pa žiri nije imao nimalo lak zadatak. Nakon poduljeg vijećanja, odlučili su razdvojiti natjecanje u dvije kategorije: dječju i odraslu.

U dječjoj kategoriji treće mjesto osvojio je Gabrijel Tomašek glumeći gimnastičara i izvodeći nekoliko nimalo jednostavnih akrobacija, od kojih je jedna bila potpuno neočekivana i opasna — salto unatrag s mjesta. Drugo je mjesto osvojila malena Nora Radičević, maskirana u Spidermana, dok je prvo mjesto osvojio njen brat Sven Radičević kao svemir. Njegova

gluma beskonačnosti kao i originalnost ideje dovele su ga do prve nagrade.

U kategoriji odraslih bilo je puno jako dobrih maski. Među njima su bila dva odlična klauna, indijanka, drvosječa, šerif, lopov, vražica, Conan Barbarin, gejša, zubić-vila, smrt, bio je tu i leptir prekrasnih krila, kao i mnogo drugih maski. Žiri je ipak uvidio da se neke maske ističu svojom originalnošću te je odlučio sljedeće: odličnoj gejši Jasni Lederer pripala je treća nagrada, dok je drugu nagradu odnijela detaljno izvedena maska smrti koju je nosila naša mlada članica potpuno oslikanog lica, Martina Šebalj iz Vinkovaca. Prvo mjesto pripalo je zubić-vili, koju je fenomenalno iznijela naša Rebecca Beissmann, za ovu priliku potpuno vilinskog izgleda — od ukrašenog lica, prekrasne haljine do

posebnog rekvizita. Naime, ova je zubčić-vila imala neobičnu četkicu za zube, napravljenu od četke na dršci dugaškoj preko jednog metra. Kako je Rebecca stomatologinja po profesiji, tako joj je bilo lako uživjeti se u ulogu, a žiri je nagradio ne samo uloženi trud, nego i bajkovitost maske. Naglašeno je da je održavanje bajki u životu vrlo bitno, pogotovo danas, tako da je i to presudilo u izboru.

Svečanost ovogodišnjeg Purima uvečao je rabin Luciano Moše Prelević koji se prisutnima obratio prije ručka. Rabin je, kao što to i inače radi, povezo staru purimsku priču o kraljici Esteri s današnjim stanjem u svijetu i političkom životu, ističući važnost postojanja ovog blagdana danas.

U rabinovom su se obraćanju mogli čuti detalji iz priče stare više od 2500 godina u kojoj je Estera, sakrivši svoje porijeklo, spasila svoj židovski narod od istrebljenja i sigurne smrti, moglo se saznati zašto se maskiramo za Purim, zašto se prave kolači Hamanove uši, koliko se vina treba popiti na Purim, kao i što Židovi očekuju kada iščekuju Mesiju i koliko je bitan religijski aspekt ovog rabinskog praznika. Rabin se dotaknuo rastućeg antisemitizma svuda oko nas, stalnog isticanja židovske krivnje za razne nesreće na svijetu (najnovije ih u zadnjih par godina krive zbog korone), što je dovelo do zaključka koliko je i danas aktualna stara priča iz Perzijskog carstva o Esteri, Ahašverošu, Hamanu i Mordehaju. Možda su od tada prošle godine, stoljeća, sada već i tisućljeća, no neke su stvari

ostale iste. Nakon ručka bilo je vrijeme za tombolu. Kako *pur* u prijevodu znači *ždrijeb* (*purim* su *ždrijebovi* — Haman je kockom odlučio kada će istrijebiti Židove), tako je slučajan odabir (*pur*) određivao tko će što osvojiti u tomboli. Tombola je bila osmišljena na način da je svatko donio nešto što će staviti u tombolu, a onda su se izvlačili brojevi što je određivalo tko će što dobiti. Bila je to zapravo svojevrsna verzija “tajnog prijatelja”, jer je na ovaj način zapravo svatko darivao nekog drugog.

Uz program i druženje, vrijeme je proletjelo. Otišli smo svojim kućama punih srca i ruku punih poklona, s nadom da je izolacijama došao kraj te da će se nadalje svi praznici proslavljati onako kako smo navikli — uživo, svi zajedno na okupu!

MAZEL TOV, ALFI KABILJO!

PIŠE: NATAŠA BARAC

Prema definiciji “talent” je “iznimna sposobnost za nešto, dar, darovitost, nadarenost, obdarenost” a ova riječ može opisivati i osobu koja ima takve sposobnosti, koja je nadarena i darovita. Je li to dovoljno da se objasne neke nevjerojatne brojke: punih šezdeset godina maestro Alfi Kabiljo posvećen je svom umjetničkom radu u kojem je stvorio nezaboravna djela iz svih područja glazbe.

Ovo je razdoblje u kojem Alfi Kabiljo slavi nekoliko jubileja — 85. rođendan, 60. obljetnicu svog umjetničkog djelovanja te 50. obljetnicu mjuzikla “Jalta, Jalta”, mjuzikla koji je obilježio ne samo njegov stvaralački rad već postao i svojevrsni prepoznatljivi simbol kazališta Komedija i hrvatskog mjuzikla.

Iako je Alfi Kabiljo stvarao prava remek-djela u svim glazbenim područjima, bez ikakvog se pretjerivanja može reći da su upravo mjuzikli perjanica njegovog skladateljskog opusa. Kazalište Komedija stoga je u ožujku s dva svečana koncerta pod nazivom “Alfi Kabiljo: Moji mjuzikli #2” pred dvoranom prepunom dirnute publike odalo počast “svom autoru”. Jer veza kazališta Komedija i Alfija Kabilja traje dugi niz godina, još od vremena kad se mjuzikl, kao posebna glazbeno-scenska forma, prvi put po-

ALFI KABILJO U KOMEDIJI

javio u hrvatskoj kazališnoj praksi. Kao začetnik zagrebačke škole mjuzikla, Alfi Kabiljo je u Komediji je pronašao svog prvog producenta i zajedno s drugim umjetnicima započeo put domaćeg mjuzikla koji traje do danas.

Kazalište Komedija ovom je prigodom ponosno objavilo da je s ukupno 1.357 izvedbi, Alfi Kabiljo najizvođeniji glazbeni autor toga kazališta — broj izvedbi njegovih djela u Komediji dvostruko pre-

mašuje po šestotinjak izvedbi djela druge dvojice najizvođenijih glazbenih autora, Emmericha Kálmána i Franza Lehára.

Na koncertima održanim 26. i 28. ožujka publika je mogla uživati u uspješnicama i nezaboravnim Kabiljovim hitovima iz poznatih mjuzikala “Velika trka”, “Dlakav život”, “Crveni otok”, “Jalta Jalta”, “Ivan od leptira”, “Car Franjo Josip u Zagrebu”, “Tko pjeva zlo ne misli” ili “Kralj je gol”. Posebna poslastica bili su i

songovi iz novih, još neizvedenih mjuzikla, poput mjuzikla “Madame Hamlet”, “Krađa Mona Lise” i “Marilyn Monroe”; koje je Alfi Kabiljo stvarao posljednjih desetak godina.

Čitav ansambl kazališta Komedija sudjelovao je u stvaranju čarolije u kojoj se publika povezuje s autorom, izvođačima i muzikom. Pod glazbenim ravnanjem maestra Dinka Appelta i pod redateljskim konceptom Nine Kleflin na koncertu su sudjelovali solisti Sandra Bagarić, Jasna Bilušić, Vlatka Burić Dujmović, Danijela Pintarić, Renata Sabljak, Vanda Winter, Ervin Baučić, Dražen Bratulić, Filip Hozjak, Đani Stipaničev, Adalbert Turner te orkestar i zbor kazališta Komedije, kao i baletni par Ana Hanić i Dejan Jakovljević.

Za sam kraj koncerta ostavljeni su bezvremenski hitovi iz najpoznatijeg mjuzikla Alfija Kabilja “Jalta, Jalta”. Mjuzikl kojeg su Kabiljo i njegov dugogodišnji suradnik Milan Grgić stvorili 1972. godine danas, u vremenu kada svakodnevno gledamo stravične prizore iz Ukrajine, ponovno je i više nego aktualan. Arija “Što će biti s nama sutra” u izvedbi Renate Sabljak izazvala je burne emocije publike koja je solisticu nevjerojatnog raspona glasa nagradila dugim, dugim pljeskom. Koncert je završio najvećim hitom ovog mjuzikla “Neka cijeli ovaj svijet”. Pod dirigentskom palicom Alfija Kabiljo proročansku su pjesmu izveli zajedno svi solisti — a zatim se na bisu u izvedbi pridružila i očarana publika nadajući se da “još pravih ljudi ima što vjeruju u spas”.

I — na kraju ovog teksta koji ne može dočarati magiju te večeri — dozvolite mi nekoliko osobnih riječi. Jer ovo nije umjetnička kritika ili izvještavanje s koncerta, to su učinili drugi mediji. U Ha-Kolu smo u više navrata pisali o Alfiju Kabilju, u broju koji je bio posvećen glazbi objavljen je intervju s Alfijem

ALFI KABILJO U KOMEDIJI

(koji mi je ostao u sjećanju kao jedan od najdražih koje sam radila), objavljivali smo vijesti o nagradama koje je dobio. Većina čitatelja dobro je upoznata s djelom Alfija Kabilja, s poviješću njegove obitelji koja mu je bila namjerila neku drugu karijeru, s Alfijevom čudesnom vitalnošću, veseljem s kojim i dalje stvara, s neiscrpnim idejama. Da, Alfi bi sigurno napravio svjetsku karijeru da je odlučio otići nekim drugim putem. Bez obzira na sve nagrade koje je dobio u svojoj domovini, može nam se učiniti da njegov talent nije dovoljno nagrađen ili priznat. Meni se čini da je naš Alfi bez obzira na to sretan čovjek — čovjek koji voli ovaj grad, koji voli subotom otići na

kamenice, igrati tenis na svojoj Šalati, ljetovati u Istri, provoditi vrijeme sa svojim prijateljima i — čitati Ha-Kol. Ali kao što mi je sam rekao, dirnut pažnjom i emocijama kojima je svjedočio, najljepši trenuci jubilarnih koncerata bili su ti što je na njima bila njegova obitelj: supruga Katja, kćerka Danijela i sin Ilan. I kao najvažnije gošće: Alfijeve četiri unuke. Znam da su svi oni bili i više nego ponosni. Mazel tov, Alfi! Do nekog sljedećeg (možda zagrebačko-židovskog) mjuzikla koji će puniti dvorane. A za one koje nisu uspjeli dobiti ulaznice, kazalište Komedija priredit će još jednu izvedbu 27. svibnja ove godine.

KAKO OSTATI STAR, (A NE SAM!)

PIŠE: AGLAJA PUHOVSKI (100 MI JE GODINA, TEK!)

Kada mi je gospođa Mira Dedić pokazala tužnu sliku usamljene, pogrbljene stariće, u glavi mi je nešto kliknulo.

Vizionar i dobar čovjek dr. Schwarz je rekao — sve što sam stekao dajem za otvaranje Zaklade za starice i starce, ne za mlade, ne za mace, ptice i komarce već za starice i starce.

Ne da stari ljudi mirno umru, (već da budu kao na “gumnu”) da dane, tjedne, mjesece i godine (da bar) prožive sretno, vedro i lahko, što poželjeti može svatko.

Želja mu je bila i zaista se ispunila. Prema snu svom osnovao je DOM!! Mi danas niti svjesni nismo, kako žalosno živjeti mogli bismo!

Moguće kao ova tužna pogrbljena “dama” i još k tome potpuno sama.

Kao što vidimo nosi mali, ali za nju veliki teret.

A naša je najveća briga pitanje: Da li mi je danas lijepo složen krevet?

Naravno da persifliram, ali tako bol u svom srcu manje diram.

Mnogo plaćamo i mnogo traćamo, ali to je tema za druga vremena.

Mi zapravo ne znamo, ili ne želimo znati, kako živimo, a koliko veliki broj staraca izvan Doma pati.

Ne znamo dal’ imaju hranu i stan?

I koliko pate kad po snijegu i kiši, mo-

raju van! I sretni su kad mogu izvući od javne kuhinje obrok vrući.

Znamo da smo u Domu okruženi s mnogo ljudi dobre volje i sve rade da nam bude bolje! Imamo zaposlenike, doktore, sestre, spremačice, vešerice naravno i kuhinju (kažu da hrana nije najvažnija stvar, ali je pravi dar)! Kad je bolje — eto dobre volje.

Doktorice Srđić Briški, Abramović i Šupe, tri su čvrsta stupa naše liječničke grupe.

One unose sve svoje snage i znanje i puno dobre volje da bi nama starcima bilo što bolje.

Al’ to nije samo naša nada zbog njih smo danas ovdje — živi i zdravi sada. Ne smijem zaboraviti Dr. Trinkija, kardiologa (srećom nisam ga trebala za dugog života svoga). On iz svih medicinskih topova puca da starcima još uvijek srce kuca.

Sestra Matea i ambulanta sa svim sestrama, bolničarkama i kako se već zovu, izvršavaju uvijek dužnost svoju. Ako te nešto boli ili trebaš pomoći (po danu ili noći) — one će doći i pomoći. Imamo Renatu, Mirjanu i Gorana, (mlada, nenaborana) koji stalno govore “glavu gore, prsa van” tako ćete imati uvijek sutra — ljepši dan.

TOMISLAV DEDIĆ, FOTOGRAFIJA SNIMLJENA U DUBROVNIKU

Spomenka je zapravo meni prva (jer je moja “ljeвица i desnica”).

Al’ glavno je da je ona šefica ekipe važne (malo ih je, al’ su snažne).

Kraj Sandre i Ksenije mogli bismo doći i do Kenije.

Zajedno sve rade, kao iz “malog mista” zato je naša kuća uvijek čista i k’o “dragi kamen” blista. Al’ ako bi i došlo do malo

tame, sa Spomenkom nikad nismo same. A sada za kraj ostao je “vešeraž”. Dvije i pol vrlo vrijedne žene (bez ikakve smjene) rade kao automati (7 ili 8 sati), peru, peglaju, suše (nijedna zlovoljno ne puše) da naše potrepštine i mi mirišemo, zbog toga mi starci lakše dišemo.

Bez Nevenke, njihove glavne ne bi im bilo ravne. Ona polovica “treće” treba zapravo puno sreće. Jer kad čuješ što sve radi, zavrti ti se u glavi.

Ona šiša, pere kosu, pravi trajnu, frizura, farba, manikira i pedikira — i umjesto da si uzme malo mira, od srca se smije kad muškarce brije.

Takva je naša Tamara (jedna, ali vrijedna), a da bude još bolje uvijek je dobre volje.

Već sam rekla da je i kuhinja važna (da naša “staračka ekipa” ostane snažna). Tu je Živko kuhar glavni naš (dobro su ga izabrali baš) koji nikada ni sanjao nije (sada može samo da se smije) da će ga u obje smjene okružiti same žene.

Muško-žensko, nije važno kada se kuhanja primiš snažno. Kod njih postoji “kuharski bon-ton”, rezultat je kao “Sheraton”! (ja bi rađe “Palace”, ali tko pita nas).

Dobar recept ili restoran ide s parolom “van”. Što god se u hrani čini uvijek — samo vitamini! A mi kažemo: G. Živko svaki starac vam poruku šalje “tjestenine malo (puno manje)!”

Svaki čovjek pravi uvijek nešto za boravi (i mene je pogodilo, jer mi se to dogodilo) da zaboravim “dečke drage” koji jako mnogo rade. To su Zdravko i Jakov. Što je? Oni svima nama na raspolaganju stoje. Krpaju, popravljaju, voze u bolnicu, kupuju (a mi bi morali sada razmisliti kako ćemo zadnje novce “spiskati”). Kada trebamo, samo ih zovemo. Vjerovali ili ne, sve je Ok.

Uvijek fali “šlag na torti” evo nas na našoj Porti. To je jedino mjesto u našem Domu gdje su muškarci u većini (pa čak u pećini je bio “matrijarhat”, a gdje smo mi sad?) Oni su čuvari našeg mira i reda,

DOM ZAKLADE LAVOSLAVA SCHWARZA

i samo se gleda imaš li nazuvke, potvrde i maske (pretraže te do “daske”). Onda te može pustiti, da odeš svoje mile poljubiti. Rade po danu i noći, oni su naše uši i oči.

Nije mi bila svrha da dođem do vrha, da spomenem naš “duet” bez kojeg ne bi funkcionirao “domski svijet”! To su Sanja i Diana (koja je postala i mama) — sad uz starce i starice ima i dvoje djece. Govorim o svemu, ali da se vratim na glavnu temu.

Htjela sam reći da u našem vodstvu puno posla ima i sve štima (osim knjigovodstva — ne treba nam ovca, nego novca). Sanja ima “žara”, ali uvijek fali para. Nategnuto, ali ipak sve funkcionira. Najvažnije da su uz njihovu veliku brigu starci došli do — svog mira.

Ako pitate mene ove dvije žene izvrstan su mladi “par” (ne dozvole nikakav “dar-mar”) nikad ne mogu stati i samo se NADAM da će tako i ostati.

Ako bi netko mislio da sam previše dala tome govoreći o personalu u našem Domu, da sam se udaljila od naše glavne

teme: “usamljene, pogrbljene, stare žene” taj se jako vara.

Jer baš rad svih tih zaposlenika u našem Domu doprinijelo je tomu da mi nismo pogrbljeni, usamljeni i sami, jer živimo u svijetlu, a ne u tami.

Sada za svršetak da se vratimo na početak: na sliku usamljene pogrbljene tužne starice. I za kraj da kažem i svaku riječ važem. Opet mi je u glavi nešto “kliknulo” i viknulo — ne urlam, ne vičem, ali puštam glas, apeliramo na Vas (DOM).

Ali ne apeliram, jer pouzdano znam da uz vas NIKADA neće doći dan da itko od nas bude na ulici TUŽAN, POGRBLJEN I SAM!!

P.S. Ako nije sve kao što bi trebalo biti, nećemo to “skriti”.

Uzmite malo blažu “metriku” i dozvolite mi “licentiu poeticu”.

PREDSTAVA O SUDBINAMA HRVATSKIH ŽIDOVA U VARAŽDINSKOM HNK

PIŠE: NATAŠA BARAC

Hrvatsko narodno kazalište u Varaždinu odalo je počast hrvatskim Židovima stradalima tijekom Drugog svjetskog rata izvedbama predstave “Kadišl i nebeski putnici”, u kojoj glumci gledateljima kazuju potresne pojedinačne ispovijesti Židova.

U predstavi redateljice Sanje Ivić glume Gordana Slivka, Karlo Mrkša, Zvonko Zečević i Elizabeta Brodić koja je za čitatelje Ha-Kola ispričala koji se osjećaji bude u mladom glumcu kada danas ulazi u teške sudbine Židova u doba Holokausta.

“U ovoj predstavi ne glumim jedan lik, već izgovaram pisma i zapise iz dnevnika više osoba. Ono što ih povezuje je to da su sve one mlade žene s istom sudbinom”, kazala je mlada talentirana glumica, koja dodaje kako prije rada na ovoj predstavi nije znala puno toga o sudbini koja je zadesila Židove u Hrvatskoj tijekom Drugog svjetskog rata.

“Znala sam jako malo. U školi smo učili o Holokaustu kao takvom, a malo više sam saznala doma. Ali sve je to zapravo jako malo”, objašnjava Elizabeta Brodić.

Glumiti mlade proganjane Židove nije lak zadatak, upravo zbog toga što mlade generacije nažalost ne znaju dovoljno o onome što se događalo za vrijeme Holokausta na ovim prostorima.

“Rođena sam pred kraj Domovinskog rata, dakle ovaj rat prije njega je stvarno

bio daleko. Moja generacija sluša priče o ustašama i partizanima, a ova katastrofa je ostala negdje u povijesti. Što je naravno, nevjerovatno. Shvatila sam već na prvom čitanju da ovo što radimo neće biti gluma, da to ne može biti samo gluma. Dala sam si zadatak da što vjerodostojnije i iskrenije prenesem tuđe riječi, misli, nade i želje”, priča Elizabeta.

Rad na predstavi postavio je pred mlade glumce i niz pitanja na koja teško mogu pronaći odgovore, a pokrenuo je i emocije koje se, kako kaže mlada glumica, najbolje mogu opisati kao “tuga i zaprepaštenost”.

“Kako je uopće moguće da se to događalo? Kako je moguće da su ti ljudi zaista prolazili takvu katastrofu? Kako je moguće da se neka žena, mlada kao i ja, suočila i pomirila s time da neće živjeti život, da je označena i da nema dalje. Strašno”, dodaje.

Predstava koju je uživo pratila originalna glazba varaždinskog skladatelja Davora Bobića završava na neuobičajen način, bez tradicionalnog aplauza publike. Dok govori svoj zadnji monolog o preživjelima, glumica Gordana Slivka odvodi publiku u park uz varaždinsko kazalište, do spomenika žrtvama Holokausta K19 autora Zlatka Kopljara, gdje svatko od njih odlaže kamen koji su dobi-

li na izlazu iz kazališta. “Publika na ovu predstavu reagira nevjerovatnom tišinom. Gledam ljude u oči tijekom predstave i vidim tugu i suosjećanje. A ovaj put do spomenika, koji traje 3 do 4 minute, prolazi u tišini i empatiji”, kazala je za kraj kratkog razgovora Elizabeta Brodić.

Redateljica Sanja Ivić je dramsku izvedbu “Kadišl i nebeski putnici” o patnjama Židova napravila prema proznim zapisima Jasminke Domaš. Predstava je zamišljena kao svojevrsno putovanje kroz vrijeme uz projekcije fotografija međuratnog Zagreba, jednog od najboljih zagrebačkih fotografa Đure Janekovića. Na gotovo praznoj sceni nalazi se nekoliko kofera, starih kutija, albuma sa slikama po kojima glumci prebiru pronalazeći tragove, dnevničke zapise, razglednice, pisma i poruke ljudi koji su zbog toga što su bili Židovi označeni, uhićeni, otpremljeni u logore i ubijeni.

“POZNATI ŽENU” — INTRIGANTNI ROMAN AMOS A OZA O LJUBAVI I MEĐULJUDSKIM ODNOSIMA

PIŠE: NATAŠA BARAC

Opus izraelskog književnika Amosa Oza stvarno je impozantan, a zahvaljujući izdavačkoj kući Fraktura hrvatski ljubitelji ovog velikog majstora riječi mogu uživati u njegovim djelima i danas, tri i pol godine nakon što je preminuo u prosincu 2018. Fraktura je nedavno objavila prijevod Ozove knjige zanimljivog i dubokog naslova — “Poznati ženu”, koju je s hebrejskoga jezika prevela Andrea Weiss Sadeh.

Amos Oz ovaj je roman o dobrovoljno umirovljenom izraelskom špijunu Joelu Ravivu napisao davne 1989. i u tom se romanu bavi uvijek aktualnim i intrigantnim temama ljubavi, muško-ženskih odnosa, odnosa roditelja i djece (zanimljivo je da je odnos Amosa Oza s njegovom djecom, posebice s jednom kćerkom, nakon njegove smrti postao vrlo kompliciran a optužbe njegove kćerke izazvale su pravi skandal, iako je preostalo dvoje djece stalo na stranu svoga oca a protiv sestre). Glavni lik romana, Joel Raviv, više je od dvadeset godina radio za izraelsku tajnu službu, putovao je svijetom i učio čitati ljude — ali je li pri tome naučio čitati i signale i poruke svoje vlastite obitelji? Nakon iznenadne pogibije svoje supruge Ivrie, s kojom je imao neobičan odnos od samog početka njihove veze, odlučuje se prijevremeno umiroviti, promijeniti ime i baviti se ženama u svojoj obitelji — a to su njegova kćerka Neta (koja boluje od misteriozne

bolesti), majka Liza i punica Avigail. Joel i tri žene odlaze živjeti u iznajmljenu kuću u predgrađu Tel Aviva a bivši špijun prilagođava se na novi život u kojem svakoga dana mora pronaći neku novu zanimaciju, nastaviti sa svojim životom te pokušati svoje špijunske iskustvo primijeniti i na vlastitom životu: pokušat će otkriti što se stvarno dogodilo s njegovom ženom, od koje tajne bolesti boluje njegova kćerka. Ali ta potraga neće biti detektivska već će se temeljiti na razmišljanjima i emocijama. U novi život Joela Raviva ulaze i neki novi ljudi, agent za prodaju nekretnina Arik Krantz, američki susjed Ralph i njegova sestra Annemarie s kojom se Joel upušta u ljubavničku vezu (uz čudno sudjelovanje brata Alpha, što čitatelju ostavlja puno otvorenih pitanja). Dok se bavi svojim vrtom Joel pokušava sam sebe uvjeriti da će se stvari u njegovom životu nekako posložiti, ali nije u pravu, što uviđa kada mu njegova majka te dečko njegove kćerke ukažu na njegovu nesposobnost da prihvati ljude bez da ih kontrolira. I tada autor mijenja svog glavnog junaka i vraća ga u život izmijenjenog — spremnog da se pomiri sa svojim životom i svojim bližnjima. Ako se Amosu Ozu možda može pronaći i poneki nedostatak — onda bi to u ovoj knjizi mogao biti nekako prengli preokret u samom glavnom liku Joelu a sam kraj u maloj je suprotnosti s polaganim stilom ostatka knjige.

Nakon čitanja ove knjige, u kojoj se radnja odvija polako, čitatelju ostaju predivni

opisi prirode i nekih posebnih životnih trenutaka, opisanih gotovo plastično, što je vjerojatno prilično izazovno za prevoditelja. Čitatelj ostaje i s pravom mreža vrlo neobičnih međuljudskih odnosa, koji ponekad čak granice s onime što nazivamo “normalnim”, što god to značilo. Možda “poznati ženu” ustvari znači poznati ili spoznati sebe, jer jedino spoznavanjem onog što jesmo možemo se okrenuti i onima koji se nalaze pored nas.

I kao što je lijepo napisao hrvatski izdavač Amosa Oza, “svojom mudrošću i suosjećanjem, emotivnošću i humorom veliki izraelski pisac čini da istina izađe na površinu, detektivska priča postane egzistencijalistička pustolovina, a u samom srcu romana Poznati ženu zasja ono najvažnije: potreba da upoznamo sebe i one koje volimo”.

“EINSTEIN — NJEGOV ŽIVOT, NJEGOV SVEMIR” — BIOGRAFIJA JEDNOG OD NAJVEĆIH SUVREMENIH ZNANSTVENIKA

PIŠE: NATAŠA BARAC

Znanstvenici rijetko stječu popularnost, za njih i njihova djela obično zna mali krug ljudi koji se bavi određenom znanosti. Velika iznimka tog nepisanog pravila je Albert Einstein koji je svojim likom i djelom, domišljatošću, pameću i karizmom osvajao svijet poput današnjih zvezda društvenih mreža ili reality showa. Bogatu, zanimljivu i neobičnu biografiju nazvanu “Einstein — njegov život, njegov svemir” autora Waltera Isaacsona nedavno je objavila Školska knjiga (prijevod s engleskog Dario Hrupec).

Albert Einstein rođen je 1879. godine u Njemačkoj u židovskoj sekularnoj obitelji, ali kako ističe autor, unatoč sekularizmu svojih roditelja ili možda baš zbog njega, Einstein je još kao dječak razvio interes za judaizam i to u vrijeme kada je pohađao katoličku školu. Zbog zadirkivanja druge djece na temelju, kako je sam zapisao, “rasnih obilježja” imao je osjećaj da je izopćenik i taj ga je osjećaj ustvari pratio do kraja života. S vremenom se udaljio od svoje zaludečnosti judaizmom, ali se kasnije tijekom života, kada je bio izložen snažnom an-

tisemitizmu, počeo vraćati svom židovskom porijeklu. Kada je postao slavan priklonio se idejama cionizma te lobirao u korist židovskih pitanja.

Einstenov život pun je bizarnih priča a jedna od onih s kojom su se tješili svi oni koji su imali problema s matematikom bila je i ta da je kao učenik pao iz matematike. Isaacson u svojoj biografiji rasplinjuje te mitove te ističe da je istina da je Einstein bio sjajan učenik “barem u intelektualnom smislu”. A što se matematike tiče, bio je i bolji nego što se to od njega tražilo.

Autor donosi vrlo detaljan i sadržaj pregled Einsteinova života, odrastanja, emotivnih veza i drugih dijelova života: od njegove ljubavi prema glazbi (u glazbi ga je baš kao i fizici oduševljavala ljepota sklada), političkih stavova koje je imao od najranijih dana (a koji su uključivali i neuvažavanje autoriteta te odbojnost prema militarizmu i nacionalizmu, uz poštivanje individualnosti i težnje za društvenom jednakosti), ljubavnih i obiteljskih odnosa (od kompliciranog odnosa s prvom suprugom Milevom Marić kojoj je obećao čitav iznos Nobelove nagrade ako pristane na razvod do ljubavne veze i drugog braka sa sestričnom Elsom Einstein) do izgradnje karijere

jednog od najvećih znanstvenika našeg doba i teorije relativnosti u kojoj je do izražaja došao način razmišljanja koji je bio tipičan za Einsteina.

Još kao mladić Einstein je napisao i predvidio da će mu “užitak u znanstvenom radu biti utočište od bolnih osobnih osjećaja”. Prema autoru njegove biografije “pothvat s općom relativnošću pokazao se lakšim od pronalaženja formule za silu koje su vitlale u obitelji” a posebice u odnosu s djecom, sinovima Hansom Albertom i Eduardom (Albert i Mileva imali su i kćer koja je rođena prije braka a vjeruje se da ju Albert nikada nije ni vidio). Einstein je osim toga bio omiljen među ženama te imao i niz ljubavničkih veza.

Oko Einsteina neusmislivo postoji nešto što autor naziva “paradoksom popularnosti”. Dok je bio na vrhuncu slave novinari su bili naprosto oduševljeni genijem koji nije izgledao a nije se ni ponašao onako kako ljudi zamišljaju znanstvenike. Einstein je bio šarmantan i volio je dijeliti svoje mudrosti. A iako se često žalio zbog svoje novostečene slave, nije bio nesklon publicitetu i davao je intervju, izjave, volio je javne nastupe i fotografiranje. Einstein je i inače bio prilično kontroverzan — volio se predstavljati kao usamljenik, a opet uživao je u društvima u kojima se raspravljalo,

znao je biti hladan prema članovima svoje obitelji a opet održavao je i prijateljstva koja su trajala čitav život — moglo bi se reći, kako kaže Isaacson, da je “taj spoj topline i hladnoće stvorio u Einsteinu izvjesnu nedodirljivost o pitanju međuljudskih odnosa”. Za vrijeme njegove prve turneje po SAD-u 1921. Einstein je dočekan s masovnom hysterijom, poput rock zvijezde. On je tada predstavljao ikonu humanističkih vrijednosti i bio je živući zaštitnik Židova, te je svoj posjet iskoristio kako bi se još više povezaao sa svojim židovskim korijenima. Dvije godine kasnije prvi je i jedini put boravio u današnjem Izraelu.

Tridesetih godina Einstein je zauvijek napustio Njemačku i karijeru nastavio u SAD-u, a 1933. odrekao se njemačkog državljanstva te iako do tada uvjereni pacifist promijenio je svoje stavove suočen s nacističkom prijetnjom. Zgrožen onime što se događalo Židovima u Europi javno i privatno pomagao je izbjeglicama. Sve do kraja života više nikada nije otišao u Europu. Iako je dugo vremena bio protivnik ideje stvaranja židovske države, podržao je stvaranje Izraela a 1952. ponuđeno mu je da postane predsjednik Izraela. Na tu je ponudu odgovorio da je “duboko ganut” te da osjeća “i tugu i krivnju” što je ne može prihvatiti.

Nakon što je ostvario nevjerojatnu znanstvenu karijeru, te za svoj rad dobio najviša priznanja, uključujući i Nobelovu nagradu za fiziku, Albert Einstein preminuo je 18. travnja 1955. godine od aneurizme u 76. godini života. Prema njegov želji, pepeo mu je prosut po rijeci Delaware.

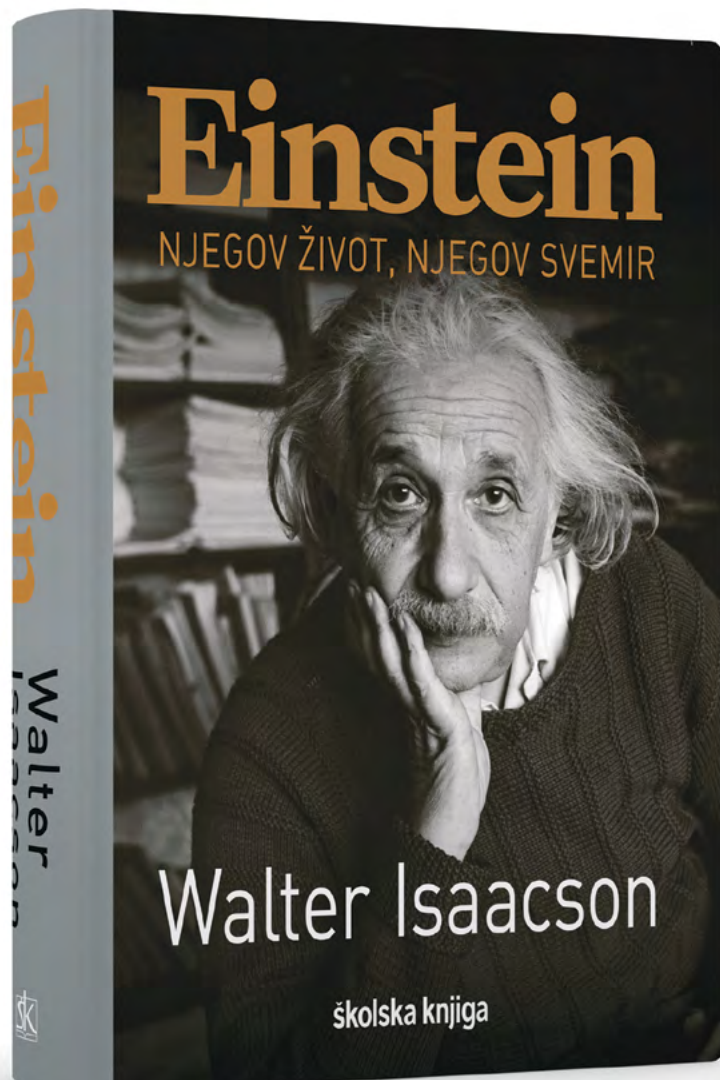
Zahvaljujući Isaacsonovoj intrigantnoj biografiji čitatelji prvi puta imaju priliku uz bibliografske podatke “zaviriti” i u razvojni proces Einsteinovih ideja zahvaljujući njegovim osobnim pismima i zapisima. I kao što navodi hrvatski izdavač “dodatnu vrijednost knjige čini način njezina pisanja koji jednako zanimljivo prikazuje i složene znanstvene

teme i crtice iz osobnog života, i to tako da budu razumljive i pristupačne širem čitateljstvu različitih generacija”.

Autor ove biografije je američki pisac, novinar i profesor Walter Isaacson koji je bio glavni izvršni direktor Instituta Aspen (2003. – 2018.), predsjednik CNN-a (2001. – 2003.) i izvršni urednik časopisa “Time”. Specijalizirao se i u pisanju biografije te je tako, između ostaloga, napisao i biografije Leonada da Vincija (2017.), Steve Jobsa (2011.), Benjamina Franklina (2003.) i Henryja Kissingera (1992.).

Einsteina su često ispitali o njegovoj religioznosti te o tome ima li Boga. Neki od njegovih odgovora postali su vrlo popularni, a evo što je odgovorio jednoj djevojčici na slično pitanje:

“Svatko tko se ozbiljno bavi znanostu postaje uvjeren da se duh očituje u zakonima svemira — duh mnogo nadmoćniji od ljudskog duha pred kojim se, s našim skromnim sposobnostima, moramo osjećati poniznima. Tako bavljenje znanosti vodi do posebnog poimanja religije, što je prilično različito od prostodušne religioznosti.”

DAVID G. MARWELL: RAZOTKRIVANJE “ANĐELA SMRTI”

PIŠE: JAROSLAV PECNIK

Povjesničar David G. Marwell godinama je radio kao istraživač u Uredu za posebne istrage pri američkom Ministarstvu pravosuđa čiji je odjel bio dodijeljen međunarodnom timu istražitelja sa zadaćom da lociraju Josefa Mengelea (kojem su zatočenici Auschwitza dali nadimak “Anđeo smrti”), jednu od ključnih osoba u funkcioniranju sustavu najvećeg nacističkog logora smrti, kako bi ga uhitili i izveli pred sud pravde. Nakon devet godina napornog rada Marwell je napustio tim, ali je tijekom istrage posjetio Mengeleov rodni grad, mjesta gdje se skrivao, razgovarao je s njegovim prijateljima, kolegama i s obitelji (uključujući i bivšu suprugu i sina Rolfa), posjetio mjesta zločina i pročešljao svekoliku dostupnu dokumentaciju i korespondenciju, iščitao tomome knjiga o nacizmu i svu dostupnu literaturu o Mengeleu. I tako je nakon godina mukotrpnog rada nastala uistinu maestralna studija naslovljena “Mengele” koju je nedavno objavio zagrebački Profil, a u preciznom i jasnom prijevodu s engleskog Nataše Barac. To je knjiga o ratnom zločincu koja nam pruža uvid ne samo u lik i djelo istaknutog nacističkog liječnika i Hitlerovog sljedbenika, već nam dočarava i atmosferu u kojoj se rodila i razvijala ideja o nadčovjeku, arijevske superiornosti i “pravu više rase” da u ime tisuć-

ljetnog Trećeg Reicha fizički likvidira sve one koji im se nađu na putu ostvarenja tog plana. Mengele je paradoksalan lik i upravo je to Marwell želio pokazati; s jedne strane odlikovao se “briljantnom blistavošću” kao istraživač na područjima medicinske antropologije i genetike, a istodobno je bez ikakvih moralnih skrupula posvema okrenuo leđa medicinskoj etici i izdao Hipokratovu zakletvu radeći najmonstruoznije opite nad živim ljudima. On sam je tvrdio kako je obavljajući zloglasne tzv. trijaže na rampi pri ulasku deportiranih zatočenika u logor Auschwitz birao one “koji će biti liječeni na štetu drugog”. Uz to, Mengele je kori-

stio rampu za odabir liječnika, tehničara i drugog medicinskog osoblja koji su mu morali pomagati u njegovim nehumanim, zapravo zločinačkim opitima. O tomu su brojna svjedočanstva ostavili preživjeli Židovi — logoraši koji su opisivali njegove eksperimente s blizancima, istraživanju nome (bolest pothranjenosti i loših higijenskih uvjeta) itd. A, Martyna Puzyna, antropologinja zatočena u logor kao pripadnica poljskog pokreta otpora, dala je interesantno ocjenu Mengelea: “Treba uvijek biti jasno da je Mengele zasigurno bio nacist, ali ponekad je, prema mojem mišljenju, pokazivao naočigled istinsko i ozbiljno zanimanje za znanstveni rad”.

Marwella je Mengele toliko zaokupio, tako da je pomalo (samo)ironično ustvrdio kako je “Anđeo smrti ostao s njim i nakon što je slučaj službeno okončan”; naime, kada je definitivno utvrđeno da je 1979. preminuo od moždanog udara i da je sahranjen u brazilskom gradiću Embu pokraj Sao Paola. Nakon izvršene ekshumacije (1992.) njegovih posmrtnih ostataka nedvojbeno je utvrđeno kako se uistinu radi o zloglasnom ratnom zločincu. Marwell je zapisao: “Mengele se u jednom trenutku pojavio ne samo kao utjelovljenje samog Holokausta, nego i kao utjelovljenje propasti pravde u poslijeratnom razdoblju”. Do 1949. Mengele se skrivao u Njemačkoj, Južnom Tirolu, a potom je preko Genove otplovio u Južnu Ameriku, ali je i dalje ostao u kontaktu s obitelji u Njemačkoj i nacističkim simpatizerima koji su mu pomagali u bijegu i skrivanju. Godinama ga je uporno lovio Simon Wiesenthal, izraelski Mossad, zapadnonjemačke, kao i savezničke obavještajne službe, često su bili nadomak njegova uhićenja, ali on im je uvijek vješto izmicao.

Istražujući Mengeleovu biografiju, Marwell je shvatio da ukoliko želi “razokriti Anđela smrti” mora ući u njegovu složenu psihu i lik u kojem su na nespojiv način bili povezani nesumnjiva obrazovanost i istraživački eros, ali i rasistička, nacistička ideologija u koju je duboko vjerovao; stoga mora obuhvatiti cjelinu njegove biografije, od školovanja i obiteljskih odnosa, do godina skrivanja pred pravdom.

Josef Mengele rođen je u dobro situirano građanskoj obitelji 1911. u Günzburgu; nakon svršetka studija filozofije i medicine, obranio je u Münchenu doktorsku disertaciju u kojoj je želio dokazati kako su morfološke razlike uvjetovane rasnom strukturom ljudskog tijela. Pri svršetku školovanja stupio je u NSDAP, a potom i u SS, tako da je 1941. kao vojni liječnik

zloglasne SS divizije Wiking sudjelovao u borbama u Ukrajini gdje su počinjeni brojni zločini nad tamošnjim Židovima. Nema dokaza da je u tome i Mengele izravno sudjelovao, ali nesumnjivo bio je nazočan tim akcijama. Nakon ranjavanja (i dva odlikovanja za ratne zasluge), u svibnju 1943. za nagradu bio je premješten za logorskog liječnika u Auschwitz i to upravo u vrijeme kada je tamošnja “industrija smrti” radila punim kapacitetom. Od njegovog dolaska pa do oslobađanja Auschwitzta, kroz logor je “prošlo” preko 750.000 ljudi i kako piše Marwell: imao je širom otvoren, ničim ograničen prostor za odabir svojih “pokusnih kunića”, a naročito za izdvajanje blizanaca čijom se genetikom posebno bavio. Intenzivno se bavio istraživanjima boje očiju kod ljudi; nesretnoj djeci i ostalim “ispitanicima” ubrizgavao je razne kemikalije izravno u oči ne bi li pronašao način da se svi arijevcu rađaju s istom, plavom bojom očiju, kao simbolom rasne supremacije. Ali, najvažniji su mu bili eksperimente s blizancima. Izazivajući simultanu smrt dvaju blizanaca mogao je odmah, neposredno vršiti obdukciju “nad identičnom genetskom strukturom”, a u svom radu nadovezivao se na rezultate svojih profesora i uzora poput antropologa Theodora Mollisona i eugeničara Otmara von Verschuera, eksperta za područje tzv. rasne biologije. Postoji, piše Marwell u svojoj studiji, pregršt dokaza i svjedočenja o užasnim bolovima, koji su najčešće svršavali smrtnim ishodom, kod njegovih “ispitanika”, a o tomu su najimpresivnije i najpotresnije iskaze ostavile njegove, čudom preživjele žrtava.

Pred svršetak rata, Mengele, opsjednut svojom rasističkom “misijom”, uredno je spakirao svoje bilješke o eksperimentima, napustio Auschwitz i sklonio se u Sudete (Žatec), a potom se, kada je bilo jasno da je kapitulacija neizbježna, vratio u Njemačku. Nakon što su ga Amerikanci

uhitili, a potom nepromišljeno, bez provjere pustili, bilo mu je jasno da je samo pitanje vremena kada će ga iznova tražiti kako bi ga uhitili. Skrivao se u Njemačkoj, da bi uz pomoć obitelji koja je financirala njegovo skrivanje napustio Europu. Već od 1959. vlasti u Zapadnoj Njemačkoj su (sa)znale da je živ, jer su ušle u trag njegove komunikacije s obiteljskom firmom koja je financirala njegov “novi” život u Južnoj Americi.

Marwellova knjiga o Mengeleu fascinantno je štivo o životu i liku jednog od najvećih ratnih zločinaca, ali i o razdoblju nacizma kao pokreta i ideologije u čije ime su počinjeni najstravičniji zločini. Istodobno to je i priča o poslijeratnim nacističkim simpatizerima koji su, uz pomoć crkve, ali i raznih pronacističkih organizacija omogućili brojnim tipovima sličnim Mengeleu da se godinama skrivaju. U svakom slučaju radi se o iznimno interesantno napisanoj knjizi, zapravo nezaobilaznom djelu za svakoga tko se misli ozbiljno baviti istraživanjem fenomena i fenomenologijom Holokausta.

ŽIVOT POD PRIJETNJOM SMRTI — ALFRED FISCHER: “JOŠ NEKOLIKO DANA; BUDIMPEŠTANSKI DNEVNIK 1944.”

PIŠE: JAROSLAV PECNIK

Zahvaljujući upornosti dr. Siniše Bjedova, dnevnički zapisi uglednog osječkog odvjetnika i intelektualca Alfreda Fischera koje je bilježio tijekom prisilnog boravka i skrivanja u Budimpešti 1944., nakon gotovo 80 godina ugledali su svjetlo dana, pod naslovom “Još nekoliko dana; Budimpeštanski dnevnik 1944.”, a objavljeni u zagrebačkoj izdavačkoj kući Disput. Dr. Bjedov je kao zaposlenik osječkog arhiva u jednom razgovoru načuo da je dr. Kamilo Firinger, dugogodišnji ravnatelj i osnivač iste te ustanove tijekom Drugog svjetskog rata spasio jednu židovsku obitelj u Osijeku, a kasnije je počeo istraživati te tako došao u kontakt s umirovljenim sveučilišnim profesorom prof.dr. Darkom Fischerom i utvrdio da je upravo on bio taj koji je prigodom jednog skupa upozorio dr. Bjedova na Firingera i njegovu ulogu u spašavanju židovske obitelji. A Firinger je spasio upravo obitelj Alfreda Fischera. Kako bi spasio život, Alfred se privremeno sklonio u bolnicu kod svoga brata Ota (liječnike židovskog porijekla, jedno kratko vrijeme ustaške vlasti nisu dirale u puštanje su ih da rade), a potom se u kolovozu 1941. sklonio u Budimpeštu, gdje se sve do 1944. i rušenja Horthyjeva režima mo-

gao relativno slobodno kretati. Pomagala mu i je činjenica što mu je zaštitu pružila grofovsko obitelj Joszefa Kochanovszkog u koju je bila udata Gabrijela Pejačević (sestra poznate skladateljice Dore Pejačević), budući je u njeno ime Alfred, vodio sudski spor u svezi nasljedstva i na koncu ga dobio i sa svojom klijenticom ostao u dobrim, prijateljskim odnosima. Budući je i Alfred imao nekakve posjede u Vojvodini, između obitelji Kochanovski i Alfreda sklopljen je ugovor da će oni financirati njegov boravak, odnosno skrivanje u Mađarskoj, a zauzvrat će im on po svršetku rata prepustiti svoje imanje.

Alfredova supruga Margita se s dvoje malodobne djece, starijom kćeri Leljom i sinom Darkom, nakon bijega iz Osijeka i boravka u BiH, pridružila suprugu u Mađarskoj, u čemu joj je pomogao obiteljski prijatelj Kamilo Firinger. Zahvaljujući tom činu ljudske hrabrosti i moralne plemenitosti, Jad Vašem je nedavno posmrtno proglasio dr. Firingera Pravednikom među narodima. Alfreda su 8. siječnja 1945. pripadnici Strelastih križeva uhitili i ubili ga desetak dana prije ulaska Crvene armije u Budimpeštu. Margita je s djecom uspjela preživjeti i 1945. se vratila u oslobođeni Osijek, a sa sobom je ponijela i dnevnik svoga supruga, (na)pisan u tri male crne bilježnice; obuhvaćao je razdoblje od 29. rujna do 16. prosinca 1944.

Dnevnički zapisi nisu velikog obima, ali su iznimno interesantno štivo, ne samo kao svjedočanstvo jedne tragične epohe, već nam govore i o Alfredovom osobnom viđenju tadašnje političke i društvene situacije, upućuju nas u njegova promišljanja o budućnosti, o onome što slijedi nakon poraza nacista i svršetka rata. Naravno, govore i o njegovim strahovima za vlastiti, kao i život obitelji, o svakodnevnoj mučnoj neizvjesnosti u borbi za preživljavanje, neimaštini, ali uvijek se kroz taj gorak i trpak rukopis probija tračak nade, svjetla i vjere da na koncu dobro ipak mora pobijediti zlo.

Originalne bilježnice s Alfredovim rukopisom nažalost su nestale, ali ipak se sačuvalo nekoliko fotografija dnevnika, što je već samo po sebi značajan, ne samo obiteljski, već i povijesni dokument. O Holokaustu su napisane čitave biblioteke knjiga, to je neiscrpna tema o kojoj nikada nije dovoljno rečeno, a dnevnik Alfreda Fischera se uklapa u tu nisku potresnih svjedočanstava i sigurno će imati odjeka i u recepciji novodobnih istraživača fenomena antisemitizma i tragediji židovskog naroda u cjelini. Kroz ovo tegobno iskustvo saznajemo što se sve “vrti u glavi” jednog progonjenog čovjeka, samo stoga što je Židov, i kojem svaki dan života ovisi o slučaju i(li) sreći.

“KNJIGA IZGUBLJENIH IMENA” — DIRLJIV ROMAN NADAHNUT STVARNIM DOGAĐAJIMA

PIŠE: NATAŠA BARAC

“Knjiga izgubljenih imena” (izdavač Mozaik knjiga, prijevod s engleskog Vesna Valenčić) dirljiv je roman nadahnut stvarnim događajima koji svjedoče o hrabrosti i snazi, koju vjerojatno svi mi u sebi nosimo a da toga nismo ni svjesni sve dok nam ta snaga nije potrebna da bi preživjeli i mi i oni koje volimo. Autorica Kristin Harmel inspiraciju za ovaj napeti povijesni roman pun neobičnih prevrata pronašla je u istinitim pričama o pravim krivotvoriteljima iz Drugog svjetskog rata. Među njima su bili i francuski Židovi Adolf Kaminsky i Oscar Rosowsky, koji su bili praktički tinejdžeri za vrijeme Drugog svjetskog rata, kada su počeli krivotvoriti dokumente i na taj način spasili nekoliko desetaka tisuća ljudi. Oni su se, baš kao i Eva, glavna junakinja ovog romana, slučajno počeli baviti krivotvorenjem dokumenata i tako uspjeli tisuće ljudi prebaciti na sigurno, uglavnom u neutralnu Švicarsku. “Knjiga izgubljenih imena” oda je tim hrabrim ljudima ali i podsjetnik na snagu ljubavi i... na moć koju imaju knjige.

Eva Traube Abrams bila je okružena knjigama čitavog svog dugog života — čak i u poznim godinama odlučila je i dalje raditi kao knjižničarka i svoju ljubav prema knjigama prenositi novim generacijama. Knjige su tako ispunjavale njezin život od najranije dobi, a jedna je posebna knjiga

na specifičan način obilježila njezin život i sudbinu.

Eva je za vrijeme Drugog svjetskog rata bila mlada Židovka u Parizu, a nakon što je njezin otac, poljski Židov, uhićen, ona je prisiljena zajedno sa svojom majkom bježati iz svog rodnog grada i pokušati pronaći spas od nacističkih progona. Nakon što su pronašle barem privremeno utočište u malom planinskom gradiću u slobodnoj zoni Francuske, Eva počinje, uz pomoć svećenika i svog novog prijatelja Rémyja, pripadnika Pokreta otpora, izrađivati krivotvorene dokumente za židovsku djecu koja bježe iz okupirane Francuske u Švicarsku. Većinom se radilo o djeci koja su ostala bez roditelja usred ratnog vihora. S vremenom Eva postaje sve bolja u izradi lažnih dokumenata ali istovremeno shvaća da mora pronaći način kako bi sačuvala pravi identitet djece koja su premala da bi se mogla sjećati tko su ustvari bili, a jednom kada rat završi, oni koji će djecu tražiti moći će ih pronaći jedino zahvaljujući njihovim pravim imenima. Uz pomoć Rémyja, Eva će izmisliti tajni način kodiranja imena židovske djece — a prava imena bit će skrivena u staroj knjizi “*Epîtres et évangiles*”. U svojoj “Knjizi izgubljenih imena”, zaljubljeni Eva i Remy sačuvali su identitete djece koju su spasili, ali u toj su knjizi jedan drugome ostavili i tajne poruke. Nakon nevjerojatnih prevrata, preživjelih gubitaka i izdaja onih kojima je vjerovala, Eva nakon rata odlazi u SAD gdje osniva novi život, a svojoj novoj obitelji, suprugu i sinu,

nikada nije pričala o svemu onome što je radila za vrijeme Holokausta. Smatrala je da taj dio njezina života pripada prošlosti. Ali članak objavljen u novinama s fotografijom davno izgubljene knjige, vratit će Evu u prošlost i odvesti ponovno na put u Europu gdje će ju život još jednom iznenaditi. Shvaća da unatoč protivljenju svoga sina, mora otići u Berlin i otkriti prave identitete djece koju je pomogla spasiti, jer jedino ona zna na koji su način imena kodirana. A odlazak u Berlin donijet će joj i neočekivani susret o kojem nije ni sanjala.

Kristin Harmel autorica je desetak romana, koji su postali međunarodni best-seleri i prevedeni su dosada na tridesetak stranih jezika i prodani u milijunskim nakladama, a priliku da uživaju u njezinim knjigama sada imaju i hrvatski čitatelji.

CHARLES EISENSTEIN: KAKO STVORITI LJEPŠI SVIJET U KOJEM ĆEMO BITI SRETNIJI

PIŠE: NATAŠA BARAC

Današnji svijet izložen je brzim promjenama a sve se više u posljednje vrijeme bavimo krizama koje pogađaju društva i svjetove u kojima živimo, kao i krizi uzrokovanoj klimatskim promjenama. Suočeni s tim krizama i osjećajem da su sami, ljudi pokušavaju pronaći svoj duhovni mir i nišu u kojoj će moći ostvariti svoje želje i ciljeve. Ponekad nam se čini da se sve oko nas ruši, a često je potrebno napraviti drastične promjene: srušiti staru priču koja nas okružuje kako bismo mogli ući u novu priču. Odgovore na pitanja kako to ostvariti daje nam američko-židovski motivacijski govornik i autor Charles Eisenstein u knjizi “Srce zna da je ljepši svijet moguć” (izdavač Planetopija, prijevod s engleskog Jasna Mati).

U ovoj inspirativnoj knjizi poetskog naslova (a zanimljiv je i podnaslov “Nova priča o nama”) autor pokušava dati odgovore na pitanja što mi, kao pojedinci, možemo napraviti da bi svijet postao bolje mjesto za život, posebice u trenucima društvene ali i ekološke krize s kojom se danas suočavamo. Veliki je broj onih koji se osjećaju nemoćno, frustrirano pa čak i paralizirano pred onime što nas okružuje pa stoga često zaboravljamo da smo svi povezani i da svatko od nas, bez obzira na to što se možda radi samo o malim osobnim izborima i odlukama, ima u sebi moć da napravi neočekivane tran-

sformacije. Sve te promjene koje moramo napraviti ne bi nas smjele plašiti, smatra autor, jer negdje duboko u nama mi intuitivno osjećamo da smo neodvojivi od svemira i da “naše bivanje prožima bivanje svih i svega”.

Charles Eisenstein u svojoj knjizi donosi i niz primjera iz stvarnog života koji pokazuju kako mala osobna djela hrabrosti i dobrote mogu donijeti željene promjene. On na svjesnu razinu podiže ono što negdje duboko u sebi znamo: sve dok sami sebe ne dovedemo u red — bez obzira na naše dobre namjere — svako djelovanje koje činimo bit će krivo. Put kojim moramo krenuti da bi došli do nove priče i sreće nije lak i ravan i često će na njemu biti raznih krivina i prepreka, ali na tom ćemo putu susreti i druge koji su krenuli istim putem i tako ćemo ponovno otkriti sjedinjenje s drugima koji nas okružuju. Gubitak starih struktura sigurnosti koje su oko nas može biti zastrašujući, ali to je samo dio puta koji vodi do mjesta na kojem ćemo se osjećati dobro, ističe autor.

Knjiga je podijeljena na brojna poglavlja koja se bave npr. odvajanjima, očaju, zadovoljstvu, užitku itd.

Charles Eisenstein je motivirajući govornik i autor koji se bavi temama civilizacije, svjesnosti, novca i ljudskog razvoja. Njegovi viralni kratki filmovi i eseji zaslužni su za to što je Eisenstein stekao status socijalnog filozofa i međukulturalnog intelektualca. Charles Eisenstein je diplomirao na američkom prestižnom sveučilištu Yale 1989. godine te stekao

diplome iz matematike i filozofije, a deset godina nakon diplome proveo je kao prevoditelj s kineskog jezika.

U predgovoru hrvatskom izdanju, Eisenstein je napisao kako se “od prvog objavljivanja ove knjige 2013. godine, ljepši svijet, po svim objektivnim kriterijima, čini dalje nego ikada”. Ipak, dodaje, “plamičak nade nije se ugasio, čak gori još većim sjajem” a na “ovome svijetu nismo zato da bismo ga napustili” već da zajednički snagama, ujedinjeni, stvorimo nešto novo i bolje.

Ova knjiga je prije svega poziv, ispružena ruka, poziv da napustimo naš dosadašnji svjetonazor kako bi stvorili ljepši svijet koji je, kako kaže Eisenstein, moguć.

NA ISTOKU EUROPE

PIŠE: MILIVOJ DRETAR

Srednjovjekovna povijest često je označavana kao mračno doba Europe, barem ona prva stoljeća po Velikoj seobi naroda. Razlog sigurno nije nedostatak svijetla, već povijesnih izvora uz pomoć kojih bi se pravilno protumačila kronologija događaja te uzročno-posljedične veze. Veliki dio pučanstva ionako je bio nepismen, a rukopisi su se čuvali u crkvama i samostanima koji su bili na meti pljačkaša i osvajača. Europske države često su mijenjale svoje granice. Tijekom prošlosti, države su nastajale i nestajale, carstva su se širila da bi se poslije raspala kao da nikad nisu postojala. Za Sveto Rimsko Carstvo ili Bizant svi su čuli, o tim se državama uči još u osnovnoj školi. No, tko su bili stanovnici Leona i Navare, gdje je bila Zlatna Horda, do kada je opstalo Hazarsko Kraljevstvo, kojim je sve zemljama vladala Habsburška Monarhija — na ta je pitanja već teže odgovoriti.

U Istočnoj Europi tijekom nekoliko stoljeća postojalo je i država Kijevska Rus (ija). Protezala se od obala Bijelog mora na krajnjem sjeveru Europe, do Crnog mora na jugu, kroz današnju Ukrajinu, Bjelorusiju, Rusku Federaciju i dijelove susjednih država. Bio je to državni savez istočnoslavenskih kneževina i državnica s glavnim gradom u Novgorodu, a od kraja 9. stoljeća u Kijevu. Kijevska Rus dosegla je vrhunac sredinom 11. stoljeća, za vrijeme kneza Jaroslava Mudrog, da bi u 13. stoljeću postala plijenom mongolskih osvajača. U loncu naroda, od Ukrajinaca, Rusa, Poljaka, Litvanaca, Bugara, Nije-

maca, Tatara, Bjelorusa i ostalih, živjela je i povećana židovska zajednica. Židovi su naseljavali Galiciju, Bukovinu, Besarabiju, Litvu. U nekim su krajevima činili više od 1/5 populacije, dok su pojedine gradovi naseljavali natpolovičnom većinom.

U ZEMLJI UKRAJINACA

Prvi tragovi Židova u Ukrajini mogu se prepoznati već u 4. stoljeću na poluotoku Krimu. Južni i istočni predjeli poluotoka djelomično su naseljeni rimskim trgovcima, a kasnije će postati dijelom Bizantskog Carstva sa središtem u gradu Hersonesu. Uspostavom Hazarskog Kraljevstva, čiji će stanovnici većinom konvertirati na judaizam, nastala je oaza slobode za Židove. Konačno se našao taj komadić na Zemlji gdje ih nitko nije zlostavljao ili protjerivao. Kraljevstvo je postalo privlačnim sve većem broju židovskih useljenika, tako da je kroz Tjesnace zabilježen konstantni priljev useljenika u razdoblju od 7. do 10. stoljeća. Susjedne države bile su kivne na Hazare pa je u zajedničkom ofenzivnom nastupu Bizanta i Rusa, židovsko istočnoeuropsko kraljevstvo zauvijek nestalo. Ukrajinske pokrajine zapljusnut će valovi Židova u njihovoj seobi na zapad. U Kijevu je najprije osnovana manja zajednica. Već oko 930. godine nastalo je Kijevsko pismo — najstariji sačuvani rukopis gradskih Židova. Pretpostavlja se da je napisan strom inačicom hebrejskog, a sastoji se od 30 redaka povijesno-religiozne tematike. Danas se čuva u Cambridgeu u Engleskoj.

Sve je više židovskih naseljenika dolazilo živjeti između rijeka Volge, Dona i Dnjepra, a od 11. stoljeću i u sam grad Kijev. Dok je zapadnoeuropskim državama

ŽIDOVII UKRAJINI

vladao strah od antisemitizma i progona, kijevski veliki knezovi poticali su Židove na širenje trgovine i jačanje financijske moći jer su i sami imali koristi od toga. U skladu s prilikama, pojedini Židovi dosegli su i važne pozicije u državnoj administraciji. Tek će nemiri tijekom Kijevskog ustanka usporiti jačanje židovske zajednice — tada su građani judaističke vjeroispovijesti primorani da napuste grad. No, te su zabrane bile privremenog vijeka. Na Istoku se pojavila nova sila — Mongolsko Carstvo. Džingis-kanove postrojbe iznenadile su Europljane, veliki gradovi su padali jedan za drugim, a nikakva snaga nije im se mogla efikasno suprotstaviti. Mongoli su uništili srednjovjekovne feudalne države i njihov poredak, ali začudo — Židove nisu previše dirali. U novoj državi osjetila se osobna i vjerska sloboda. Strana vlast učvrstila je njihove pozicije, ali i otvorila nove trgovačke puteve što su Židovi iskoristili. Doba mira i napretka potrajalo je sljedeća dva stoljeća. U bijegu pred antisemitizmom 15. stoljeća, Židovi iz Poljske i njemačkih zemalja počeli su u sve većem broju naseljavati sjevernu Ukrajinu. Kijev je postao centar židovske migracije, vodeći grad za vjer-

sku edukaciju, prepun ješiva za mlade željne znanja. No, doba napretka ubrzo je završilo, nadolazeća 16. i 17. stoljeća obilježili su progoni i masovna ubojstva. Ulazak Bogdana Hmeljnickija sa svojim kozacima u Kijev 1648. označio je kraj židovske zajednice u gradu. Hmeljnicki je bio kozački hetman izrazito antipoljskih i antisemitskih nazora, stoga je poticao i naređivao progon Židova. Tijekom prve godine njegove vlasti stradalo je nekoliko desetaka tisuća Židova, a tri stotine zajednica je potpuno uništeno. Kako je Hmeljnicki bio u savezu s Rusima, Ukrajina je dospjela pod vlast cara Alekseja I. Romanova koji je porazio Poljake i sklopio “vječnu uniju” s Ukrajincima. Bio je to prijelomni trenutak za ukrajinsku povijest.

POD RUSKOM VLAŠĆU

Poljsku vlast u Kijevu zamijenila je ruska. Židovima je zabranjeno naseljavanje u gradu što je potrajalo sve do kraja 18. stoljeća. Carica Katarina Velika je po pitanju Židova uspostavila *Čertu osedlosti* (rus.), *Pale of Settlement* (eng.), *t'hum hammoshav* (hebr.), odnosno zonu naseljavanja (hrv.). Opstala je kao neformalna zapadna regija Ruskog Carstva od kraja 18. stoljeća sve do 1917. godine. Bio je to teritorij osvojen od bivše Poljsko-litavske unije te Krimskog Kanata na jugu. Do linije razgraničenja na istoku Židovi su se smjeli naseljavati, no iza te linije bilo im je zabranjeno. Gradovi Moskva, Smolensk, Harkov, Rostov na Donu, Petrograd, Volgograd ostali su im nedostupnima. Iako je riječ o velikom prostoru, gospodarski prosperitet “židovske oblasti” bio je vrlo sužen. S jedne strane antisemitizam ruske vlasti, s druge Habsburška Monarhija, Osmansko Carstvo i Pruska, nenaklonjene Židovima, što ih je praktički zatvorilo u taj prostor šuma, polja, blatnjavih puteva i neuglednih štetla. No, ni u ovoj oblasti nisu imali mir od pogroma. Godine 1821. u nemirima u Odesi ubijeno je 14 Židova.

Bio je to okidač iseljavanja pa će upravo iz te luke krenuti prva alija prema Palestini. Rusko Carstvo dugo je bila jedna od najsiromašnijih država Europe. Čuvajuć vjeru, običaje i jidiš, Židovi su postali najprepoznatljivija manjina, budući da se slavenski svijet lakše asimilirao. Kako se Židovi nisu bavili poljoprivredom, a trgovina i obrti nisu uzeli toliki zamah, u štetlima je često vladala neimaština. Ostao je tradicionalni način života koji se prenosio od očeva i djedova na potomke. Posao se nasljeđivao unutar obitelji, a brakovi su često dogovarani. Oni koji se nisu s tim slagali, pokušavali su se čim bolje asimilirati, a druga suprotnost bilo je pristupanje sve popularnijem marksizmu. Razvila se solidarnost prema drugima i dobrovoljnost. Židovske organizacije prikupljale su pomoć za siromašne učenike i studente, osigurana je besplatna zdravstvena skrb za najugroženije, dijelila košer hrana, brinulo o vojnicima... Potrebe su bile velike, ponegdje je svaki četvrti Židov trebao pomoć zajednice da preživi. Nada u bolju budućnost bilo je školovanje. Rabin Chaim iz Voložina je predložio sustav vjerskih škola — ješiva na nacionalnoj razini. Iako su ruske vlasti ometale djelovanje škola, podučavanje Talmuda se nastavilo. Procvaio je i hasidizam.

Nemogućnost ekonomskog razvoja i izraženi antijudaizam carske Moskve otjerali su na tisuće Židova u migraciju. U Kijevu se 1898. rodila Golda Mabovitch, poznatija kao Golda Meir, kasnija izraelska premijerka. Strah od pogroma i siromaštvo natjeralo je Goldinog oca Moshu u Sjedinjene Države, a koju godinu kasnije pridružio mu se ostatak obitelji. Golda je nastavila svoj život i školovanje u dalekoj Americi. I na slavnom brodu Titaniku našlo se židovskih migranata iz Rusije. Jedan od najpoznatijih artefakata pronađenih 1912. na mjestu tragedije bio je džepni sat koji je pripadao Sinaiu Kantoru, židovskom migrantu iz Rusije.

Povremeni antižidovski pogromi nastavili su se do propasti Ruskog Carstva 1917. Jedan od najpoznatijih slučajeva antisemitizma u Rusiji bio je slučaj Beilliss. U ožujku 1911. trinaestogodišnji ukrajinski dječak Andrei je odjednom nestao. Poslije osam dana pronađeno je njegovo osakaćeno tijelo. Za ritualno ubojstvo optužen je hasidski Židov Menahem Mendel Beilliss koji je odmah uhićen i pritvoren. Na suđenje je čekao dvije godine, za to vrijeme su Rusijom šireni pamfleti i antisemitski traktati s ciljem poticanja na još veću mržnju prema Židovima. Tijekom postupka otkriveno je da Beilliss ipak nije počinio ubojstvo, a da su za smrt dječaka krivi njegovi sunarodnjaci. Beilliss je pod pritiskom javnosti pušten. Odselio je najprije u Palestinu, ali se poslije skrasio u Americi gdje je umro 1934. godine.

Europski dio Rusije postao je bazom iseljavanja mnogih Židova u zapadnu Europu i Ameriku, procjenjuje se da ih je taj prostor napustilo blizu tri milijuna. Oktobarska revolucija i građanski rat u Rusiji (1917. – 1922.) još više su smanjile broj židovskih naseljenika *čerte osedlosti*, no ništa nije tako uništilo zajednice kao invazija nacista na SSSR (1941. – 44.) kada se procjenjuje da je upravo u tom zapadnom djelu najveće svjetske države stradalo više od milijun Židova. To će biti konačni kraj židovstva na Istoku. Procjenjuje se da danas u Ukrajini živi tek 200.000 do 300.000 Židova i njihov se udio i dalje smanjuje.

ŽIDOV I UKRAJINA

B'H HASIDSKI POKRET

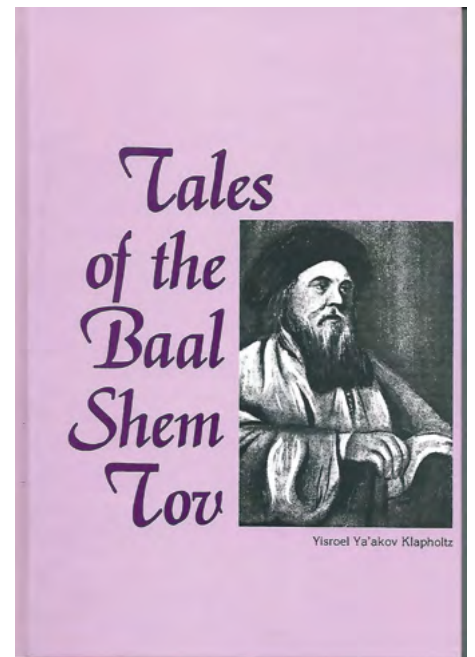
PIŠE: LUCIANO MOŠE PRELEVIĆ,
GLAVNI RABIN U RH I VRHOVNI RABIN CRNE GORE

Na prvi pogled većini nežidova kao i nereligioznim Židovima židovstvo, posebno ortodoksno, izgleda kompaktno i jedinstveno, ali je to daleko od istine. Da imamo vremenski stroj i otputujemo u same početke židovstva vidjeli bismo da su uvijek postojale razne grupe koje su stalno bile u nekoj vrsti sukoba, nekad manjoj, a nekad većoj. Uzroci su bili ili religiozni (zbog različitih tumačenja propisa ili raznih svjetonazora) ili kulturološki. U ovom tekstu osvrnut ćemo se na grupaciju koje je nastala u 18. stoljeću u zapadnoj Ukrajini i koja je promijenila duh židovstva i dobrim dijelom ga oblikovala, bilo direktno ili indirektno. Kada kažem indirektno, prvenstveno mislim na grupacije koje su nastale kao reakcije na tu grupaciju.

Hazidizam ili hasidsko židovsko je židovska religijska skupina nastala kao duhovni preporod u zapadnoj Ukrajina tijekom 18. stoljeća, te se brzo proširio po cijeloj istočnoj Europi. Danas većina pripadnika tog pokreta živi u Izraelu i SAD-u. Hasidizam se još naziva i hasidut, što bi se moglo prevesti kao "pobožnost", dok riječ hasid izvorno označava jako pobožnu osobu. Izrazi hasid i hasidut, što znači "pijetist" i "pobožnost", imaju dugu povijest u židovstvu. Talmud i drugi stari izvori govore o "prvim pijetistima"

(Hasidim haRishonim) koji su se koncentrirajući za molitvu pripremali cijeli sat. Izraz je označavao izuzetno odane pojedince koji ne samo da su se apsolutno pridržavali Zakona, već su činili dobra djela i mimo njega. Talmud u traktatu Eruvin 18b Adana naziva "velikim hasidom" jer je postio 130 godina. Hasidima su nazivane određene grupe tokom razdoblja Drugog hrama u Judeji. Titula se nastavila primjenjivati kao počast za iznimno pobožne. U Porajnju (na hebrejskom Aškenaz) je u 12. stoljeću nastala druga istaknuta škola asketa koja je sebe nazvala hasidima; kako bi se razlikovali od ostalih. U literaturu su ušli pod imenom "aškenaski hasidi".

Pokret koji je u 18. stoljeću osnovao Israel Ben Eliezer, poznatiji pod imenom Baal Šem Tov ili pod akronimom "Bešt", usvojio je izraz hasidim u izvornoj konotaciji (pobožni). Njegovi uobičajeni sljedbenici, koji su pripadali grupama na čijem je čelu bio duhovni vođa poznati su kao hasidi. Riječ hasid označuje nekoga tko slijedi vjeroučitelja iz pokreta. Ta riječ je kao takva ušla u moderni hebrejski a znači "pristaša" ili "učenik". Osoba više nije bila samo hasid, odnosno netko tko je samo pobožan, već riječ hasid od tada označava osobu koja je član neke posebne hasidske dinastije. Također i

riječ cadik dobiva sasvim novu konotaciju. U izvornoj hasidskoj literaturi riječ cadik (pravednik) je označavala osobu koja svojom moralnošću i cjelokupnim svojim životom služi kao primjer i uzor ostalima. Hasidske vođe usvojile su ju za sebe, iako su kolokvijalno poznati po tituli rebe ili po počasnom nazivu admor, što je akronim od "naš gospodar, učitelj i rabin". Riječ cadik u hasidskom pokretu je počela označavati vođu određene grupacije sljedbenika.

Izrael Ben Eliezer ili “Baal Šem Tov” smatra se utemeljiteljem hasidizma, a njegovi su ga učenici razvili i širili. Današnji hasidizam je podskupina unutar haređi (ultra-ortodoksnog) židovstva, a poznat je po svom vjerskom i društvenom konzervativizmu i društvenoj povučeniosti. Njegovi se članovi strogo pridržavaju ortodokсне židovske prakse, ali s posebnim naglaskom na tradiciju istočnoeuropskih Židova, što uključuje razne specifične stilove odijevanja i korištenje jidiša u svakodnevnom govoru.

U kasnom 17. stoljeću nekoliko društvenih trendova pojavilo se među Židovima koji su naseljavali južnu periferiju poljsko-litavske zajednice, osobito u suvremenoj zapadnoj Ukrajini. To je omogućilo nastanak i procvat hasidizma.

Prva i najistaknutija bila je popularizacija mističnog znanja Kabale. Nekoliko stoljeća, ezoterično učenje koje je malo tko i krišom prakticirao, pretvoreno je u gotovo kućno znanje mnoštvom jeftinih tiskanih pamfleta. Kabalistička poplava bila je glavni utjecaj uspona heretičkog sabatskog pokreta, predvođenog Sabbataiem Zevijem, koji se proglasio Mesijom 1665. Propagiranje Kabale učinilo je židovske mase podložnim hasidskim idejama, koje su same, u biti, popularizirana verzija učenja. Hasidizam se zapravo pojavio kada su njegovi utemeljitelji odlučili da ga otvoreno prakticiraju, umjesto da ostanu tajni krug asketa, kao što je to bio način gotovo svih prošlih kabalista. Korelacija između objavljivanja znanja i sabateanizma nije zaobišla rabinsku elitu i izazvala je žestoko protivljenje novom pokretu.

Drugi čimbenik bio je pad tradicionalnih struktura vlasti. Židovska je autonomija ostala prilično osigurana. Smanjen prestiž establišmenta i potreba za alternativnim izvorom autoriteta za donošenje presude, ostavili su vakuum koji su hasidski karizmatici na kraju popunili.

Oni su nadmašili stare komunalne institucije, kojima su bili podređeni svi Židovi nekog mjesta i imali su grupe sljedbenika u svakom gradu na ogromnim teritorijama. Često potpomognuti rastućim slojevima izvan tradicionalne elite, bilo da se radilo o novobogatašima ili različitim vjerskim dužnosnicima niske razine, stvorili su moderan oblik vodstva.

Povjesničari su uočili i druge utjecaje. Formativno doba hasidizma koincidiralo je s usponom brojnih religioznih preporodnih pokreta diljem svijeta, uključujući Prvo veliko buđenje u Novoj Engleskoj, njemački pijetizam, vehabizam u Arabiji i ruske starovjerce koji su se protivili uspostavljenoj crkvi. Svi su odbacili postojeći poredak, osuđujući ga kao zastarjeli i pretjerano hijerarhijski. Ponudili su ono što su opisali kao duhovnije, iskrenije i jednostavnije zamjene.

Israel ben Eliezer (oko 1698. – 1760.), poznat kao Baal Šem Tov (“Gospodar Dobrog Imena”, akronim: Bešt), smatra se utemeljiteljem hasidizma. Rođen očito južno od Pruta, na sjevernoj granici Moldavije, stekao je reputaciju Baal Šema, “Gospodar Imena”. To su bili obični narodni iscjelitelji koji su se u svom zanatu koristili mistikom, amajlijama i čaranjima. Malo se pouzdano zna o ben Eliezeru. Iako nije bio učenjak, bio je dovoljno naučen da postane zapažen u zajedničkoj učionici i oženi se u rabinsku elitu, a njegova žena bila je razvedena sestra rabina. U poznim godinama bio je bogat i slavan, o čemu svjedoče suvremene kronike. Do 1740-ih, potvrđeno je da se preselio u grad Medzhybizh i postao poznat i popularan u cijelom Podoliju i šire. Potvrđeno je da je on naglasio nekoliko poznatih kabalističkih koncepata, formulirajući svoje vlastito učenje u određenoj mjeri. Bešt je naglasio imanentnost Boga i njegovu prisutnost u materijalnom svijetu, te istaknuo da stoga fizičke radnje, kao

što je jedenje, imaju stvarni utjecaj na duhovnu sferu i mogu poslužiti za ubrzanje postizanja zajedništva s božanskim (devekut). Bio je poznat po tome što se molio ekstatično i s velikom namjerom, opet kako bi osigurao kanale da Božansko svjetlo teče u zemaljsko područje. Bešt je naglasio važnost radosti i zadovoljstva u štovanju Boga, a ne suzdržavanja i samo umrtvljenja koji se smatraju bitnim da se postane pobožni mistik, te usrdne i snažne molitve kao sredstva duhovnog ushićenja umjesto ozbiljnog asketizma, ali mnogi od njegovih neposrednih učenika djelomično su se vratili starijim doktrinama, posebno u odricanju od seksualnog užitka čak i u bračnim odnosima.

Time je Bešt postavio temelje za narodni pokret, nudeći daleko manje rigorozan kurs za mase za stjecanje značajnog vjerskog iskustva. Pa ipak, ostao je vodič malog društva elitista, u tradiciji bivših kabalista i nikada nije vodio veliku javnost kao njegovi nasljednici. Dok su ga mnoge kasnije osobe navele kao inspiraciju iza punopravne hasidske doktrine, sam Bešt je nije prakticirao za svog života.

Israel ben Eliezer okupio je znatan broj sljedbenika, privlačeći k sebi učenike izdaleka. Oni su uglavnom bili elitističkog porijekla, ali su ipak usvojili populistički pristup svog gospodara. Najistaknutiji je bio rabin Dov Ber Maggid (propovjednik), koji ga je naslijedio nakon njegove smrti.

Širenje hasidizma izazvalo je i organizirano protivljenje. Rabin Elijahua iz Vilnusa, poznatiji kao Vilna Gaon, jedan od najvećih autoriteta generacije, kabalist starog stila, bio je duboko sumnjičav prema njihovom naglasku na misticizmu, a ne na svjetovnom proučavanju Tore, prijetnji uspostavljenoj komunalnoj vlasti, sličnosti sa sabatskim pokretom i drugim pojedinostima

koje je smatrao prekršajima. U travnju 1772., oni i upravitelji zajednice Vilnusa pokrenuli su sustavnu kampanju protiv sekte, stavljajući na njih anatemu, protjerujući njihove vođe i šaljući pisma koja osuđuju pokret. Ova grupa je dobila ime mitnagdīm (protivnici).

Hasidska misao se uvelike oslanja na lurijansku kabalū i u određenoj mjeri predstavlja njenu popularizaciju. Učenja naglašavaju Božju imanentnost u svemiru, potrebu da se prilijepimo i budemo jedno s njim u svakom trenutku. To je pobožni aspekt religiozne prakse i daje duhovnu dimenziju tjelesnosti i svjetovnih djela. Hasidi su organizirani u nezavisne grupe (možda bi ih mogli nazvati sekte) poznate kao “dvorovi” (hacer’) ili “dinastije”, na čijem je čelu nasljedni vođa, odnosno rebe. Poštovanje i podložnost rebeu su ključne postavke, jer se on smatra duhovnim autoritetom s kojim se sljedbenik mora povezati kako bi stekao blizinu s Bogom. Različiti “dvorovi” dijele zajednička temeljna uvjerenja, ali ujedno djeluju odvojeno i posjeduju jedinstvene osobine i običaje. Pripadnost određenoj hasidskoj grupi često se zadržava u obiteljima generacijama, a biti hasid rođenjem u specifičnoj zajednici i odanost dinastiji rebea podrazumijeva istodobno i sociološki kao i vjerski aspekt. Danas postoji nekoliko velikih “dvorova” s po više tisuća članova domaćinstava, te stotine manjih. Godine 2016. bilo je više od 130.000 hasidskih kućanstava diljem svijeta, što je oko 5% globalne židovske populacije.

Hasidska filozofija ili hasidizam (hebrejski “hasidut”), sastoji se od učenja hasidskog pokreta, što su zapravo učenja hasidskih rebea, često u obliku komentara na Toru (Pet Mojsijevih knjiga) i Kabalū (židovsko učenje o tome kako Bog komunicira s čovjekom i svijetom općenito). Hasidizam se bavi nizom duhovnih koncepata kao što su Bog, duša

i Tora, bavi se ezoterijskim pitanjima, ali ih donosi u obliku priča i parabola, pronalazi praktične, razumljive i primjenjive izraze.

Širenjem hasidizma u Ukrajini, Galiciji, Poljskoj i Rusiji, pojavile su se različite škole mišljenja unutar hasidizma. Neke škole stavljaju više naglaska na intelektualno razumijevanje Božanskog, dok druge više na emocionalnu povezanost s Božanskim. Neke škole naglašavaju specifične osobine ili pokazuju ponašanje koje nije uobičajeno za druge škole. Većina, ako ne i sve škole hasidskog židovstva, prvenstveno naglašavaju središnju ulogu cadika ili rebea, odnosno duhovnog i zajedničkog vođe, u životu svakog pojedinca.

Hasidska filozofija počinje učenjima Baal Šem Tova i njegovih nasljednika (najviše Dov Ber Maggida iz Mezeritcha i njegovih učenika). Ova učenja sastoje se od novih tumačenja židovstva, koja se posebno temelje na tzv. židovskoj mističnoj tradiciji, Kabali. Dok je Kabala dugo bila rezervirana za elitu, odnosno vrhunski obrazovane pojedince, nešto kao danas doktorske studije, hasidska učenja jedinstvena su po svom popularnom pristupu, jer su usmjerena na mase.

HASIDIZAM JE ZAPRAVO SPOJ TRIJU RAZLIČITIH DIJELOVA UČENJA U ŽIDOVSTVU:

- 1) židovskog zakona ili halahe;
- 2) židovskih legendi i izreka, agade; i
- 3) židovskog misticizma, Kabale.

Neki znanstvenici drže da hasidska učenja, koja se često nazivaju egzegezom, imaju sličnu metodu kao i midraš (rabinska homiletska literatura). Hasidska egzegeza razlikuje se od kabalističkih škola učenja jer se manje usredotočuje na “sefrot” i “partzufim”, a više na tijelo i dušu. Drugi znanstvenici drže da hasidska učenja ne treba opisivati kao

egzegezu, jer se tijekom tumačenja tekstovi potpuno izvlače iz konteksta kako bi se dobili željeni zaključci, gramatika i sintaksa se zanemaruju, a ideje se učitaju u tekstove iako to nikako ne mogu značiti.

UČENJE BAAL ŠEM TOVA TEMELJI SE NA DVIJE KLJUČNE IDEJE:

- 1) religijskom panteizmu (ili panteizmu ili sveprisutnosti Boga)
- 2) ideji zajedništva između Boga i čovjeka.

Doktrine Baal Šem Tova uključuju učenje o dužnosti pojedinca da služi Bogu u svakom aspektu svog svakodnevnog života, koncept Božanske providnosti koji se proteže na svakog pojedinca, pa čak i na svakog pojedinog u neživom svijetu, doktrinu o kontinuirano stvaranje jer je prava stvarnost svih stvari “Božja riječ”, koja je sve stvari dovela u postojanje i neprekidno ih održava u postojanju. Da bih ovo zornije prikazao kao primjer ću upotrijebiti košulju koju sada nosim. Ja je imam ne zato što sam je kupio prije par mjeseci, nego zato što ju je Bog stvorio i svaki trenutak je ponovo stvara.

U skladu s Kabalom, Baal Šem Tov je učio da je najviši čin obožavanja Boga privrženost Bogu (“devekut”), što je prvenstveno služba srca, a ne uma. On je naglasio rabinsko učenje “Bog želi srce” kao obvezu namjere srca (“kavana”) u ispunjavanju micvota (zapovijedi).

Neki hasidski “dvorovi” su razvili različite filozofije s posebnim naglaskom na različite teme u općim učenjima pokreta. Neke od ovih hasidskih škola imale su trajan utjecaj na mnoge dinastije, dok su druge ideje umrle sa svojim zagovornicima. U doktrinarnoj sferi, dinastije se mogu podijeliti po mnogim crtama. Neke karakteriziraju njihovi rebei, koji su pretežno učenjaci Tore i halahički autoriteti koji svoj autoritet izvode slično kao i obični nehasidski rabini. Takvi “dvorovi” (dinastije) stavljaju veliki naglasak na

strogo poštivanje i proučavanje, te su u praksi među najpedantnijima u ortodoksnom svijetu. Istaknuti primjeri su Kuća Sanz (Beit Sanz) i njezini potomci, kao što su Satmar ili Belz. Druge grupe, poput Vizhnitza, zastupaju karizmatično populističku liniju, usredotočenu na divljenje masa prema svojim vođama Pravednicima (cadikim) i njegovom blistavom stilu molitve i ponašanja i njegovim navodnim sposobnostima činjenja čuda. Manji broj njih još uvijek zadržava visok udio mističko-spiritualnih tema ranog hasidizma i potiče članove da proučavaju mnogo kabalističke literature i (pažljivo) se bave tim područjem. Različite dinastije Ziditchover uglavnom se pridržavaju ove filozofije. Drugi se još uvijek usredotočuju na kontemplaciju i postizanje unutarnjeg savršenstva. Niti jedna dinastija nije u potpunosti posvećena samo jednom od ovih pristupa, a sve nude neku kombinaciju s različitim naglaskom na svakom od njih.

Hasidizam ne predstavlja ujedinjeni pokret, već je mnoštvo hasidskih dinastija ujedinilo samo razumijevanje zajedničkog porijekla i evolucija iz izvornog mističnog nadahnuća Baal Šem Tova. Naknadni razvoj židovske povijesti u istočnoj Europi, posebno percipirane vanjske sekularizirajuće prijete Haskale (prosvjetiteljstva), asimilacije i židovskih političkih pokreta iz 19. stoljeća poput cionizma, dodali su dodatne političke i društvene poglede njihovim teologijama.

Među učenicima Maggida od Mezritch bio je Elimelech iz Liženska, koji je utemeljio hasidizam u Poljskoj i Galiciji, napisao je rano hasidsko klasično djelo "Noam Elimelech" (1788.), u kojem je razvio ulogu hasidskog cadika. Cadik je bio prikazan kao božanski temelj postojanja, čija je zadaća bila privući i uzdizati obične židovske mase karizmatičnim pozivom i teurgijskim zagovorom. On

je kultivirao njihovu vjeru i emocionalni devekut do Božanstva koje je cadik predstavljao na materijalnom planu, kao skup Božanskih iskri u duši svake osobe. Djelo je toliko njegovalo inovativni društveni misticizam vodstva da je dovelo do proliferacije novih vođa, hasidskih cadikima, među vodećim učenicima u Galiciji i Poljskoj. Ovaj populistički "srednje-strujaški hasidizam" hvalio je ulogu elitnog cadika u ekstremnim formulacijama, što je izazvalo cenzuru Mitnagdima, protivnika hasidizma.

Najosnovnija tema koja leži u osnovi cijele hasidske teorije je imanencija Boga u svemiru, često izražena frazom iz Tikunei haZohara, "Leit Atar panui minéja" (aramejski: "nijedno mjesto nije lišeno toga"). Izveden iz lurijanskog diskursa, ali uvelike proširen u hasidskom, ovaj panenteistički koncept implicira da je doslovno svako stvorenje prožeto Božanstvom. U početku, Bog je morao kontraktirati (Cimcum) svoju sveprisutnost ili beskonačnost (Ein Sof). Tako je stvorena Prazna praznina (Khalal panui),

lišena očite prisutnosti, te stoga sposobna unijeti slobodnu volju, proturječnosti i druge pojave naizgled odvojene od samoga Boga, što bi bilo nemoguće unutar Njegovog izvornog, savršenog postojanja. Ipak, sama stvarnost svijeta koji je u njemu stvoren u potpunosti ovisi o njegovom Božanskom podrijetlu. Materija bi bila ništavna bez prave, duhovne suštine koju posjeduje.

Jedna od glavnih izvedenica ove filozofije je pojam "devekut" (zajedništvo). Kako je Bog bio posvuda, tako se i veza s Njim morala neprestano težiti, u svim vremenima, mjestima i prilikama. Takvo iskustvo bilo je nadohvat svake osobe, koja je samo trebala negirati svoje inferiorne impulse i shvatiti istinu Božanske imanencije, omogućujući mu da se sjedini s njom i postigne stanje savršenog, nesebičnog blaženstva. Hasidski majstori, dobro upućeni u učenja o zajedništvu, trebali bi je ne samo sami steći, već i voditi svoje stado na to. Devekut nije bio strogo definirano iskustvo; opisane su mnoge varijante, od krajnje

ekstaze učenih vođa do poniznijih, ali ne manje značajnih emocija običnog čovjeka tijekom molitve. Devekut (vezanost ili prijanjanje) uz Boga je stanje obožavanja koje nadilazi ekstazu (hitlahavut). Devekut je opisan kao stanje samotranscendencije u Božansko. Smatra se da je to najviši cilj židovskih mističnih stremljenja. Neki znanstvenici tvrde da se hasidizam odlikuje svojim inzistiranjem da je početna točka religioznog života potpuno prijanjanje i zajedništvo s Bogom. Originalnost hasidizma leži u činjenici da mistici pokreta nisu samo njegovali svoje stjecanje devekuta, već su se obvezali da će sve poučavati njegovim tajnama. U hasidizmu, devekut je ideal kojem teže i svetac i prosječni Židov, iako hasidski mislioci općenito dodaju da je samo svetac taj koji može održati život devekuta i da se njegovi sljedbenici mogu dovesti do njegovog približavanja samo kroz njihovu privrženost svetom čovjeku.

Još jedna važna ideja hasidizma je “obožavanje kroz tjelesnost”, (Avoda be-Gašmi’jut). Kako se Ein Sof preobrazio u supstanciju, tako se može opet uzdići u svoje više stanje; isto tako, budući da makinacije u višim sefrotima vrše svoj utjecaj na ovaj svijet, čak i najjednostavnija radnja može, ako se izvede ispravno i s razumijevanjem, postići obrnuti učinak. “Materijalnost se mogla prihvatiti i posvetiti” te hasidizam uči da se uobičajenim radnjama poput plesa ili jela, koje se izvode s namjerom, iskre mogu izvući i osloboditi.

Hasidizam naglašava prethodnu židovsku mističnu ideju da se izvlači i uzdiže Božansko u svim materijalnim stvarima, kako živim tako i neživim. Kako se u ranijim kabalističkim učenjima poučava Isaac Luria, sva svjetovna materija prožeta je “nitzotzot” (božanskim iskrama), koje su se širile kroz “razbijanje posuda”, procesa na početku stvaranja. Hasidski sljedbenik

nastoji podići iskre u svim onim materijalnim stvarima koje pomažu nečijoj molitvi, proučavanju Tore, vjerskim zapovijedima i cjelokupnom služenju Bogu. Srodni koncept je imperativ interakcije s Božanskim kroz svjetovne radnje, kao što su jedenje, seksualni odnosi i druge svakodnevne aktivnosti. Hasidizam uči da se sve radnje mogu iskoristiti za službu Bogu kada se ispune s takvom namjerom. Jelo se može poboljšati izgovaranjem odgovarajućih blagoslova prije i poslije, zadržavajući namjeru čina kao da održavati tijelo zdravim za kontinuiranu službu Bogu. Seksualni odnosi mogu se poboljšati suzdržavanjem od pretjeranih težnji za seksualnim užicima, uz zadržavanje fokusa na njegove temeljne svrhe u židovskoj misli: razmnožavanje, kao i neovisnu svrhu produblivanja ljubavi i veze između muža i žene, dvije pozitivne zapovijedi. Poslovne transakcije također, kada se provode u okviru parametara židovskog zakona i radi novčane dobiti koja će se potom koristiti za ispunjavanje zapovijedi, služe pravednoj svrsi. Znanstvenici ovaj koncept nazivaju hasidskim panteizmom.

Koncept radost smatra se bitnim elementom hasidskog načina života. U ranim fazama hasidskog pokreta, prije nego što je skovan naziv hasidi, jedno od imena koje se koristilo za sljedbenike novog pokreta bilo je di Freyliche (jidiš:sretni). Hasidizam naglašava radost kao preduvjet za povišenu duhovnu svijest i uči izbjegavanje melankolije. Iz istog razloga, hasidizam je izbjegavao ranije prakse asketizma koje su poznavali kabalisti i etički sljedbenici, jer su imali potencijal izazvati malodušnost i slabiji duh za Božju službu. Ipak, sami hasidski majstori često bi privatno slijedili asketsku praksu, jer su mogli usvojiti takvo ponašanje bez straha da će to naštetiti njihovom židovskom obredu. Ovo nije bilo namijenjeno kao primjer za sljedbenike.

Ideja “vezivanje s pravednima” nas uči da, iako nisu svi u stanju postići najviše razine uzvišene duhovnosti, već sama činjenica da se nalazimo u cadikovoj prisutnosti značila je da se može postići dveikut. Cadik također služi kao posrednik između onih koji su mu privrženi i Boga, te djeluje kao kanal kroz koji se prenosi Božanska blagodat. Ranim misnagdimima (protivnicima hasidizma) činilo se da ta osebujna doktrina o cadiku postavlja posrednika ispred izravne veze židovstva s Bogom. U hasidskoj misli, zasnovanoj na ranijim kabalističkim idejama o kolektivnim dušama, cadik je opća duša u koju su uključeni sljedbenici. Cadik je opisan kao “posrednik koji se povezuje” s Bogom, a ne kao heretički pojam “posrednika koji razdvaja”. Za sljedbenike, cadik nije predmet molitve, jer on svoj nivo postiže samo ako je potpuno poništen u Bogu.

Hasidizam često koristi parabole kako bi razmišljao o mističnim učenjima. Nahman iz Breslova kaže: “Kako se oni koji su udaljeni od Tore mogu probuditi iz svog duhovnog sna? Za takve ljude, Tora mora biti odjevena i skrivena u pričama. Moraju čuti priče iz davnih vremena, koje nadilaze običnu ljubaznost i koje su velike u dobroti”. On je autor niza poznatih priča.

Kao opozicija hasidizmu i njegovom uspinjanju sa središtem u Litvi u 18. stoljeću nastaje rabinski vjerski pokret poznat kao mitnagdim (protivnici). Mitnagdima su bili posebno koncentrirani u Litvi, gdje je Vilnius služio kao bastion pokreta, ali je antihasisdska aktivnost poduzeta od strane establišmenta na mnogim mjestima. Najžešći sukobi među frakcijama dogodili su se u drugoj trećini 18. stoljeća. Neuspjeh obuzdavanja hasidizma doveo je mitnagdim do razvoja različitih religijskih filozofija i komunalnih institucija, koje nisu bile samo perpetuacija starog statusa quo, već često inovativne. Najznačajniji re-

zultati ovih nastojanja, koje je započeo Haim iz Voložina, a nastavili su njegovi učenici, bili su koncept moderne, neovisne ješive i pokreta Musar. Od kasnog 19. stoljeća tenzije s hasidima uvelike su splasnule. Brzo širenje hasidizma u drugoj polovici 18. stoljeća uvelike je uznemirilo mnoge tradicionalne rabine; mnogi su to vidjeli kao heretiku. Velik dio židovstva još uvijek se bojava mesijanskih pokreta Sabateanaca i Frankista (sljedbenika mesijanskog pravobranitelja Jacoba Franka). Mnogi su rabini sumnjali da je hasidizam intimne povezan s tim pokretima.

Njihov karakterističan pristup židovstvu obilježen je usredotočenošću na visoko intelektualno proučavanje Talmuda; međutim, nipošto nije odbacio misticismizam. Vođe pokreta, poput Gaona iz Vilne i Haima iz Voložina, bili su duboko urojeni u Kabalu. Njihov prijekor s hasidima bio je njihova protivljenje uključivanju mističnih učenja i razmatranja u javni život, izvan elitističkih krugova koji su proučavali i prakticirali Kabalu. Sklonost hasidskih vođa da vladaju u pravnim stvarima, obvezujućim za cijelu zajednicu (za razliku od ograničenja koje je nekolicina dobrovoljno usvojila), temeljena na mističnim razmatranjima, jako je razljutila mitnagdime. Na drugoj, teorijskoj razini, Haim iz Voložina i njegovi učenici nisu dijelili osnovnu predodžbu hasidizma da čovjek može shvatiti imanentnost Božje prisutnosti u stvorenom svemiru, te tako biti u stanju transcendirati običnu stvarnost i potencijalno zajedničkim radnjama uliti duhovno značenje.

Prvo dokumentirano protivljenje hasidskom pokretu bilo je židovske zajednice u Shklowu, Bjelorusija, 1772. godine. Rabini i čelnici zajednica izrazili su zabrinutost u vezi s hasidima jer su se probijali u Bjelorusiju. Rabini su slali pisma zabranjujući hasidske molitvene domove, pozivajući na spaljivanje hasidskih tek-

stova i ponižavajući istaknute hasidske vođe. Rabini su zatvorili hasidske vođe u pokušaju da ih izoliraju od kontakta sa svojim sljedbenicima.

Istaknuti rabin Vilna Gaon - Elijah ben Solomon Zalman, potaknuo je opoziciju hasidskom židovstvu. Vjerovao je da su tvrdnje hasidskih Židova o čudima i vizijama laž i zablude. Ključna točka protivljenja bila je da je Vilna Gaon tvrdio da veličina u Tori i poštovanje moraju doći prirodnim ljudskim naporima u proučavanju Tore bez oslanjanja na bilo kakva vanjska "čuda" i "čuda". S druge strane, Ba'al Šem Tov bio je više usredotočen na ohrabrenje i podizanje morala židovskog naroda, posebno nakon pogroma Chmelnitzkog (1648. - 1654.) i posljedica razočaranja židovskih masa nakon tisućljetnog uzbuđenja pojačanog neuspjelim mesijanskim tvrdnjama Sabbatai Zevija i Jacoba Franka. Dodatno, protivnici hasida smatrali su da oni na svoje rebee gledaju na idolopoklonički način.

Većina promjena koje su izvršili hasidi bili su proizvod hasidskog pristupa Kabali, posebno kako je izrazio rabin Isaac Luria (1534 - 1572), poznat kao "ARI" i njegovi učenici, posebno rabin Chaim Vital (1543 - 1620). I mitnagdima i hasidi bili su pod velikim utjecajem

ARI-ja, ali legalistički mitnagdima su se bojali u hasidizmu onoga što su smatrali uznemirujućim paralelama sa sabatejskim pokretom. Primjer takve ideje bio je koncept da je cijeli svemir potpuno poništen Bogu. Ovisno o tome kako se ova ideja propovijedala i tumačila, mogla bi dovesti do panteizma, opće priznatog kao krivovjerja ili dovesti do nemoralnog ponašanja, budući da se elementi Kabale mogu pogrešno protumačiti. Ako je Bog prisutan u svemu i ako se Božanstvo treba shvatiti u erotskim terminima, tada bi se, mitnagdima su se bojali, hasidi mogli osjećati opravdanim zanemarivanje pravnih razlika između svetog i profanog, te upuštanje u neprikladne seksualne aktivnosti.

Smatralo se da mitnagdima koriste ješive i učenost kao središte svog židovskog učenja, dok su hasidi imali učenje usredotočeno oko rebea povezano s onim što su smatrali emocionalnim iskazima pobožnosti.

Mnoge od dominantnih tema u Beštovom učenju postale su središnji naglasci u hasidskom pokretu koji su razvili njegovi sljedbenici. Bilo je izjava Bešta, ne posve inovativnih, koje su stavile veliki naglasak na aspekte židovstva koje su mitnagdima općenito ignorirali: srce, na primjer. Bešt je posebno volio talmudsku izjavu, "Bog želi srce" (Sanhedrin 106b), koju je tumačio kao značenje da je za Boga čisti religiozni duh važniji od znanja o Talmudu. Najpoznatija priča o Beštu je priča da je jednog Jom Kipur siromašni židovski dječak, nepismeni pastir, ušao u sinagogu u kojoj se molio. Dječak je bio duboko dirnut bogoslužjem, ali frustriran što nije mogao čitati molitve. Počeo je zviždati, jedinu stvar za koju je znao da može učiniti lijepo; htio je prinijeti svoje zviždanje na dar Bogu. Zajednica je bila užasnuta zbog skrnavljenja njihove službe. Neki su vikali na dječaka, a drugi su ga htjeli izbaciti. Baal Šem Tov

ih je odmah zaustavio. “Do sada”, rekao je, “osjećao sam kako su naše molitve blokirane dok su pokušavale doći do nebeskog dvora. Zvižduk ovog mladog pastira bio je tako čist da je probio blokadu i doveo sve naše molitve ravno do Bog.” Po drugoj verziji priče radilo se o dječaku pastiru koji je svoju molitvu izrazio svirajući frulu.

Još jedna drevna židovska doktrina kojoj je Baal Šem Tov dao poseban naglasak temeljila se na stihu u Izaiji (6:13): “Cijeli svijet je pun njegove slave” Ako je cijeli svijet pun Božje slave, razmišljao je Bešt, onda su mitnagdima i asketi bili u krivu misleći da čovjek mora okrenuti leđa užicima svijeta. “Ne poriči da je djevojka lijepa”, rekao bi Bešt. “Samo budi siguran da te tvoje prepoznavanje njezine ljepote vrati njenom izvoru-Bogu.” Kad bi netko to mogao učiniti, onda bi čak i fizički užici mogli dovesti do duhovnog rasta.

Budući da je svijet bio pun Boga, Bešt je vjerovao da čovjek uvijek treba biti radostan. Doista, najveći čin kreativnosti nastaje u atmosferi radosti: “Nijedno dijete se ne rađa osim kroz zadovoljstvo i radost”, izjavio je Bešt. “Isto tako, ako netko želi da njegove molitve urode plodom, mora ih prinostiti sa zadovoljstvom i radošću.” Ova je doktrina bila snažan izazov mnogim idejama koje su bile prisutne među Židovima u Beštovo vrijeme. Mnogi religiozni Židovi, osobito među kabalistima, propovijedali su asketizam i zagovarali da Židovi poste svakog ponedjeljka i četvrtka. Baal Šem Tov je upozorio ljude na takve postupke, bojeći se da će dovesti do melankolije, a ne radosti.

Bešt je također poučavao da cadik treba služiti kao model kako voditi vjerski život. Međutim, on nije ni približno toliko naglašavao doktrinu cadika kao neki od njegovih nasljednika, posebno Dov Baer iz Mezricha, koji ju je učinio sre-

dišnjom za hasidizam. Dov Baer, vođa hasida nakon smrti Baal Šem Tova, učio je da se Bog otkrio kroz najtrivijalnije cadikove postupke; jedan od sljedbenika Dova Baera rekao je: “Nisam otišao k njemu da učim Toru, nego da vidim kako otkopčava cipele.” Dov Baer je poučavao da idealni cadik ima bliži odnos s Bogom od prosječnog Židova i da može davati blagoslove ljudima. Zauzvrat, podrazumijevalo se da hasidi moraju donijeti svoje darove cadiku.

Vjera u moć i veličinu cadika postala je jedna od najjačih i najkontroverznijih ideja hasidizma. Protivnici hasidizma su tvrdili da su se cadikimi često obogatili na račun svojih sljedbenika. U generaciji nakon Dov Baera formirane su brojne nove hasidske skupine, svaka sa svojim cadikom, koji se naziva rebe. Ti su rebei postali neka vrsta židovske kraljevske obitelji. Kad je netko umro, naslijedio ga je sin ili zet. One hasidske skupine koje su uspostavile ugledne obiteljske dinastije postale su uspješne. Mnoge hasidske skupine, međutim, opadale su kada je njihov rebe umro i ostavio za sobom manje sposobne nasljednike.

U svojim ranim godinama, hasidi su bili aktivno proganjani od strane mit-

nagdima, koji su se bojali da će postati još jedna heretička sekta. Ali u svojim formativnim fazama, hasidizam je mudro stavio svoj primarni naglasak na osobni vjerski rast, a ne na nacionalno spasenje, i umanjio je mesijanski element. Međutim, to nije bilo dovoljno da umiri mitnagdime. Druge hasidske osobine, poput njihovog olakog stava prema odgovarajućim satima za molitvu, gorko su izazivale njihove protivnike. Hasidi su odgovorili da ne mogu propisati precizne sate za svaki od tri dnevne molitve, jer da se oni mole s takvim intenzitetom a to ne mogu činiti dok gledaju na sat.

Povjesničari dokumentiraju kako su druge prakse provokativno odvajale haside od njihovih susjeda. Na primjer, hasidi su zagovarali korištenje oštrijeg noža prilikom klanja životinja od onog koji su koristili u mitnagdiovim klaonicama. Takva strogost imala je učinak društvenih podjela: hasidi više nisu mogli jesti u kućama mitnagdima. Hasidi su također usvojili drugačiji molitvenik, tako da se njihova služba u sinagogi donekle razlikovala od službe drugih Židova i morala se voditi odvojeno. Njihov najbriljantniji čin “odnosa s javnošću” bio je označavanje sebe hasidima, što je hebrejska riječ

za “pobožan” i “svetac”, dok su svoje protivnike nazivali mitnagdim, hebrejski za “protivnike”. Ovi izrazi učinili su da se hasidi doimaju dinamičnijim i pozitivnijim od dvije grupe.

S vremenom, hasidim i mitnagdim su prepoznali da su njihove razlike sve više beznačajne, posebno nakon što su se obje grupe našle suočene sa zajedničkim neprijateljem: Haskalom iz 19. stoljeća ili židovskim prosvjetiteljstvom. Židovski roditelji koji su se nekoć bojali da bi njihovo hasidsko ili mitnagdiško dijete moglo prijeći u drugi tabor, sada su se mnogo više bojali da bi njihovo dijete moglo postati potpuno nereligiozno.

Dotadni čimbenik koji je umanjio rascjep između hasida i mitnagdima bio je sve veći naglasak hasidizma na proučavanju Talmuda u 19. i 20. stoljeću. Kako se pokret širio, manje je naglasak stavljao na meditaciju i zajedništvo s Bogom, a više na tradicionalno židovsko učenje. Kao rezultat toga, hasidi se danas više ne smatraju revolucionarima; u stvari, oni su konzervativni vjernici ortodoksnog judaizma, lako ih je prepoznati po crnim kaputima i šeširima iz 18. i 19. stoljeća koje je nosila većina njihovih muških sljedbenika. Ali bez obzira na to, hasidski pristup judaizmu značajno se razlikuje od onog mitnagdima. Hasidizam i danas općenito stavlja mnogo veći naglasak na “simha šel micva”, radost izvršavanja zapovijedi.

Godine 1804. carska ruska vlast je legalizirala hasidizam, a naponi mitnagdima da obuzda sada rasprostranjene haside bili su spriječeni.

Jedan od najznačajnijih meditacijskih pokreta u židovstvu je pokret Musar, škola koju je utemeljio rabin Israel Salanter (1810. – 1883.). Musar je stavio samo usavršavanje u prvi plan te tumači da čovjek se mora neprestano nastojati duhovno, etički i moralno usavršavati tijekom čitavog života. Prednost se daje

međuljudskim odnosima. Nije bilo dovoljno moći doživjeti Božanstvo, nego se čovjek trebao znati kako se na najbolji mogući način slagati s drugima. Pretpostavka je bila da s jačanjem našeg odnosa s Bogom, mora rasti i naša sposobnost uspostavljanja veze s bližnjima. Na neki način Musar je bio reakcija na hasidski pokret. Hasidizam je počeo kao mistični pokret. Za uspinjanje na vrhunce duhovnih planina trebao im je iskusan vodič, rebe. Ali u nekim hasidskim krugovima vodič je postao važniji od planine. Mnogi hasidi su gledali na svog rebea kao na oličenje svetosti i živjeli su ispravan život, posredno, preko njega. Ali prema školi Musar to nije dovoljno, nego je svaki pojedinac obvezan živjeti svoj vlastiti život na ispravan način. Pored toga, Musar pokret je ponudio program putem kojeg svatko može postepeno sebe usavršiti.

Hasidska tradicija i misao stekli su obožavatelje izvan svojih neposrednih sljedbenika i izvan ortodoksnog židovskog vjerovanja, zbog svog karizmatičkog nadahnuća i kabalističkih uvida.

Među osobinama koje su u općem shvaćanju posebno povezane s hasidizmom, a koje su zapravo široko rasprostranjene je važnost radosti i sreće u bogoslužju i vjerskom životu, iako je sekta nedvojbeno naglašavala ovaj aspekt i još uvijek posjeduje jasan populistički nagon. Drugi primjer je vrijednost koja se pridaje jednostavnom, običnom Židovu u navodnoj suprotnosti s prethodno naklonošću elitističkih učenjaka; takve su ideje uobičajene u etičkim djelima koja su daleko prethodila hasidizmu.

U 20. stoljeću, neo-hasidizam je obnovio zanimanje za hasidizam i Kabbalu, gdje se njegov doseg proteže izvan ortodoksnih Židova. Židovski egzistencijalistički filozof Martin Buber proveo je pet godina u izolaciji proučavajući hasidske tekstove, što je imalo dubok utjecaj na njegovo kasnije pisanje. Buber je kasnije

donio hasidizam u zapadni svijet kroz svoja djela o hasidskim pričama.

Misao Abrahama Isaaca Kooka, pjesničkog mistika, teologa i poglavara vjerskog cionizma, potekla je iz hasidske misli i litavskog talmudizma. Gershom Scholem vidio ga je kao klasičnog nadahnutog mistika 20. stoljeća. Kookova mistična briga za jedinstvo između lažnih dihotomija Agade i Halahe, svetog i sekularnog, odražava hasidsku božansku imanentnost u svemu.

Utjecajna misao Abrahama Joshue Heschela, potomka poljskih hasidskih dinastija i glavnog tradicionalističkog teologa modernog židovskog egzistencijalizma 20. stoljeća potekla je iz hasidizma. Njegovi spisi, uključujući studije o hasidskim majstorima i neo-hasidizmu, vidjeli su hasidizam kao klasični izraz agadske tradicije. Heschel je smatrao da su agadina teologija, poetska egzegeza i duhovnost središnji u značenju i povijesti židovstva.

U književnosti je hasidska duhovnost utjecala između ostalih na Elija Wiesela, Shmuela Yosefa Agnona i pisce na jidišu.

HOLOKAUST MECIMA U UKRAJINI

PIŠE: MAŠA TAUŠAN

Prije nego su Židovi, Romi, antifašisti i svi nepoćudni nacističkom režimu počeli masovno stradavati u logorima smrti Auschwitzu, Birkenauu, Treblinki, Sobiboru, Belzecu, Majdaneku... Holokaust je već počeo na istoku Europe, u Ukrajini. To su bile prve žrtve Holokausta, onoga koji se danas naziva 'Holokaustom mecima', a puno je manje ugrađen u svijest ljudi od plinskih komora i krematorija koji tipično karakteriziraju Šou.

Žrtve su ubijane u svojim selima, u blizini domova. Okupile bi ih nacističke jedinice Einsatzgruppen i njihovi lokalni pomagači i zatim ih na očigled svih mjesta strijeljali pred masovnim grobnicama koje su, obično, sami neposredno prije i iskopali. Ovaj dio Holokausta bio je godinama nepravedno zanemaren. Ukrajina, kao dio Sovjetskog Saveza, nije bila nakon rata voljna previše se baviti istraživanjem pitanja masakra nad Židovima. Moskva je inzistirala da su žrtve Drugog svjetskog rata sovjetske žrtve, a Ukrajina se nerado suočavala s pitanjem vlastitih kolaboracionista.

Uoči njemačke invazije na Sovjetski Savez 1941. godine, teritorij Ukrajine, gledan u današnjim granicama, bio je dom izrazito brojne židovske zajednice. Popis iz 1939. govori o 1.532.827 Židova. Godine 1959. bilo ih je 840.319. S početkom operacije Barbarossa posebne sna-

ge pod nazivom Einsatzgruppen stigle su s naredbom da pobiju civile za koje su smatrali da su protivnici Njemačke, a Židovi su bili njihove glavne mete. Hitler je tamošnje Židove smatrao boljševicima, partizanima, komunistima što mu je dalo dodatne razloge da ih se riješi. Počeli su pogromi na zapadu današnje Ukrajine, u gotovo svakom gradu i selu. U desecima sela i zaselaka židovska je populacija naprosto izbrisana. A u tim krvoprolićima nisu sudjelovali samo Nijemci, nego i susjedi pobijenih ukrajinskih Židova. Procjenjuje se da je u Ukrajini u Holokaustu ubijeno više od milijun Židova, čak do milijun i pol.

Operacija Barbarossa počela je 22. lipnja 1941. i teško je pobrojati sva mjesta stradanja Židova od ljeta te godine do kraja 1943. Prva masovna ubojstva počela su u srpnju u Ostrohu, u zapadnom dijelu Ukrajine. Godine 1939. židovska zajednica u Ostrohu brojala je oko 10.500 ljudi. Prvog dana okupacije tog mjesta Nijemci su strijeljali 300 pripadnika židovske inteligencije. Potom, u dvije masovne egzekucije u jesen iste godine pobili su 5.500 Židova. Oni koji su preživjeli likvidaciju zatočeni su u geto, a većina njih pobijena je u studenom 1942. Prema dostupnim podacima u Holokaustu je život izgubilo više od 9.000 Židova iz Ostroha.

U regiji Žitomira 3.000 Židova pobijeno je u srpnju 1941. godine, još 10.000 u kolovozu i 27.000 u rujnu iste godine.

Novu dimenziju genocidu dao je masakr u mjestu Kamjanec-Podiljskij na zapadu Ukrajine. Bila su to prva masovna brutalna smaknuća nakon njemačke invazije, iako su ostala u sjeni kasnijeg masakra u Babij Jaru, klancu ili jarugi kod Kijeva. Nakon 23.600 žrtava pogubljenih u dva dana, 27. i 28. kolovoza 1941. godine, u Kamjanec-Podiljskom, uslijedilo ih je još narednih mjeseci. Vjeruje se da je u tom mjestu do oslobođenja 27. ožujka 1944. ubijeno oko 30.000 Židova.

Prije izbijanja Drugog svjetskog rata u tom je mjestu živjelo oko 13.800 Židova ali se njihov broj dramatično povećao u samo nekoliko tjedana jer su iz Mađarske protjerani strani Židovi kao i oni koji nisu mogli dokazati mađarsko državljanstvo. Tako je 10. kolovoza 1941. oko 14.000 Židova ukrcano u teretne vagone i željeznicom transportirano u Kőrösmező blizu mađarsko-poljske granice. Tamo su pješice prešli granicu i predani su Nijemcima. Kasnije tog mjeseca, slična sudbina zatekla je još 4.000 Židova. Svi oni morali su hodati do Kamjaneca-Podiljskog gdje su u getu dobili mjesto zajedno s domaćim Židovima.

Svjedokinja ubojstvima bila je Ksenija Prodančuk, nežidovska stanovnica Ka-

mjanec-Podiljskog: “1941., ne sjećam se točnog datuma, ali bila je srijeda ujutro. Nijemci iz postrojbe za ubijanje pokupili su 8.000 mađarskih Židova koji su stigli u Kamjanec-Podiljski iz Mađarske. Hodali su u četveroredima s djecom ili su ih nosili na rukama. Kasnije sam čula hlice i neljudske urlike. Nisam vidjela kako su ubijeni.” Ali drugi dan, kad su odveli 18.000 ljudi, uspjela je vidjeti što se dogodilo. “Iako sam bila daleko, mogla sam vidjeti djecu, žene i muškarce koji su bili natjerani da se razodjenu i skoče u grob. Neki su odbili skinuti se. Oni su udarani puškama i bodeni bajunetima..”

Krajem rujna uslijedio je masakr u Babij Jaru kod Kijeva kada je u dva dana pobijeno 33.000 muškaraca, žena i djece. Povođom 80. obljetnice masakra u tom mjestu, najpoznatijem i najkrvavijem poprištu stradanja Židova u Ukrajini, komemoraciji je nazočio i njemački predsjednik, koji je kazao da Nijemci danas uopće ne znaju za ‘Holokaust mecima’. Frank-Walter Steimeier i njegova supruga sudjelovali su na središnjoj komemoraciji žrtvama. “Teško je predsjedniku Njemačke doći u Babij Jar”, rekao je Steinmeier.

“Holokaust nije počeo u njemačkim tvornicama smrti — u Auschwitzu, Treblinki, Sobiboru, Majdaneku ili Belzecu”, rekao je njemački predsjednik i nastavio: “Počeo je već u osvajačkom pohodu na istok, u šumama, na periferijama. Više od milijun Židova su žrtve ovog Holokausta izvršenog mecima u Ukrajini. Ovdje u Kijevu, Odesi, Berdičevu, Lipovcu — i na toliko drugih mjesta. Sva ta mjesta nemaju odgovarajuće mjesto u našem sjećanju”, rekao je predsjednik Njemačke. “Holokaust izvršen mecima” u svom neshvatljivom obimu predugo nije bio pravilno percipiran u Njemačkoj, naglasio je.

U Babij Jaru su 29. i 30. rujna 1941. godine njemačke trupe u velikom jarku kod Kijeva u roku od 36 sati streljale 33.771 Židova — djece, žena i staraca.

HOLOCAUST BY BULLETS

THE EARLY COLLABORATION TO WIPE OUT EUROPE'S JEWS

To je pažljivo prebrojano i zabilježeno u izvještajima Wehrmachta.

Prošle je godine ukrajinski redatelj Sergej Loznica snimio dokumentarni film “Babij Jar. Kontekst”. Radeći isključivo s restauriranim arhivskim materijalom, pokazuje pozadinu tragičnih događaja koji su se odvijali u okolici Kijeva u rujnu 1941. Smještajući događaje u širi kontekst, a zahvaljujući svom izvanrednom montažerskom radu, Loznica pojačava utjecaj jezivog svjedočanstva uz riječi Vasilija Grosmana: “U Ukrajini nema Židova. ... Tišina. Tišina. Jedan narod je ubijen.”

Do trenutka kada je Crvena armija oslobodila ukrajinsku prijestolnicu, u studenom 1943., u Babij Jaru je pobijeno oko 100.000 ljudi — Židova, Roma, ratnih zarobljenika, duševno oboljelih... Kako bi uklonili tragove masovnih pogubljenja, nacisti su tijela iskopali i spalili prije nego što su se povukli. Babij Jar se smatra najvećom masovnom grobnicom u Europi.

Crnomorska luka na jugozapadu Ukrajine, Odesa, imala je oko 600.000 stanovnika 1939. godine. Njih oko 180.000 bili su Židovi, dakle oko 30 posto stanovnika. Grad se predao u listopadu 1941.

Barem polovica židovskog stanovništva napustila je Odesu prije nego je bila opkoljena. Trideset tisuća ubijeno ih je krajem listopada 1941.

U rujnu 1939. u Lavovu je bilo više od 200.000 Židova, gotovo 100.000 njih izbjegli su iz Poljske pod njemačkom okupacijom. Početkom srpnja 1941. pobijeno ih je četiri tisuće. Drugi pogrom organiziran je krajem srpnja. U studenom su Nijemci uspostavili geto u sjevernom dijelu Lavova. Tisuće starih i bolesnih Židova ubijeno je dok su prelazili most na putu za geto. U ožujku 1942. Nijemci su počeli deportirati Židove iz geta u koncentracijski logor Belzec. Do kolovoza 1942., više od 65.000 Židova deportirano je iz geta u Lavovu i pobijeno. U lipnju 1943. Nijemci su uništili geto, pobili tisuće ljudi, a ostali su poslani u prisilni radni logor Janowska ili deportirani u Belzec.

U mjestu Korjukivka na sjeveru zemlje, na području Černjihiva, u dva dana ubijeno je oko 6.700 muškaraca, žena i djece, 1. i 2. ožujka 1943. Tjedan dana kasnije Nijemci su se vratili i žive spalili ljude koji su pokušali doći natrag u mjesto, misleći da je sigurno. Masakr je bio odgovor na akciju partizana i Nijemci su

pobili gotovo sve stanovnike. Masakr u Korjukivki smatra se najvećom njemačkom kaznenom operacijom protiv civila u Drugom svjetskom ratu.

Krajem 1941. i početkom 1942. u mjestu Pyriatyn u geto je smješteno 1.500 Židova. To je mjesto svjedočilo dvama krvoprolićima, 6. travnja 1942. kada je ubijeno 1.530 Židova i polovicom svibnja iste godine.

U Hersonu danas nema ničega što bi podsjećalo na to da je tu nekada bilo geto. Nema ni spomen obilježja niti kolektivnog sjećanja. U kolovozu 1941. četiri ulice u Hersonu bile su mjesto na kome je živjelo više od 5.000 Židova. Streljani su krajem rujna iste te godine izvan grada.

Ali Holokaust mecima nacistički okupatori u Ukrajini nisu mogli izvesti u onom obujmu u kojem su željeli. No za razliku od okupirane Poljske u kojoj su nicali koncentracijski logori, nacisti zbog blizine bojišnice nisu to mogli učiniti i u Ukrajini, kao ni u ostalim dijelovima Sovjetskog Saveza. Željeznice su često bile neadekvatne za prijevoz Židova prema logorima smrti u Poljskoj, zbog čega se Holokaust mecima nastavio u Ukrajini do kraja okupacije, početkom 1944.

Oko dvadeset posto ukrajinskih Židova bilo je deportirano u Belzec, Sobibor i Auschwitz. Ostalih osamdeset posto ubijenih bili su žrtve SS-ovaca i njihovih pomagača, smaknuti na licu mjesta.

Velika većina Židova koja nije uspjela pobjeći iz zemlje ubijena je u razdoblju od dvije i pol godine, između lipnja 1941. i prosinca 1943. Nakon rata Sovjeti su pokušavali minimizirati židovsku tragediju koja se dogodila tijekom okupacije i staviti je u kontekst izginulog sovjetskog stanovništva, dok je Zapadu problem bio nedostupnost arhiva pa su povijest Holokausta na tom području morali pisati na temelju njemačkih dokumenata. Nakon proglašenja ukrajinske neovisnosti od Sovjetskog Saveza

1991. godine počela se nadopunjavati slagalica kompletnije povijesti Holokausta u Ukrajini, a otvorenije i dublje tek zadnjih desetak godina.

Godine 1989., sovjetski popis stanovništva prebrojao je 487.000 Židova u Ukrajini, ali od pada Sovjetskog Saveza

oko 80 posto židovske zajednice je emigriralo. Današnji broj Židova u Ukrajini jako varira, od oko 50 do 150 tisuća. Godine 2014. njih 5.000 je emigriralo u Izrael, nakon ruske okupacije Krima, većinom iz regije Donbasa. Koliko će ih otići u novom ratu tek ostaje da se vidi.

“Tremendous . . . No one else is doing the original groundwork.”

—MICHAEL BERENBAUM, author of *The World Must Know*

HOW THE MURDER OF MORE THAN TWO MILLION JEWS WAS CARRIED OUT—IN BROAD DAYLIGHT

IN BROAD DAYLIGHT

*The Secret Procedures
behind the Holocaust by Bullets*

FATHER PATRICK DESBOIS

Author of *The Holocaust by Bullets*, Winner of the National Jewish Book Award and the Tom Lantos Human Rights Prize

STOPAMA ŽIDOVSKJE ODESE

PIŠE: JAROSLAV PECNIK

Tu gdje se danas na obalama Crnog mora nalazi Odesa (s više od milijun stanovnika), u antička je vremena bila grčka kolonija Odessos, a u 9. stoljeću ovo su područje na razvalinama stare grčko-rimske civilizacije naselila staroslavenska plemena (Anti, Uliči itd.) i utemeljili svoju utvrdu Kujalnik koja je bila meta čestih najezdi Tatara sve dok je na koncu nisu osvojili i razorili. Tvrđava je obnovljena u 16. stoljeću pod imenom Hadžbi-bej i od 1764. njome su upravljali Turci, ali ne zadugo; već 1791. osvajaju je Rusi i ubrz(an)o počinju pretvarati u veliku trgovačku i vojnu luku koja je prije svega služila za izvoz pšenice. Konačno, 1795. formiralo se veliko naselje, nazvano Odesa, grad koji je s vremenom izrastao u jednu od najljepših urbanih sredina u čitavom svijetu, a sve na temelju planova vojnog inženjera de Villena. To je grad začudne i u svakom pogledu bogate i specifične povijesti koji (još uvijek) bez ogleđa na gotovo svakodnevnu izloženost raketiranju ruskih agresorskih postrojbi i brojne civilne žrtve koje nosi ovaj nesretni rat, plijeni pozornost svijeta svojom multikulturalnom, multikonfesionalnom i multinacionalnom raznolikošću. Naime, radi se o gradu u kojem su brojne monumentalne građevine, posebice one iz 19. stoljeća (a krase tzv. Primorski bulevar), osobite čari i ljepote; posebno se ističe zgrada Opere u čiju je restauraciju utrošeno dvanaest kilograma zlata, a ništa manje nisu privlačni i brojni manji

STARA ODESA

teatri, galerije i koncertne dvorane od kojih gotovo svaka, na svoj način predstavlja simbol grada. Svaki od brojnih naroda koji su tu živjeli (i još uvijek žive): Ukrajinci, Rusi, Armenci, Bugari, Rumunji, Grci, Turci, Romi, Tatari, Albanci, Francuzi, Talijani, Nijemci i drugi, ostavili su značajan duhovni i kulturni, autentično nacionalni trag, a to se posebice odnosi na veliku i brojnu židovsku dijasporu koja već gotovo dvije stotine godina u kontinuitetu živi ovdje i koja je svojom kulturom, tradicijom, običajima, jezicima (jidiš i hebrejski), uopće civilizacijom spiritualne duhovnosti i mistične kabalistike, kao i novodobnom cionističkom ideologijom ostavila ose-

bujan pečat ovoj sredini. Odesa je godinama slovila kao jedan od gradova s najbrojnijom židovskom populacijom u čitavom svijetu; naime, carica Katarina II. Odesi je poklanjala iznimno veliku pozornost, prije svega iz vojno-strategijskih razloga, a kako bi privukla što veći broj obrazovanih kolonista sa svih strana svijeta, doseljenike je nagrađivala brojnim olakšicama i privilegijama, što je dakako bilo značajno prije svega za Židove koji su do tada u velikom broju živjeli "razbacani" diljem ruske imperije. Često izloženi pogromima i progona velikoruskih šovinista i fanatika (crnostotinaša), izrazito antisemitski raspoloženih, počeli su masovno hrliti u

Odesu, grad koji im je garantirao osobnu, ali i poslovnu sigurnost. I ubrzo su se nametnuli kao trgovačka, industrijska i intelektualna elita, dobro financijski potkovana sa snažnim utjecajem u gradu; naravno, daleko je više bilo židovske sirotinje koja je u Odesi tražila, ali i nalazila šansu za društveni probitak. Odesa je 1865. dobila sveučilište (s čuvenim astronomskim opservatorijem), monumentalnu galeriju (1898.) i postupno se veliko industrijsko i trgovačko središte nametnulo kao kulturni i znanstveni centar juga Rusije, a istodobno u gradu se formirala i jaka i obrazovana radnička klasa u kojoj pripadnici židovskog, socijalistički orijentiranog Bunda imali značajnu, čak i vodeću ulogu. Stoga ne čudi da je upravo u Odesi 1905. u vrijeme revolucionarnih gibanja diljem imperij, na oklopnjači Potemkin buknuła pobuna mornara, a pridružilo im se gotovo cijelo radništvo Odese. Pobuna je u krvi bila ugušena, a posada oklopnjače, kako bi izbjegla zarobljavanje, isplovila je u pravcu Rumunjske, u slavu tih događaja, nakon pobjede boljševika i uspostave sovjetske Rusije, slavni filmski redatelj, Židov Sergej Ejzenštajn (1898. – 1948.) snimio je u Odesi svoj čuveni film posvećen revolucionarnoj 1905. naslovljen "Oklopnjača Potemkin" u kojem (pro)nalazimo danas antologijske scene povijesti filmske umjetnosti, prije svih vezane za slavne, monumentalne Potemkinove stube (do proširenja luke bilo ih je 200, danas osam manje), koje su nesumnjivo jedan od najprepoznatljivijih simbola grada.

Tijekom Prvog svjetskog rata, a potom revolucije i krvavog građanskog sukoba, u Odesi su se izmjenjivale intervencionističke postrojbe Antante (prije svih Francuzi), bjelogardejci, crvenoarmejci, a grad je dugo vremena bio jedno od središta masovnih evakuacija carske vojske, ali i aristokratske i građanske elite koja

se nastojala dokopati Carigrada, a potom dalje i velikih europskih metropola strahujući od boljševičke odmazde. U veljači 1920. Odesa je došla pod punu boljševičku kontrolu, ali grad je usprkos novom režimu zadržao svoj kozmopolit-ski karakter. Tijekom Drugog svjetskog rata Odesa je pretrpjela velika razaranja i ljudske žrtve; dakako, u postotku su najviše stradali Židovi koje su njemački i rumunjski nacisti, uz pomoć ukrajinskih kolaboracionista masovno masakrirali. Tako je samo u noći 22./23. listopada 1941. bilo ubijeno više od 20.000 Židova, a taj je strašan zločin u povijesti poznat kao "mali Babij Jar" u Odesi; inače, u gradu je prije nacističke agresije na SSSR živjelo veliki broj Židova da bi po oslobođenju grada crvenoarmejci pronašli tek pedesetak preživjelih. Rumunjski i njemački okupatori su temeljito provodili genocidnu politiku "konačnog rješenja židovskog pitanja"; tj. masovno su uhićivali i deportirali Židove u logore smrti, a poznat je i događaj u kojem su

internirani Židovi, zajedno sa zarobljenim crvenoarmejcima i pripadnicima ilegalnog partizanskog pokreta satjerani u prazna, gradska skladišta streljiva, poliveni benzinom i spaljeni. Takvih stravičnih zločina bilo je sijaset i općenito uzevši, tijekom Holokausta u Ukrajini, na najmonstruozniji način pobijeno je više od 1,5 milijuna tamošnjih Židova; ukrajinski i ruski povjesničari su identificirali više od 2.000 lokacija na kojima su (iz)vršene te masovne egzekucije

Prije Prvog svjetskog rata u Odesi je gotovo svaki četvrti stanovnik govorio jidiš; u gradu je živjela brojna židovska zajednica koja, interesantno, za razliku od ostalih velikih gradova diljem Europe nije živjela satjerana u geto, već je naseljavala različite gradske lokacije: Moldovanka, Bazar, Mala Arnautskaja, Jevrejskaja itd. Grad je imao sedam aktivnih sinagoga i gotovo pedeset molitvenih prostora; najstarija je Brodskaja sinagoga (sagrađena oko 1840.) koja je "preživjela" sve ratove i pogrome i da-

SINAGOGA U ODESI

nas služi kao gradski arhiv. Ostale su uglavnom bile devastirane i(li) potpuno srušene, godinama (u vrijeme sovjetske vlasti) su služile kao skladište, da bi tek nakon raspada SSSR-a bile vraćene židovskoj zajednici. Dio tih prostora danas je obnovljen ili se obnavlja, ali uslijed nestašice financijskih sredstava i malobrojnosti židovske zajednice daljnja restauracija teče sporo. Sve u svemu, u gradu su još aktivne dvije sinagoge: Glavna i Hasidska; aktivan je gradski židovski muzej u kojem se čuvaju brojni originalni dokumenti i predmeti značajni za povijest ne samo ruskih/ukrajinskih Židova, već i za judaizam u cjelini. Prva visoka židovska škola u Odesi bila je osnovana 1828. i u toj ješivi učenici su studirali ne samo Talmud i Toru, učili hebrejski jezik i proučavali Kabbalu, već su se bavili i sekularnim sadržajima i znanjima kako bi stekli totalnu naobrazbu. Važno je napomenuti kako su Židovi već 1802. u gradu osnovali bolnicu, a u velikoj mjeri su kasnije financirali i izgradnju željezničke pruge kojom je 1868. bila dovršena veza Odeze sa zaleđem, što je naravno pogodovalo procvatu trgovine i naglom rastu standarda života u gradu. Početkom 20. stoljeća u Odesi se razvio snažan cionistički pokret, budući su iz gradske luke tisuće Židova odlazile u Palestinu kako bi se tamo trajno naselili. Zapravo, od 1860. Odesa je bila jedan od najvećih i globalno najznačajnijih centara židovske inteligencije, tako da ne čudi kako je upravo ovdje 1880. bio osnovan Palestinski komitet koji se brinuo o iseljavanju Židova u staru domovinu. Komitet su utemeljili Lev Pinsker (1821. – 1891.), pjesnik Haim Nahman Bialik (1873. – 1934.) i poznati filozof i publicist Ahad Haam (1856. – 1927.); organizirali su čitav niz akcija, ne samo prebacivanje i smještaj Židova u Palestinu, već i kupovinu zemljišta za doseljenike na kojima će graditi svoje domove i zadrage (kibuci),

ali i za izgradnju danas glasovitog Hebrejskog sveučilišta u Jeruzalemu. Među najaktivnijim članovima komiteta bio je Meir Dizengoff (1861. – 1936.), kasnije prvi gradonačelnik Tel Aviva. U Odesi su rođeni ili su duže, odnosno kraće živjeli brojni istaknuti židovski intelektualci: pjesnik Eduard Bagricki-Dzubin (1895. – 1984.), jedan od najznačajnijih židovskih povjesničara i pisac monumentalne povijesti židovskog naroda Simon Dubnov (1860. – 1941.), poznati pisac Mendel Moher Sforim (1836. – 1917.), ugledni cionistički aktivist Abraham Menahem Mendel Usiškin (1863. – 1941.), ali i veliki pjesnik i pisac Vladimir Zeev Jabotinsky (1880. – 1940.), te poznati povjesničar i publicist Josef Klausner (1874. – 1958.), urednik židovskog časopisa Ha-Shiloah koji je izlazio u Odesi od 1890. do 1919. Između 1891. i 1893. u gradu je boravio jedan od najslavnijih židovskih pisaca uopće Shalom Aleichem-Rabinovič (1859. – 1916.), a ne treba zaboraviti ni svjetski poznate glazbenike poput violiniste Jasche Heifetza (1901. – 1987.) i pijaniste Emila Gilelsa (1916. – 1985.), da spomenemo samo najznačajnije. Odesa je ujedno i rodno mjesto tzv. Klezmer-glazbe, nezaobilaznog i specifičnog muzičkog grupnog izričaja čije sazvučje “proizvode” klarinet, čelo i balalajka, a prožeto je čeznutljivim ali i vatrenim bliskoistočnim ritmom. Odesa je bila inspiracija mnogim piscima, i opće umjetnicima; u ovom je gradu, u progonstvu boravio slavni ruski pjesnik Aleksandar Puškin, tu je započeo pisati “Evgenija Onjegina”, znatan je trag ostavio i veliki sovjetski “pjesnik u oblacima” Vladimir Majakovski, ali dva su židovska pisca svojim djelom podigli spomenik rodnom gradu, ali i svekolikoj židovskoj literaturi i kulturi koja je u njihovim romanima dosegla svjetsku razinu. To su Isak Babelj (1894. – 1940.) svojim “Pričama iz Odeze” (ali i “Crvenom konjicom”) i

Ilja Arnoldovič Fainzilberg, poznatiji kao Ilja Ilf (1897. – 1937.) koji je u tandemu s Jevgenij Petrovim (pravim prezimenom Katajev, 1903. – 1942.) napisao “Dvanaest stolica” i “Zlatno tele” u kojima su opisane avanture slavnog manipulatora Ostapa Bendera, koji je uz Babeljevog Benju Krika (p)ostao simbolom avanturističke, raskalašene, rastrošne, ali i vesele i neobuzdane Odeze. Ti likovi su kroz pismo Iljfa-Petrova i Babelja dosegli gotovo mitske razmjere; Benja Krik je formiran u sovjetskom ideološkom melting-potu i paradigma je čovjeka koji je zarad vlastitog probitka i karijere spreman sve i svakog žrtvovati, a sve pod lažnom egidom “borbe za bolji svijet”. Istodobno kroz likove u “Crvenoj konjici” Babelj je kritički “provjeravao”, često posredovanjem “židovskog elementa” ideale revolucije; umjesto da dopusti da ga revolucija oblikuje, on ju je propitivao. To je bio “istočni grijeh” ovoga

pisca koji mu Staljin nikada nije oprostio; “revolucionarno suputništvo” i židovstv, po mišljenju sovjetskog diktatora izdaja su revolucija, jer samo ona određuje što jest, a što nije istinito; što jest, a što nije dozvoljeno, a Babelj je prekoračio taj kanon koji za njega nije bio čvrsta Arhimedova točka, nešto izvan povijesti i života, iznad čovjeka. U svojim je djelima Babelj gotovo opsesivno pisao o židovstvu; svoje sunarodnjake sagledavao je kao “romantične tragičare” koji utjelovljuju “neostvarivost revolucije” dovodeći je do apsurdna ironijskim prikazom nemogućnosti povezivanja Lenjina i Maimonidesa. Upravo zahvaljujući spisateljskom geniju Babelj je stvorio originalno djelo u kojem iza svako riječi, kao na Chagalovim platnima, lebde Židovi koji su usprkos izloženosti strašnim pogromima, vezivno, neuništivo tkivo starozavjetne, ali i novodobne civilizacije.

Ilijf i Petrov su na sličan način, ali drugom književnom tehnikom opjevali Odesu, grad u kojem se ruski imperij dokazivao u svom ubrzanom kapitalističkom, a potom i socijalističkom razvoju. Kao centar trgovačke i pomorske ekspanzije Odesa je bila i ostala simbol civilizacijske otvorenosti, liberalnog načina života koji je upravo svojom urbanom i duhovnom pozicijom dalekom nadilazio tradicionalizam i konzervativizam ruskog društva. Za to su bili najzaslužniji Židovi, ali to je po sudu birokratskog carskog, a potom i komunističkog režima bio i njihov najveći grijeh. U Odesi su nicali brojni kulturni, književni i opće umjetnički programatski pravci i pokreti; posebice su bili zapaženi futuristi i imażinisti; razvijali su se časopisi i novine kroz koje se formirala generacija kasnije značajnih autora: Jurij Oleša, Valentin Katajev, Aleksandar Amfiteatrov, Vlas Doroševič, Nikolaj Lejkin, Arkadiji Avčerenko itd. Svi su oni utisnuli, ostavili svoj trag u grad, ali su od njega i mnogo primili, posebice

od židovskog nasljeđa koje je u bitnom provociralo i njihovo stvaralaštvo. Ova, u mnogo čemu interesantna, a u ponekim elementima istodobno magična i bizarna sredina oformila je i generaciju umjetnika koji su u rusku/židovsku literaturu, slikarstvo i glazbu unijeli poseban satirično-ironijski ton, specifičnu anegdotalnost koju možda najbolje oslikava nenadmašan, već spomenuti lik Ostapa Bendera. Dakako, njegova je moralnost uvelike upitna, ali on je ujedno i “romantični književni san” kojim je slavni spisateljski dvojac stvorio jedan zaseban tip literature. Ostap Bender i Benja Krik su postali najpopularnijim likovima među avanturistima i lupežima svjetske literature. Privlačnost tih likova je tolika da je zasjenila sve sumnjive stvari i poslove kojim su se bavili, a ta simpatija prvenstveno proizlazi iz činjenice da se radi o inteligentnim ljudima koji varaju likove od kojih niti jedan kod čitatelja svojim ponašanjem ne izaziva poštovanje, a još manje suosjećanje.

U velikoj mjeri, zahvaljujući tom specifičnom duhu kojeg oslikavaju i Ostap Beder i Benja Krik, zajedno s mornarima, prostitutkama, šarlatanima, probisvijetima i cijelom bulumentom najrazličitijih tipova sumnjiva morala, kao i veselom i nesalomljivom duhu svakodnevnog života građana Odese, možemo govoriti o gradu posebnom i drukčijem od svih ostalih na svijetu. U jednom periodu, tj. 30-ih godina minulog stoljeća u sveukupnoj populaciji Odese bilo više Židova (33%) i od Rusa i od Ukrajinaca; bez ogleđa na česte masovne egzoduse Židova u Palestinu, židovski je duh dominirao gradom, ali nakon Drugog svjetskog rata, kada se njihov broj drastično smanjio, židovski duh nije nestao, ali više nije bio dominantan. Danas u ovom milijunskom gradu još uvijek živi velik broj Židova; čine oko 3% gradske populacije, ali zapravo treba biti pažljiv

s tim brojkama, jer prema službenim statistikama u Ukrajini se tek 50.000 ljudi izjašnjavaju Židovima, a oko 200.000 ih je koji po etničkoj i vjerskoj osnovi ispunjavaju uvjete za useljenje u Izrael. Dodatno se broj Židova smanjio posebice nakon dva velika vala iseljavanja u Izrael; prvi je bio 70-ih godina prošlog stoljeća, dakle još u vrijeme Sovjetskog Saveza, a drugi 90-ih, nakon raspada sovjetskog komunističkog imperija. Između 1880. i 1920. Odesa je bila drugi grad po broju Židova koji su živjeli u Rusiji; danas većinu populacije u gradu čine Ukrajinci i Rusi, ali usprkos svim tragičnim mijenama, uključujući i ove nedavne (“Narančasta revolucija” 2004. Putinova aneksija Krima, kao i rat koji se upravo sada vodi u Ukrajini), Odesa je ostala otvoren i multikulturalan grad čiju slavnu prošlost sve više prekriva neizvjesna budućnost. Ali, kao i svi veliki gradovi koje su stvarali različiti narodi, različitih kultura, Odesa je bila i ostat će privlačna, naprosto jer je drukčija i posebna. Prihvatanje drugog i drukčijeg karakteristika je njena kozmopolitskog duha koji je toliko snažno obojen (i) židovskom tradicijom da je brojni teoretičari kulture smatraju presudnom u oblikovanju grada i njegove začudne i neponovljive “duhovne supstance”.

ISAK BABELJ

PIŠE: IVAN SILOBRČIĆ

Isak Emanuilovič Babelj (Исаак Эммануилович Бабель) bio je židovski i ukrajinski pisac vrlo kratkih, upečatljivih priča u kojima je malo toga izmišljao, zato što je razdoblje u kojem je živio bilo dovoljno kontradiktorno i izbeumljeno samo po sebi — no kada je napisao autobiografiju od samo jedne stranice, izmišljao je. Rođen 30. srpnja 1894. u sunčanoj Odesi u kojoj su živjeli Grci, Talijani, Rumunji, Ukrajinci, Rusi, Židovi i niz drugih, streljan je u hladnom zatvoru u Moskvi 27. siječnja 1940. godine, kao i gotovo cijela njegova generacija sovjetskih pisaca. U povijestima ruske (ili ruskojezične) književnosti ga nazivaju realinom, romantičarom, impresioninom ili sve odjednom; njegova djela se ne mogu svrstati pod takve književne vrste, iz jednostavnog razloga što nikoga nije slijedio. Sam je rekao kako se smijao kritičarima koji su za njegova života izdavali zbirke kritičkih eseja o njegovim djelima. Pisao je jasno kao telegraf (kako kaže jedan pisac) ili račun (kako kaže drugi). Delirij o kojem on piše nije unutrašnji, kao u najpoznatijim knjigama ruske književnosti, već historijski.

Židov iz Odesa, pisao je isključivo o onome čemu je bio svjedok. Gotovo sve njegove kratke priče govore ili o melankoličnim židovskim banditima u Odesi, u vrijeme kada je Odesa bila otvorena luka, spojena sa svijetom više nego s ostatkom Ruskog Carstva, ili o Poljsko-sovjetskom

ratu 1919. – 1920., posljednjem ratu u kojem se jurišalo konjicama s obje strane, anakronizam čak i za ta vremena. Priče prvog ciklusa o Židovima u Odesi je s vremenom sabrao u zbirku Odeske priče (Одесские рассказы, 1931.), a priče drugog ciklusa o Židovima i o ratu u Poljskoj i u Ukrajini u zbirku Crvena konjica (Конармия, 1926.). Skoro sve što je napisao nalazi se u te dvije zbirke; gotovo svaka njegova kratka priča je nastala najprije u književnom časopisu, tek onda su polako po tematskoj raspodjeli nastale te dvije zbirke.

Babelj je bio samozatajan, pisao je o svemu što ga je okruživalo, no malo o sebi. Obitelj mu se zbog rata raselila po zapadnoj Europi, po Sovjetskom Savezu, i sam je često mijenjao gradove: kozmopolit, živio je kratko i naizmjenice u Odesi, u Kijevu, u Harkivu, u Donjecku, u Batumu, u Tbilisiju, u Lenjingradu, u Moskvi, posjećivao je ženu u Parizu, sestru u Bruxellesu i Maksima Gorkog u Napulju. Tijekom jednog posjeta svojoj supruzi u Parizu pri kraju 1920-ih potražio ga je Gustav Krklec, pronašavši monsieur Babel — i dogovorio s njim izbor priča iz odeskog ciklusa za prijevod. Tako je 1930. izašla Odesa: šest priča, s ilustracijama Marina Tartaglie, po Babeljevoj preporuci samo šest priča (Kako se to radilo u Odesi, Kralj, Otac, Ljubka Kozak, Istorija mog golubinjaka i Moja prva ljubav).

ISAK BABELJ

Odeske priče su poznate po tome što je u njima uspio emulirati odeski humor, odesku ironiju, odeski banditski smisao za život kroz život i djelo Benje Krika, Froima Grača i drugih bandita, kradljivaca i krijumčara. Njegova Odesa je bila na rubu Ruskog Carstva, kao i cijela Ukrajina, što i znači 'granično područje.' Babelj je pisao na ruskom u vrijeme kada je tek mali broj ukrajinskih pisaca stvarao na ukrajinskom; materinji jezici su mu bili ruski i jidiš, a znao je osam jezika. Govorio je o 'ukrajinskom suncu' koje je htio donijeti Sankt Peterburgu,

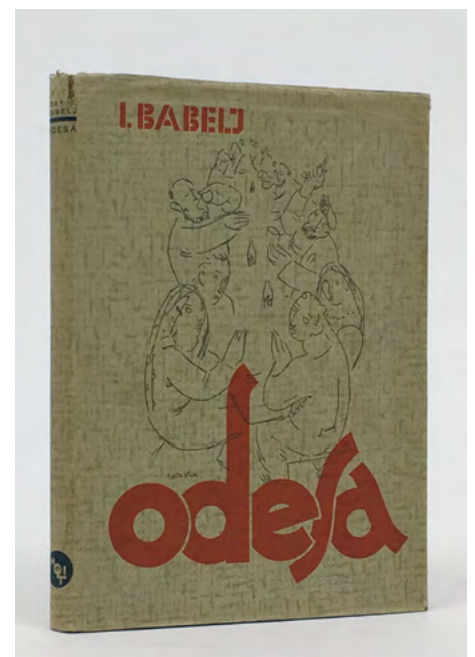
koji ga nije vidio od smrti Gogolja. ‘Pegla’ je svoje priče, sve dok nisu postale savršene, stilistički nepropusne (neke od najimpresivnijih su Sol, Pismo i Sin rabina). Inzistirao je da se može dobro pisati jedino ako se piše sažeto i jasno, a ne rječito i pompozno, i smatrao je kako nikako ne treba uljepšavati povijest. Pisao je i drame, filmske scenarije, dnevnik i prevodio Šaloma Alejhema s jidiša, što je sve manje zamijećeno od priča. Odeske priče i Crvena konjica zajedno imaju pedesetak priča; sve skupa ih je napisao stotinjak, neke i nedovršene. Izdao je relativno malo jer je svaku priču pažljivo rafinirao, jednom noseći sa sobom bunt papira koji je djelovao kao rukopis romana, a zapravo je to bila ista priča napisana 22 puta.

Babelj je kao mali dječak učio svirati violinu, osnove Talmuda i gramatiku francuskog i starohebrejskog; tome sve-mu se pripisuje njegova ritmička proza (jedan ruski književni kritičar i tvrdi da je njegova književna faktura — talmudska). Nakon publiciranja nekoliko uspješnih priča postao je prevoditelj u ČEKA-i Dzeržinskog, onda ratni dopisnik u Poljsko-sovjetskom ratu 1919. – 1920. gdje je, malen, krupan i s naočalama, postao komisar političkog sektora šeste divizije prve konjičke vojske Crvene armije. Jahao je na konju pored crvenoarmijskih Kozaka iz Kubanja sve od fronte oko Vilniusa, Minska i Kijiva, do fronte oko Varšave. U dnevniku koji je tad vodio zapisivao je kako su Lenjinovi i Piłsudskijevi vojnici razarali sela, pljačkali gradove, mučili Židove, silovali žene. Glavni komisar Crvene armije za taj južni front Ruskog građanskog rata tada je bio Staljin. Išao je među crvenoarmejcima pod vrlo slavenskim pseudonimom: Kiril Vasiljevič Ljutov. Kao i sam Trocki (također rođen u Ukrajini), uzeo je lažno ime da sakrije svoje korijene. Zavolio je Židove koje je našao na cijelom prostranstvu Galicije

i okolnih regija, činili su mu se ‘kao iz slika’: melankolični, ličili su na stvari koje su čuvali, poput jedne osamdesetogodišnje Židovke, savijena kao obiteljska Tora — za razliku, naravno, od odeskih Židova, koji su bili veseliji i ironičniji, poput njega. U Volodimiru, dok su vojnici gurali mačeve ljudima u grlo, on je otišao u sinagogu gdje, dok se tiho molio, jedan crvenoarmejac je odšarafio svaku žarulju u sinagogi. U Dubnu je obilježio šabat i Tiša beav sa Židovima koje je upoznao i razgovarao s njima na jidišu; nježno ih je slušao kako su recitali kinot. Mnogo njih su bježali od ruskih pogroma u Austro-Ugarsku, naročito 1881. i 1905. Vidio je da su Židovi bolje živjeli u ruinama Austro-Ugarske koju je prejahao, nego li u ruinama Ruskog Carstva gdje je rođen: zato je prva zbirka kratkih priča o prvoj ruini (Crvena konjica), druga zbirka o drugoj ruini (Odeske priče). To što ujedinjuje njegove dvije zbirke jest židovsko iskustvo u raznim krajevima neslobodne Ukrajine.

Za vrijeme Lenjina Babelj je dobro prošao, kao većina pisaca. Za vrijeme Staljina nije dobro prošao, kao većina pisaca; likvidiranje skoro cijele jedne generacije pisaca i sovjetski antisemitizam uništili su mu život. Upravo u to vrijeme je izrekao svoju poznatu formulaciju na Prvom Kongresu sovjetskih pisaca 1934. u Moskvi: ‘Kada smo se već dotakli teme tišine, ne možemo ne spomenuti mene — velikog majstora tog žanra (smijeh od publike)’ Engleski pisac Martin Amis je predložio tipologiju sovjetskih pisaca 1930.-ih: oni koji su kolaborirali (Gorki, Majakovski), oni koji su se književno izobličili, prodali (Ostrovski, Janovski), i oni koji su šutjeli (Babelj, Pasternak). U vrijeme kada se smanjivao broj javno prisutnih Židova, Babelj je uhićen 1939., čini se ne samo zato što je šutio, već i zbog drugog razloga, važnog Staljinu; imao je za ljubavnicu sestru Genriha

Jagode (šefa NKVD), ili ženu Nikolaja Ježova (šefa NKVD nakon Jagode), možda obje. Kažnjen za preljub, za šutnju i za židovstvo: potpuno je nestao iz tiska 1938. godine, uhićen je 1939., mučen i ispitivan, tajno streljan 27. siječnja 1940. u moskovskom zatvoru Butirka. 1948. se još naslućivalo da bi mogao u logoru; rehabilitiran je 1954., kada se saznala istina o njegovom nestanku. U kasnom Sovjetskom Savezu, kada se razotkrivao kolosalan opseg represija u SSSR-u, njegova djela su se opet počela izdavati, premda oprezno, i najprije na rubovima države, u Tbilisiju, u Dnipro. Iako je mogao, nije emigrirao kod obitelji; negdje je zapisano da je bio uvjeren da ima sreću u životu. Babeljeva kćer Natalija je nakon nekoliko desetljeća potvrdila da je sam Isak uživao u mistificiranju svoje ličnosti pred publikom. Gorki, kao glavni državni pisac, ga je čuvao dok god je mogao: govorio je da je Babelj Gogolj tog doba. Zapanjujuće malo je zapravo poznato o njegovom životu, vjerojatno i zato što je vidio da antisemitizam nije nestao u Rusiji s nastankom SSSR-a.

VOLODIMIR ZELENSKI — ŽIDOV NA ČELU UKRAJINE

PIŠE: NATAŠA BARAC

Volodimir Oleksandrovič Zelenski gotovo je preko noći postao svjetski poznat zbog rata koji bijesni u zemlji na čijem se čelu našao gotovo slučajno. On sam vjerojatno bi radije izabrao neku drugu sudbinu, ali svi se slažu da je on pravi čovjek na pravom mjestu.

Tko je Volodimir Zelenski, Židov, glumac, predsjednik Ukrajine?

Volodimir Zelenski rođen je 25. siječnja 1978. godine u židovskoj obitelji u Krivij Rihu, gradu koji je tada bio dio Sovjetskog Saveza. Njegov otac Oleksandr bio je profesor i voditelj Odjela za kibernetiku na državnom sveučilištu za ekonomiju i tehnologiju. Volodimir je četiri godine živio u monogloskom gradu Erdenetu gdje je njegov otac radio. Dok je odrastao govorio je ruskim jezikom, koji mu je bio prvi jezik.

Prije političke karijere bio je komičar a na predsjedničkim izborima 2019. godine s više od 73 posto glasova pobijedio je Petra Porošenka i postao najmlađi predsjednik u ukrajinskoj povijesti (imao je u tom trenutku 41 godinu). Zelenski je glumio predsjednika Ukrajine u televizijskoj seriji “Sluga naroda”, a kasnije je osnovao političku stranku istog imena te postao šesti predsjednik Ukrajine.

Donosimo neke zanimljivosti o čovjeku čije lice puni stranice svjetskih medija.

1. Volodimir Zelenski imao je “obično sovjetsko židovsko odrastanje”. Zelenski je početkom 2020. godine, uoči posjeta Izraelu povodom 75. godišnjice oslobođenja Auschwitzta, rekao da je njegova obitelj bila tipična obitelj sovjetskih Židova 80-ih godina prošlog stoljeća, dok je on odrastao. To je značilo, rekao je, da nisu bili vjernici jer “vjera nije kao takva postojala u sovjetskoj državi”. I stvarno, poštivanje židovskih vjerskih običaja bilo je ilegalno i Židove su rutinski nadzirali, iako je bilo puno Židova koji su očuvali neke elemente svog židovskog identiteta kao čin otpora. Ako je to bio slučaj s obitelji Zelenski, ukrajinski predsjednik to nije kazao. “Nikada ne govorim o religiji i nikada ne govorim o Bogu. Jer o tome imam svoje osobno stajalište. Naravno, vjerujem u Boga. Ali s njim razgovaram samo u trenucima koji su vrlo osobni”, rekao je u jednom intervjuu.

2. Odrastao je u onome što je nekada bilo poznato kao “područje Ruskog Carstva u kojem su Židovi smjeli živjeti”. To je područje bilo osnovano krajem 18. i početkom 19. stoljeća nakon što je ruska vlada zabranila Židovima da žive u drugim područjima pod njihovim nadzorom.

3. Kao što je to slučaj i za većinu ukrajinskih Židova, Holokaust je dio priče obitelji Zelenski. Zelenski je rekao da su njegov pradjed te troje braće njegovo djeda ubijeni za vrijeme Holokausta. Njegov djed i njegova braća borili su se protiv nacista u Crvenoj armiji, a preživio je jedino njegov djed. Zelenski nije specificirao jesu li članovi njegove obitelji ubijeni u borbama ili su ubijeni u masakrima u kojima je tijekom Drugog svjetskog rata ubijeno više

- od milijun ukrajinskih Židova. Te su masakre proveli nacisti, često uz pomoć lokalnih pomagača. Njegova baka, kazao je, preživjela je jer je iz Ukrajine otišla u Kazahstan. Spomenik žrtvama Holokausta podignut je u siječnju 2020. godine u njegovom rodnome gradu, nedaleko od kuće njegovih roditelja.
4. To što je Židov samo je mali dio njegova identiteta. Zelenski rijetko javno govori o svom židovskom identitetu, i to nije isticao u svojoj kampanji. “Činjenica što sam Židov jedva dolazi na 20. mjesto dugog popisa mojih grešaka”, kazao je sarkastično u jednom razgovoru.
 5. Ukrajinski predsjednik isticao je kako je zahvalan svojim židovskim roditeljima što su mu dali moralni kompas. Oleksander, otac ukrajinskog predsjednika, je matematičar koji vodi odjel za računalnu znanost na sveučilištu, a majka Rimma je godinama bila inženjerka. U jednom je razgovoru istaknuo kako zbog svojih roditelja nije u stanju prihvatiti laži. “Uvijek oštro reagiram na laži. To je glavna odlika koju su mi dali moji roditelji”, napomenuo je.
 6. Zelenski ima puno osobnih veza s Izraelom. Članovi njegove obitelji preselili su se u Izrael 1990-ih tijekom vala židovske migracije iz tada netom raspadnutog Sovjetskog Saveza. U Izraelu je nastupao i kao glumac i komičar. Kao ukrajinski predsjednik u Izraelu je boravio samo jednom. “Poznajem Izrael. Znam ljude koji tamo žive”, kazao je.
 7. Zelenski je oženjen već gotovo dva desetljeća i ima dvoje djece. Osam je godina hodao sa svojom suprugom Olenom, koja je 11 dana mlađa od njega, prije nego što su se oženili u rujnu 2003. godine. Njihova kćerka Oleksandra rođena je godinu dana kasnije a sin Kyrlo 2013. godine. Olena je u svojstvu ukrajinske prve dame zastupala interese djece i žena.

8. Zelenski je dobio stipendiju za studiju Izraelu ali ju nije iskoristio. U intervjuu 2018. godine kazao je da je nakon gimnazije imao priliku da studira u Izraelu. Većina njegovih prijatelja tu je mogućnosti iskoristila ali on nije, jer mu je otac — kako je kazao — to zabranio. Zelenski je umjesto toga studirao pravo u Ukrajini, ali se pravom nije nikada bavio.
9. Volodimir Zelenski je nastupao i pobijedio u ukrajinskoj varijanti “Plesa sa zvijezdama”. Tijekom nastupa oblačio je niz zanimljivih kostima, uključujući i roza odijelo.
10. Njegova najveća glumačka uloga predviđjela je možda i najvažniju ulogu njegove karijere — ulogu predsjednika Ukrajine. U političkoj satiri “Sluga naroda”, Zelenski je glumio profesora povijesti koji je bio tako zgrožen korupcijom vladajućih da se kandidirao za predsjednika — te iznenadio zemlju i samoga sebe kada je pobijedio. Ovaj televizijski show emitirao se na ukrajinskoj televiziji od 2015. do 2019. godine. Posljednja epizoda emitirana je samo nekoliko tjedana prije nego što je Zelenski izabran za predsjednika Ukrajine.

11. Ukrajinski predsjednik je dao glas medvjediću Paddingtonu u ukrajinskoj varijanti filmova “Paddington”. Knjige o medvjediću Paddingtonu inspirirane su židovskom djecom koja su našla spas u Engleskoj tijekom Drugog svjetskog rata.
12. Ima... neuobičajene sposobnosti sviranja klavira. Jedan od njegovih uradaka je i snimka kada on i njegovi suradnici sviraju klavir sa spuštenim hlačama i rukama u zraku ... što ostavlja malo prostora mašti da zamisli kako se ta muzika stvara. Jedan od njihovih muzičkih uradaka je i izvedba židovskog klasika pjesme “Hava Nagila”.
13. Zelenski voli pse i vježbanje. Instagram profil ukrajinskog predsjednika, iz vremena prije predsjedničkog mandata, pokazuje te njegove strasti. Često je objavljivao selfije o tome kako vježba. Objavljivao je i fotografije sa svojim psima Peterom i Norom.
14. Ne voli gubiti. U jednom je razgovoru rekao kako je spreman na duge borbe jer ne voli gubiti. “Ja sam jedan od onih koji ne voli izlaziti iz borbe. Mogu izgubiti ali ne odustajem od borbe. Bijela zastava nije naša zastava”, objasnio je.

VOLODIMIR ZELENSKI DOBIO SVOJU LEGO FIGURICU

PIŠE: J. C.

Ukrajinski predsjednik Volodimir Zelenski dobio je i svoju LEGO figuricu koja je u prodaju puštena u SAD-u kako bi se skupio novac za ukrajinske izbjeglice.

Tvrtka Citizen Brick sa sjedištem u Chicagu koja radi posebno dizajnirane LEGO proizvode, pokrenula je kampanju skupljanja novca za izbjeglice iz Ukrajine. Kako bi sakupili što je moguće više novaca, osmislili su originalnu limitiranu LEGO figuricu ukrajinskog predsjednika Zelenskog. Njihov je cilj, kako su isticali, bio da sakupe 100.000 dolara za dobrotvorne svrhe. Taj je cilj bio ostvaren u manje od 24 sata.

Tvrtka je dan nakon što je LEGO-Zelenski pušten u prodaju objavila da je figurica rasprodana i da je u manje od jednog dana od prodaje figurice prikupljeno 145.388 dolara. Ukrajinski predsjednik je u svom LEGO izdanju upravo onakav kakvog ga gledatelji cijelog svijeta mogu vidjeti na svojim malim ekranima: odjeven u zelenu odjeću s trodnevnom bradom. Uz figuricu ukrajinskog predsjednika mogao se kupiti i dodatak: Molotovljev koktel, oružje koje Ukrajinci između ostaloga koriste kako bi se obranili od ruskih napada. Cijela LEGO-Zelenskog bila je oko 100 dolara, dok se Molotovljev koktel s ukrajinskom zastavom mogao kupiti za deset dolara.

Sav prikupljeni novac od prodaje bit će doniran humanitarnoj organizaciji Direct Relief koja pruža pomoć izbjeglicama iz Ukrajine.

Unatoč velikom uspjehu, tvrtka vjerovatno neće napraviti dodatne figurice te ističe da se radilo o limitiranoj seriji koja je u prodaju bila puštena s određenim ciljem koji je ostvaren. Zbog pritiska javnosti i velike potražnje za rasprodanim figuricama Zelenskog, moguće je da će tvrtka ipak promijeniti svoje mišljenje.

LEGO grupa je sa svoje strane objavila priopćenje u kojem je istaknula da ova figurica nije dio njihovog programa te da oni s tom inicijativom nemaju nikakve veze. LEGO grupa je u odgovoru na rat između Ukrajine i Rusije prekinula svaku isporuku svojih proizvoda u Rusiju te kroz svoju zakladu donirala iznos od 16,5 milijuna dolara pomoći Ukrajini.

PRVO ŽIDOVSKO VJENČANJE OD POČETKA RATA U UKRAJINI U CENTRU MENORA

PIŠE: F. B.

ŽIDOVSKO VJENČANJE U UKRAJINI

Po prvi puta od početka ruske invazije na Ukrajinu 24. veljače ove godine, u toj je zemlji održano židovsko vjenčanje. Vjenčanje je održano početkom travnja – 40. dana rata — u sklopu židovskog centra Menora u gradu Dnipro (Dnjepropetrovsk) na istoku zemlje.

Aleksandar Tolkach i Tatiana Gvi-nyashvili, mladi Židovi iz toga grada, oženili su se na maloj ceremoniji na kojoj je bilo 25 uzvanika, umjesto nekoliko stotina gostiju koliko je bilo planirano prije rata. Većina prijatelja i članova obitelji mladenaca pobjeglo je iz grada ili se tijekom nekoliko proteklih tjedana pridružilo obrani zemlje te tako nisu mogli nazočiti svečanome činu. Bez obzira na sve okolnosti, Aleksandar i Tatiana odlučili su održati svoje vjenčanje, koje je dogovoreno četiri mjeseca ranije kada su njihovi životi bili drugačiji.

“Prvo nam je bilo jako žao kada smo shvatili da toliki broj nama dragih ljudi neće moći biti s nama na ovaj poseban dan. Ali svejedno smo sretni zbog toga što gradimo vlastiti dom na ruševinama koje nas okružuju. Glavno je da imamo jedno drugo. Inzistirali smo na židovskome vjenčanju iako to nije uvijek jednostavno napraviti izvan Izraela, tako da odmah damo jasno do znanja da će naš dom u potpunosti biti židovski. Naš san je da naš dom ispunimo djecom koju ćemo odgajati u miru”, rekao je Aleksandar.

Mladence je vjenčao rabin Shmuel Kaminetzky, koji je odlučio ostatu u Ukrajini unatoč ratnih opasnosti, kako bi pomogao tisućama Židova koji nisu mogli ili željeli otići iz zemlje.

“Vjenčanje za nas simbolizira početak povratka u normalni život”, kazao je rabin.

Prije rata, židovski centar Menora svakoga je tjedna organizirao nekoliko vjenčanja sa stotinama gostiju. Centar osigurava košer hranu i luksuzne hotele za goste koji dolaze iz drugih gradova. Rabin Meir Stumbler, predsjednik Federacije židovskih zajednice Ukrajine, bio je jedan od uzvanika na ratnom vjenčanju. “Svim smo židovskim parovima predlagali da ne odgađaju svoja vjenčanja, već

da dođu u Dnipro i održe ih u Centru Menora, gdje mogu dobiti gotovu infrastrukturu za košer židovsko vjenčanje, po sniženoj cijeni na teret zajednice”, kazao je nakon vjenčanja.

“Izgradnja novog života najvažnija je stvar koja se u ovom trenutku može učiniti”, dodao je rabin.

Centar Menora je kulturni i poslovni centar židovske zajednice u ukrajinskom gradu Dnipro. Prema nekim izvorima, to je najveći multifunkcionalni židovski centar u Europi, a možda čak i u svijetu. U središtu kompleksa nalazi se povijesna središnja sinagoga Zlatna ruža, izgrađena u 19. stoljeću.

Ceremonija posvećenja centra održana je 16. listopada 2012. godine a na njoj su između ostaloga bili vrhovni sefardski rabin Izraela Shlomo Amar te tadašnji izraelski ministar za dijasporu Yuli-Yoel Edestein te brojni drugi ugledni gosti iz Ukrajine i inozemstva.

Ideju o izgradnji centra Menora iznijeli su predstavnici židovske zajednice Ukrajine, Genadij Bogoljubov i Ihor Kolomoyskyi, koji su i dali punu financijsku podršku izgradnji centra. Bili su vođeni idejom da centar objedini tri funkcionalna elementa — duhovni, kulturni i poslovni. Centar je izgrađen u obliku menore, a

ima i sedam mramornih stupova, od kojih je najviši visok 77 metara. Ukupna površina iznosi oko 50.000 četvornih metara. U Centru se nalaze brojni sadržaji: sinagoga, muzeji, uredi, trgovine, tiskare, umjetničke galerije, košer restorani i kafići, konferencijske dvorane, dvorane za bankete, luksuzni hotel, hostel za mlade, učionice, turistički informativni centar, centar za dobivanje viza za Izrael itd. Muzej židovskog sjećanja i Holokausta u Ukrajini, koji se također nalazi u ovom

centru, najveći je muzej takve vrste u zemljama koje su nekada činile Sovjetski Savez. Smješten na više od 3.000 četvornih metara muzej koristi najsuvremeniju tehnologiju a ima i informativni centar, knjižnice i učionice. Glavninu projekta čitavog centra osmislio je arhitekt Aleksander Sorin uz pomoć suradnika. Kako bi se svi oni koji dolaze u ovaj centar što bolje snašli, natpisi u centru Menora su napisani na četiri jezika — engleskom, ukrajinskom, ruskom i hebrejskom jeziku.

U regiji koju pokriva centar Menora prije rata živjelo je oko 30.000 pripadnika židovske zajednice. Nakon rata, veliki broj ukrajinskih Židova iz te regije ali i drugih dijelova Ukrajine u centru je pronašao utočište, te je u njemu smješten veliki broj izbjeglice. Nadamo se da će ratni mladenci Aleksandar i Tatiana ostvariti sve svoje snove o velikoj židovskoj obitelji koja mirno živi i gradi svoj život.

PREŽIVJELI ČETIRI LOGORA STRADAU U RUSKOM NAPADU NA HARKIV

PIŠE: MILJENKO HAJDAROVIĆ

Memorijalna zaklada Buchenwald i Mittelbau-Dora obavijestila je javnost da je u ruskome napadu na Harkiv 18. ožujka 2022. godine ubijen Boris Romančenko, preživjela žrtva Holokausta. Vijest im je dojavila njegova unuka.

Nakon njemačke okupacije Ukrajine šesnaestogodišnji Romančenko je 1942. godine uhićen i odveden na prisilni rad u Dortmund. Mladi Ukrajinac pokušao je pobjeći, ali je uхваćen. Početkom 1943. godine prebačen je u logor Buchenwald. U Buchenwaldu je nosio broj 9870 i oznaku R, kojom su označeni logoraši s područja tadašnjeg SSSR-a. U sljedećem transferu završio je u tvornici Peenemünde gdje je

radio na raketama V2. Do kraja Drugog svjetskog rata zatvoren je još u logorima Mittelbau i Bergen-Belsen. Oslobođenje je dočekaao sa samo 34 kilograma. Nakon oporavka morao je odraditi vojni rok u Crvenoj Armiji i do 1950. godine je služio u Demokratskoj Republici Njemačkoj. Vratio se u domovinu, završio Rudarsku akademiju u Harkivu i radio kao viši inženjer. Oženio se i dobio sina.

Romančenko je bio aktivan dugogodišnji član međunarodnoga vijeća preživjelih logoraša Buchenwald-Dora. Prilikom obilježavanja obljetnice oslobođenja Buchenwalda 2015. godine održao je govor na ruskome jeziku i pritom je istaknuo: "Izgradnja novoga svijeta mira i slobode naš je ideal".

Nakon smrti supruge Boris je ostao živjeti sam u stanu na rubnim dijelovima

Harkiva. Zbog bolesti se teško kretao i nije često napuštao stan na 8. katu zgrade bez dizala. Njemačka humanitarna organizacija Maximilian-Kolbe-Werk mu je posljednjih godina pružala i finacijsku pomoć. Primaao je malu mirovinu u protivrijednosti od oko 130 eura.

I nakon svega što je prošao, ubijen je u ruskom napadu u novom ratu u Ukrajini.

BORIS ROMANČENKO

JENYA BERNSTEIN NAJSTARIJA EMIGRANTKINJA IZ UKRAJINE

PIŠE: F. B.

Preživjela žrtva Holokausta i jedna od veteranki Crvene armije, Jenya Bernstein do prije mjesec dana nije mogla ni sanjati da će morati napustiti svoju domovinu Ukrajinu i doći živjeti u svoju pradomovinu — u Izrael. Ali ratne strahote i nesigurnost primorale su ju da se, unatoč poznim godinama, odluči na težak korak i da se u Izraelu pridruži svome sinu i njegovoj obitelji.

Milijuni Ukrajinaca prisiljeni su bježati iz svoje domovine pred ruskom invazijom, a njih više od 8.000 do sada je ispunilo uvjete prema kojima se mogu doseliti u Izrael prema Zakonu o pravu na povratak. Najstarija među njima je upravo Jenya Bernstein koja će u lipnju ove godine proslaviti svoj 98. rođendan.

Jenya Bernstein rođena je u malom selu pored Kijeva u židovskoj obitelji. Život nije bio lak ali ona je oduvijek bila naučena pomagati svojoj obitelji pokušavajući tako olakšati teške uvjete u kojima su živjeli. A onda joj se iznenada život po prvi puta iz temelja promijenio. Imala je samo 17 godina kada joj je preminuo otac, a majka joj je stradala u Drugom svjetskom ratu, kao i toliko drugih ukrajinskih Židova.

“Pred sam početak Drugog svjetskog rata, moja mama je otišla posjetiti rođake u istočnoj Ukrajini i nakon nacističke okupacije ubijena je zajedno sa svim Ži-

dovima koji su se tamo nalazili. Moje dvije sestre i ja ostale smo same”, sjeća se s tugom Jenya.

Ona je zajedno sa svojim sestrama pobjegla u udaljeni dio Rusije gdje se odlučila pridružiti Crvenoj armiji u borbi protiv nacista. Kada je rat završen, vratila se u svoju rodnu Ukrajinu i nastavila sa svojim životom, misleći kako se više nikada neće naći u situaciji da mora bježati i spašavati svoj život.

“Ovaj rat me podsjeća na Drugi svjetski rat i nisam mogla ni zamisliti da ću se ponovno naći u takvoj situaciji. Na početku, nismo čuli bombardiranja sve dok nam se borbe nisu približile. Tada sam shvatila da će mi život ponovno biti ugrožen i da vjerojatno neću preživjeti”, dodaje.

Ali i nakon što je uvidjela da neće moći ostati u svome domu, bojala se putovanja i odlaska na dalek put, sve do Izraela. Stoga je odlučila da će ostati u Ukrajini, uzimajući u obzir i svoju životnu dob. Njezin sin Alex je zajedno sa svojom obitelji odlučio otići u Izrael pred sve jačim borbama i razaranjima, očajan što nije mogao uvjeriti svoju majku da im se pridruži.

Alex je sa zebnjom iz dana u dan promatrao kako se rat sve više rasplamsava, te se obratio izraelskim vlastima moleći ih da njegovu majku izvuku iz ratne zone i omoguće joj dolazak u Izrael.

Uz pomoć židovske zajednice iz Kijeva i židovske organizacije Joint organizirana je misija spašavanja i Jenya Bernstein je prebačena iz Kijeva u jedan od osam imigracijskih centara koje u Moldaviji vodi

JENYA BERNSTEIN

humanitarna organizacija Međunarodno bratstvo kršćana i Židova. U Moldaviji je Jenya na sigurnome čekala svoj red da bude prebačena u Izrael i da ponovno pronađe svoju obitelj.

“Ne znam zašto ali mislim da se nakon svega što sam prošla nisam ustvari bojala. Ipak sam odučila poslušati mog sina koji je rekao da moram otići i uz pomoć velikog broja dobrih ljudi, to se i dogodilo. Mislim da nitko u mojoj životnoj dobi ne bi trebao proći sve ono što sam ja prošla. Ali najvažnije je da sam sada u Izraelu s mojim sinom i mojom obitelji”, zaključila je Jenya.

Jenya je svjesna da se vjerojatno više nikada neće vratiti u Ukrajinu i da taj dio njezina života zauvijek završen. Kao i toliko drugih, Jenya je na svome vlastitome primjeru osjetila kako rat mijenja ljude i živote. Njezin život nastavit će se u Izraelu, zemlji o kojoj su sanjali njezini preci.

DUGO PUTOVANJA DO SIGURNOSTI

PIŠE: H. P.

Do prošlog mjeseca, Evgenij Pavlovski je napustio područje Kijeva samo jednom — bilo je to za vrijeme Drugog svjetskog rata kada se njegova židovska obitelj sklonila od nacista na ruskome Uralu i tako se spasila.

Evgenij ima 95 godina i unatoč nekih zdravstvenih problema, bio je zadovoljan sa svojim životom: živio je nedaleko od ulaska u Babij Jar, zloglasnog mjesta na kojem su nacisti u samo dva dana 1941. godine ubili više od 33.000 Židova. Čak i nakon što se njegov sin početkom ove godine preselio u Izrael, Evgenij je odlučio ostati u svojoj domovini Ukrajini.

Kada su počele kružiti glasine o mogućem ratu, on se nije brinuo — kao i veliki broj drugih Ukrajinaca koji nisu mogli vjerovati da bi ruski predsjednik Vladimir Putin mogao napasti njihovu zemlju. Kao i toliki drugi, i Evgenij je krivo procijenio ali ni u najgorim noćnim morama nije mogao zamisliti što sve čeka njega i Ukrajinu.

“Moj otac nije želio napustiti Ukrajinu bez obzira na sva moja nagovaranja. Kada sam ga konačno uspio nagovoriti, nije bilo više nikoga tko bi mu mogao pomoći da pobjegne i skloni se na sigurno”, govori Mihailo Pavlovski, kojeg zovu i Moshe.

Evgenij Pavlovski tri puta je sam pokušao pobjeći od ruskog bombardiranja i napredovanja ruskih snaga. Njegov put

do Poljske, koji u normalnim uvjetima traje osam sati, potrajao je puna tri dana. “Želio bih da moja priča pomogne ljudima i da ih inspirira”, rekao je Pavloski.

Kada je rat izbio u veljači, Mihailo je ipak uvjerio svog oca da bi Rusi mogli ući u njegov dom i ubiti ga. I tako je Pavloski krenuo na put vlakom od Kijeva do Lavova. U mirnodopskim uvjetima taj put traje najviše šest i pol sata, a Evgenij je putovao 11 sati.

Vlak je bio krcat ljudima koji su pokušavali pobjeći, ljudima koji su sve što imali ostavili za sobom a nosili su samo male ruksake u koje su uspjeli spremiti ono najnužnije.

“Najteža i najhrabrija stvar koju je moj tata napravio u svome životu bila je odluka da uđe u taj vlak za evakuaciju. I na tome sam mu svakoga dana zahvalan. Prije puta, on nije ništa jeo ni pio, jer u vlaku nije bilo zahoda. Sjedio je 11 sati a da se nije ni pomaknuo”, priča potresnim glasom Mihailo.

A onda su se stvari i dodatno pogoršale. Nakon što je pokušao iz Lavova otići u Poljsku, Evgenij je morao sedam sati stajati u redu kako bi pronašao siguran prijevoz.

“Bio je na rubu živaca i snaga. Činilo mu se da su ga svi napustili, plakao je i nije znao što da učini”, dodaje njegov sin. Jedina pomoć koju je Evgenij imao bili su ohrabrujući telefonski pozivi nje-

govog sina a tijekom čitavog putovanja nije sreo nikoga poznatoga tko bi mu mogao pomoći.

Njegov sin mu nije mogao pomoći na drugi način osim telefonskih poziva, jer je on sam bio u procesu repatrijacije u Izraelu i nije imao putovnicu s kojom je mogao putovati. Čim je dobio putovnicu, otputovao je u Poljsku po svog oca.

U međuvremenu su se nepoznati ljudi sažalili nad starim izbjeglicom i smjestili ga u hostel. Evgenij je ponovno bezuspješno pokušavao otići u Poljsku.

Mihailo je tada uspio doći do prijatelja koji su pomogli njegovom ocu da u organizaciji Caritasa konačno krene prema Poljskoj. U Poljskoj su se otac i sin ponovno pronašli a sada ih čeka novi život u Izraelu.

Mihailo, koji je psihoterapeut, sretan je da je u Izraelu sa svojom obitelji i nada se da će moći pružiti svoju stručnu pomoć izbjeglicama koje prolaze tešku traumu. Svakoga dana sa strepnjom i užasom promatra sve ono što se događa u Ukrajini a odlučio je da će učiniti sve što može kako bi izbjeglicama pomogao da prebrode sve traume kroz koje su morali proći.

POMOĆ UKRAJINSKIM PRAVEDNICIMA MEĐU NARODIMA

PIŠE: J. C.

Najdirljivije i najplemenitije priče iz Holokausta su priče o Židovima koje su spasili nežidovi, stavlajući na taj način svoje živote i živote članova svojih obitelji u veliku opasnost. Nacisti su zbog takvih činova ubijali čitave obitelji. Ali bez obzira na to, obični građani diljem Europe spašavali su svoje židovske prijatelje, rodbinu, susjede ili potpune strance koje su slučajno sreli. Davali su im utočište, dijelili s njima hranu koje nije bilo. Te priče o dobrim ljudima, kojih uvijek ima, nikada ne smijemo zaboraviti.

S obzirom na nevjerojatnu žrtvu i ne-sebičnost tih ljudi, Država Izrael im dodjeljuje počasnu titulu Pravednika među narodima. Oni koji nose tu titlu u čitavom svijetu smatraju moralnim herojima. Do 1. siječnja 2021. godine Jad Vašem je priznao 27.921 slučaj spašavanja Židova u svijetu. Među njima se nalazi 2.673 ukrajinskih Pravednika među narodima, od kojih je još 17 živih. Kada je nedavno počeo bijesni rat u Ukrajini, došlo je vrijeme da se tim ljudima pruži pomoć, baš kao što su to i oni učinili za vrijeme Drugog svjetskog rata. Popis s imenima preostalih 17 ukrajinskih Pravednika među narodima dostavljen je tako izra-

elskom Ministarstvu vanjskih poslova kako bi im se pružila odgovarajuća pomoć. Radi se o starijim osobama, kojima je pomoć nužna.

Izraelci smatraju da tim "herojima treba što prije pružiti svaku mogu pomoć, baš kao što su to oni napravili za Židove" kada je to bilo potrebno.

Pravednici među narodima za svoja dobra djela nisu dobili samo titulu koju s ponosom mogu nositi već i počasno državljanstvo Države Izrael, što im omogućava da se usele u Izrael ako to žele.

Izraelske organizacije pomažu ukrajinskim Pravednicima bez obzira na to jesu li oni odlučili ostanu u Ukrajini ili otići iz zemlje. Za one koji odluče ostanu, osigurava se hrana i lijekovi.

Nina Bogorad ima 97 godina. Kada je imala 17 godina, 1942. godine dovela je u svoju kuću mladog ranjenog ukrajinskog vojnika koji je dva puta uspio pobjeći Nijemcima. Njegovo se stanje pogoršalo i ona ga je željela odvesti liječniku. On je to odbio i priznao da je Židov. Bez obzira na to što je bila svjesna da ugrožava i svoj život, Nina je odlučila pomoći ranjenom vojniku. Dok ga je skrivala i brinula se za njega, oni su se zaljubili a nakon rata i vjenčali. Jad Vašem joj je 1992. godine dodijelio titulu Pravednika među narodima. Danas Nina Bogorad živi u Kijevu, a članovi njezine obitelji nalaze se u Ukrajini, Izraelu i SAD-u.

Lidiya Tartakovsky danas ima 97 godina. Za vrijeme Drugog svjetskog rata ona je u Ukrajini spasila živote šest Židova te je sada došlo vrijeme da joj Židovi uzvrate uslugu. Ona i njezini roditelji spasili su živote šest Židova tijekom Drugog svjetskog rata. Za vrijeme pogroma u Ukrajini 1919. godine njezin je otac spasio više od stotinu Židova.

Danas Lidiya ima 97 godina, loše čuje, ne vidi dobro i teško se kreće. Od početka ruskog napada provela je 45 dana skrivajući se sa svojom obitelji u Kijevu. Obitelj je prestrašena od onoga što može uslijediti, odlučila da je vrijeme da napuste zemlju i potraže sigurnost negdje drugdje, sve do okončanja rata.

Izraelsko veleposlanstvo u Kijevu pomoglo im je u pripremi odlaska i prelaska u Poljsku. Lidiya je nakon oporavka u hotelu u Poljskoj otputovala u Švicarsku gdje ju je čekao njezin unuk.

PRAVEDNICI NOVIH GENERACIJA

PIŠE: MILJENKO HAJDAROVIĆ

Volodimir Zelenski je u obraćanju zastupnicima Knesseta 20. ožujka podsjetio da je datum 24. veljače već obilježio povijest, i prije nego je Rusija napala Ukrajinu 2022. godine. Naime, 102 godine ranije, u Münchenu je osnovana Nacionalso-cijalistička Njemačka Radnička Partija. Ta uznemirujuća obljetnica izgleda još više provokativno nakon što ponovno poslušamo govor kojim je Putin nastojao opravdati svoj rat u Ukrajini. Spomenuo je denacifikaciju — proces ukljanjanja nacističkih elemenata iz nekog društva. Ukrajina, nažalost, poput mnogih drugih demokracija, ima marginalne neonacističke skupine, ali ponašanje ruske vojske pobuđuje mnoge usporedbe. Prošlost se izgleda opet ponavlja, ali je ruska vojska ovaj put na krivoj strani.

To ponavljanje prošlosti u izmijenjenim okolnostima vidljivo je i na primjeru izbjeglica. U nepunih mjesec dana rata okvirno se govori o oko 10 milijuna Ukrajinaca koji su morali napustiti svoje domove. Oko četiri milijuna ih je već napustilo svoju državu. Velika većina ih je privremeno sklonište pronašla u susjednoj Poljskoj, a brojne druge države svijeta otvorile su svoje granice. Hrvatska se sprema prihvatiti 20.000 izbjeglica. Država Izrael dosad je već prihvatila oko 12.000 Ukrajinaca. Samo manji dio, oko trećine, ostvaruje mogućnost izraelskog

državljanstva temeljem svog židovskog porijekla i Zakona o pravu na povratak. Europski židovski kongres procijenio je da je prije rata u Ukrajini živjelo između 360.000 i 400.000 Židova. Najviše ih živjelo u Kijevu, Dnipru, Harkivu i Odesi — gradovima koji su trenutno pod ruskim napadima.

Židovske zajednice na prostoru današnje Ukrajine zabilježene su već u srednjem vijeku u državi koju danas nazivamo Kijevski Rus'. Tu državu danas Ukrajinci i Rusi smatraju početcima svoje državnosti. Tijekom stoljeća Židovi u Ukrajini preživjeli su turbulentne odnose s usponima i padovima kao i druge židovske

zajednice u srednjoj i istočnoj Europi. Tijekom Holokausta na prostoru Ukrajine ubijeno je oko milijun Židova. U genocidu su nacistima pomagali i domaći suradnici okupatora što današnja ruska propaganda također koristi u izgovorima za svoju agresiju. Najveće stratište u Ukrajini bio je Babij Jar gdje je ubijeno oko 100.000 Židova. Brojni Ukrajinci su pokušali spasiti svoje sugrađane pa su čak 2.673 ukrajinska građana proglašena Pravednicima među narodima. Prema podacima iz veljače 2022. godine 17 Pravednika još je uvijek živjelo u Ukrajini.

Jad Vašem je 1995. godine titulu Pravednika dodijelio obitelji Marije Blyshchik. Maria i njena obitelj su od 1942. do 1944. godine skrivali židovsku djevojčicu Faniu iz Rafałóweke. Nacisti su u

Rafałóweki u svibnju 1942. godine otvorili geto u kojem su okupili oko 2.500 Židova iz okolnih naselja. Tri mjeseca kasnije geto je likvidiran. Oko 2.250 Židova streljano u okolnim jamama i šumama. Od osmočlane obitelji Rosenfeld preživjela je samo Fanija. Nakon rata Fanija je emigrirala u Izrael i doživjela 97 godina.

Obitelji su se ponovno povezale desetljećima kasnije. Fanija je priču o svojim spasiteljima redovito dijelila s novim generacijama svoje obitelji. Sharon, njeuna unuka, nije dvojila što mora učiniti odmah po ruskom napadu na Ukrajinu. Unatoč birokratskim zaprekama Sharon je preko medija utjecala na izraelsko Ministarstvo vanjskih poslova da odobri azil rođakama Marije Blyshchik. Alona Chugai (47) i Lesia Orshoko (36) stige

su u Jeruzalem 6. ožujka. Na aerodromu Ben Gurion dočekala ih je Luba Blyshchik, jedna od desetero Marijine djece. Luba je u Izraelu već dvadeset godina, a većinu tog vremena radila je kao Fanijina domaćica.

Unatoč ratovima i drugim teškim izazovima koji se pojavljuju čovječanstvu ostaje nada da će uvijek biti ljudi koji će ustati u zaštitu onih koji su u potrebi ili opasnosti. Obaveza je prvenstveno svake obitelji, a potom i društva, da među vrijednosti novih generacije ugrade čovjekoljublje kakvo su nekoć iskazali Pravednici među narodima.

STAN VLADIMIRA PUTINA U TEL AVIVU

PIŠE: J. C.

U Tel Avivu u ulici Pinsker nalazi se zgrada s jedno i pol sobnim stanom. Taj je stan kupio ruski predsjednik Vladimir Putin za svoju voljenu učiteljicu, koja se sedamdesetih godina prošloga stoljeća preselila u Izrael.

Nakon što je učiteljica Mina Yuditskia Berliner preminula, stan je postao vlasništvo ruskog veleposlanstva u Izraelu. “Jedan ruski konzul koji živi nedaleko od tog stana koristi parkirno mjesto koje pripada stanu, a sam stan je prazan”, kazali su stanari zgrade.

Mina Yuditskia Berliner podučavala je Putina kada je on bio gimnazijalac u školi u Sankt Peterburgu. Ona je 1973. godine imigrirala u Izrael a nastavila je sa zanimanjem pratiti iskustva svog nekadašnjeg đaka, koji je kasnije postao premijer i predsjednik Rusije.

Prije nego što je Putin 2005. godine doputovao u posjet Izraelu, Berliner je otišla u rusko veleposlanstvo i kazala kako želi Putinu poslati poruku. Bila je pozvana na prijem a Putin je odmah prepoznao svoju voljenu učiteljicu. Kasnije je jedan

ruski diplomat posjetio Minu Berliner i obavijestio ju da je predsjednik Putin odlučio za nju kupiti jedno i pol sobni stan u ulici Pinsker.

“Kada sam dobila stan, plakala sam. Putin je vrlo pristojna osoba”, kazala je svojedobno Berliner u razgovoru za jedne izraelske novine. Od ruskog predsjednika dobila je još dva poklona: sat i njegovu autobigrafiju s potpisom. Mina Berliner preminula je u prosincu 2017. godine u 96. godini života.

ISTINITA PRIČA O BAMBIJU

PIŠE: RABIN SCIALOM MINO BAHBOUT, OBJAVLJENO U TALIJANSKOM DNEVNOM LISTU "LA REPUBBLICA" 7. SIJEČNJA 2022.

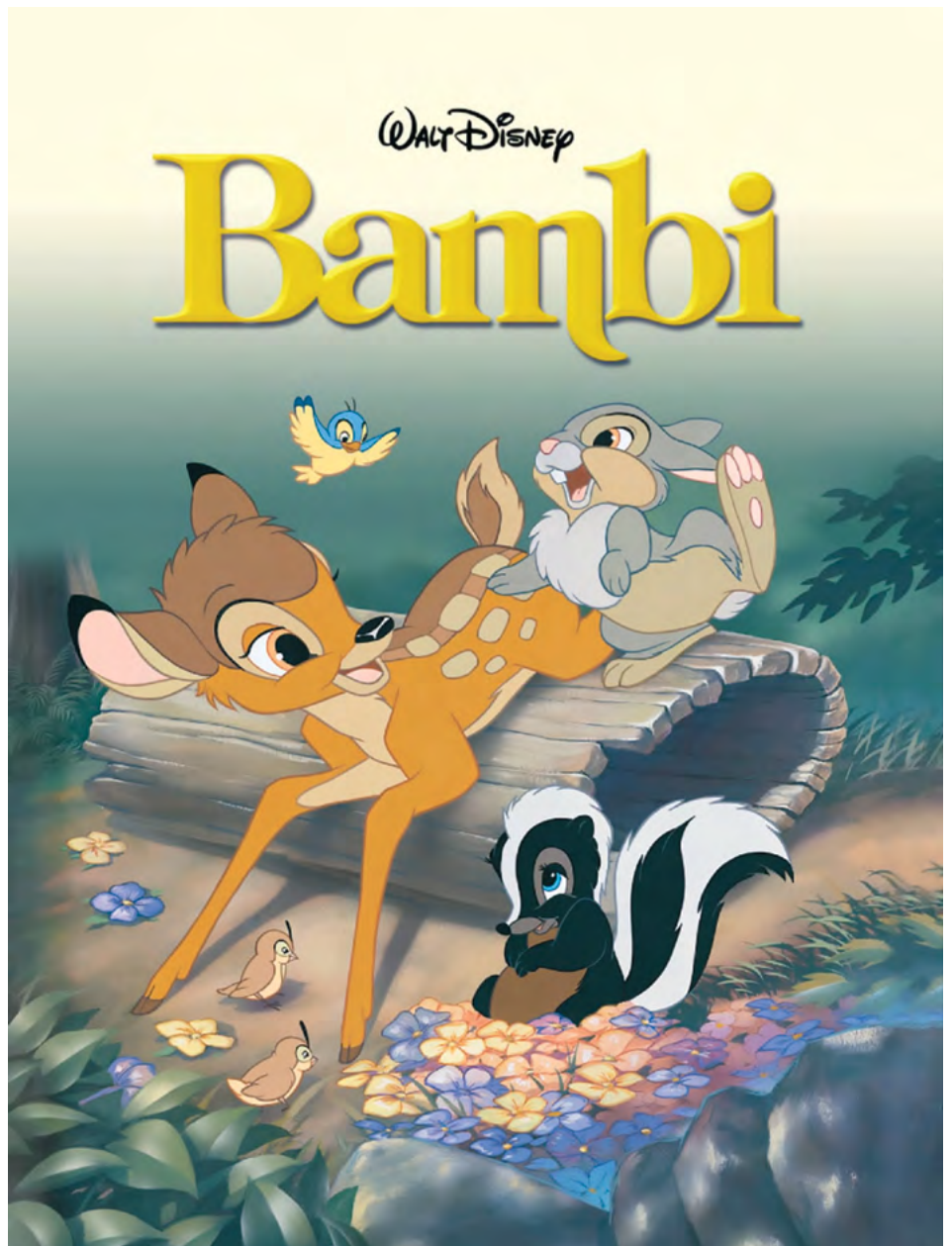
(S TALIJANSKOG PREVELA: SUZANA GLAVAŠ)

Kada bi šumske životinje mogle govoriti, pobunile bi se protiv predloška koji je pratio priču o Bambi, mladom ljupkom lanetu koje je ganulo čitav svijet. Ta priča, objavljena u Austriji 1923. godine, ima zapravo mnogo mračnija i skrivenija naličja od onih ispričanih u filmu o Bambi. Kao što je najavio *The Guardian*, Princeton Press objavit će polovicom siječnja cjelovit tekst onako kako ga je napisao Felix Salten (pseudonim Sigmunda Salzmann) što će poslužiti da se konačno razjasni priča o Bambi, baš kao što ju je njezin autor bio zamislio.

Jack Zipes, profesor emeritus njemačke i komparativne književnosti na Sveučilištu Minnesota, koji je između ostaloga i autor kritičkog izdanja bajki Braće Grimm, preveo je izvorni tekst knjige iz koje je preuzet svima poznati predložak, a koji je zapravo skraćena verzija izvorne priče. Prema Zipesu, knjiga je ustvari bila namijenjena svijetu odraslih, a odražava ozračje uzrokovano sve jačim i nasilnijim njemačkim antisemitizmom.

Ukratko, nacisti su 1935. zabranili knjigu *Bambi, život u šumama*, iz pera Felixa Saltena, Židova mađarskog porijekla, smatrajući je židovskom propagandom, to jest političkom alegorijom o postupanju prema Židovima: nacisti su naslutili pravo metaforičko značenje ove pripovijesti.

Osjećaji koje iskazuju životinje metafora su ljudskih osjećaja, koje Salten

stavlja gotovo u isti plan. Ovdje se Salten najvjerojatnije razotkriva kao dobar poznavalac židovskog propisa: “Nemoj kuhati jare u mlijeku njegove majke” i tvrdnji poput one proroka Izaije: “Vuk će prebivati s janjetom”, gdje je metafora očita: smrt Bambijeve majke jedan je od kritičnih i najganutljivijih trenutaka u priči. Lovci, koji su ubili majku, ubit će i ostale životinje i nijedna se životinja više neće osjećati sigurnom. Bambi će moći preživjeti zahvaljujući posredništvu jednog veličanstvenog Jelena, za kojeg će otkriti da mu je otac.

Jedan drugi tragični trenutak je požar u šumi, u kojemu su svi u opasnosti: moguće je da je Salten naslutio u kojem će se smjeru razvijati događaji vezani uz širenje antisemitizma u Europi. Oni isti vjetrovi koji prema Edgaru Morinu karakteriziraju rađanje i današnji razvoj ekstremizma i populizma, te koje ne valja potcjenjivati zbog tragičnih posljedica koje bi mogli prouzročiti.

Tekstovni predložak za produkciju *Bambija* duboko je promijenjen i uljepšan u odnosu spram izvornika kojeg su zabranili nacisti ne bi li ga učinili prikladnim za mladi naraštaj kojemu su ga namijenili. Prema Zipesu, značenje ove priče u izvornom obliku ostavilo bi negativan dojam na mlade, jer bi im jasno prikazala kako će lovci koji nadiru šumama ubiti *Bambija* i sve ostale divlje životinje u šumi.

Korištenje životinja koje izražavaju ljudske osjećaje jednostavno je sredstvo za postizanje empatije i prevladavanje predrasuda i negativnih mišljenja o Židovima i o nacionalnim manjinama kod mnogih čitatelja: tako je i Saltenu bilo moguće govoriti o progonu Židova, a da pri tome nije morao biti pedagoški orijentiran, te tako ohrabriti čitatelja da osjeti veću empatiju prema ugroženim skupinama i razvije kritički duh prema njihovim progoniteljima. “I mnogi drugi

FELIX SALTEN

pisci, poput Georgea Orwella, odabrali su životinje kako bi izrazili određene ideje jer se tako mogu slobodnije suočiti s problemima koji bi mogli iritirati čitatelje: ne želi se postići osjećaj užasa, već to da oni na kraju kažu: ovo je tragedija” (Zipes).

Zipes ističe kako novi prijevod nastoji prenijeti na engleski jezik način na koji govore neki likovi u Saltenovom romanu: kad govore njemački, njihov je govor *bečki*, te je tako lako prepoznati da ne govore kao što govore životinje, već da su to ljudska bića. U protivnom, engleski prijevod, objavljen 1928. godine, ima antropomorfni ton i oblik: verzija koja je predložena za film morala je odgovarati interesima Disneya, ljubitelja priča o životinjama koje valja spasiti, čime bi on time mogao plijeniti pažnju djece i odraslih.

Felix Salten kao Bambi: kada je Njemačka pripojila Austriju 1938. godine, Salten je uspio pobjeći u Švicarsku. Tom prigodom bio je prodao kinematografska prava za svega 1.000 dolara jednom američkom režiseru, koji ih je potom

prodao Disneyu: Salten osobno nikada nije zaradio ništa od animacije te priče. Nakon što su ga nacisti lišili austrijskog državljanstva, proveo je svoje posljednje godine u osami i očaju u Zürichu, gdje je umro 1945. godine. Film je u međuvremenu realiziran i premijerno prikazan 1942. i zaradio je razne Oskare.

Objavljivanje izvornog predloška knjige *Bambi, život u šumama*, omogućit će nam da više i bolje znamo cijeniti izmjene koje su provedene u priči, te smisao koji je Salten želio poručiti objavljivanjem svoje knjige u onom povijesnom trenutku. U svakom slučaju, poruka knjige može biti važna i dan-danas. Ispričati priču služeći se metaforama može pomoći razvoju ne samo djece, već i odraslih ljudi općenito. U biblijskim tekstovima, ali i u Ezopovim, Fedrovim i La Fontaineovim basnama, svaka osoba može pronaći izvor kojim se nadahnuti.

MADELEINE ALBRIGHT: DUGO NEPOZNATI ŽIDOVSKI KORIJENI PRVE ŽENE NA ČELU STATE DEPARTMENTA

PIŠE: MAŠA TAUŠAN

Godine 1996., kada je tadašnji američki predsjednik Bill Clinton razmatrao ime Madeleine Albright za državnu tajnicu, ona se, kako je i uobičajeno za najviše funkcije, suočavala s raznorodnim pitanjima nadležnih službi. Rođena u Čehoslovačkoj, Albright je pojasnila kako su joj majka i otac, koji je bio češki diplomat, dva puta morali otići iz zemlje: prvi puta 1939. u London, nekoliko dana prije nego je Hitlerova armija umarširala u Prag, a potom ponovno 1948. u SAD, zbog Staljina i komunizma. Nakon temeljitog i dubinskog ispitivanja, dobila je priliku i sama nešto dodati, ako želi. Albright je rekla da je nedavno primila pisma s informacijama o sudbini svoje obitelji u Čehoslovačkoj tijekom Holokausta. “Moguće je da sam židovskog podrijetla”, kazala je. Dužnosnici State Departmenta nisu smatrali važnom njezinu opasku. “Pa što? Predsjednik nije antisemit”, odgovorili su joj. Mjesec dana kasnije, početkom veljače 1997. godine, dva tjedna nakon što je potvrđena za državnu tajnicu, kao prva žena na toj funkciji, list The Washington Post objavio je bombastičan članak o njezinim korijenima.

Tada je već imala gotovo 60 godina, a o svojem židovskom podrijetlu nije znala ništa. Nije imala informaciju o tome da

MADELEINE ALBRIGHT

su joj troje baka i djedova umrli u njemačkim koncentracijskim logorima. Bio je to dio obiteljske povijesti o kojem joj roditelji nisu pričali, vodeći se nekom vrstom povijesne amnezije kojom su vjerojatno željeli zaštititi i sebe i svoju djecu. Kao i mnogi drugi Amerikanci prve generacije, roditelji Madeleine Albright očito su odlučili okrenuti stranicu predameričkog života kada su stali na tlo SAD-a. Albright je rekla da neće preispitivati njihove odluke. “Smatram da su moji roditelji mislili da će nam život biti jednostavniji ako budemo odgojeni kao kršćani a ne kao Židovi”, pojasnila je u jednom intervjuu.

Njezini tada već pokojni majka i otac koji su početkom rata konvertirali na katoličanstvo nisu s njom nikada razgovara-

li o tome kako su joj umrli bake i djedovi. Ona pak nije pitala jer ih se uopće nije sjećala. Samo su mi rekli, djedovi i bake umrli su “tijekom rata”, ispričala je.

U intervjuu za CNN 2012. Albright je rekla: “Imam razloga biti zahvalna što su moji korijeni bogatiji i kompleksniji nego što sam mislila; ali ipak, željela bih da su mi roditelji objasnili, kada sam već bila dovoljno odrasla da shvatim...željela bih da sam mogla imati šansu s njima razgovarati o svakom aspektu njihovih prosudbi”.

Onemogućena da s roditeljima iskreno progovori o židovstvu dok su još bili živi, Albright je neumorno istraživala izgublenu povijest obitelji. U zadnjim godinama svog života, ta potraga uzimala joj je puno vremena.

Madeleine Albright preminula je 23. ožujka ove godine od posljedica karcinoma. Povodom smrti te utjecajne i ugledne političarke i stručnjakinje za političke znanosti, žene koja je bila svjesna moći koju je imala, promišljene, s dubokim uvidom u međunarodne odnose, priču o njezinim prvim saznanjima o židovskim podrijetlu napisao je njezin nekadašnji suradnik Stuart E. Eizenstat.

KOJE SAM JA VJERE?

“Koliko me dugo poznaješ, Stu?”, upitala ga je Madeleine Albright na način koji joj nije bio svojstven, s dozom hitnosti u glasu i blage uznemirenosti. Bio je u svojoj sobi u Davosu, na Svjetskom ekonomskom forumu 1996. godine. Pozvala ga je putem sigurne linije iz svog ureda u State Departmentu nedugo prije nego što će biti potvrđena za državnu tajnicu. Stuart Eizenstat je trebao biti imenovan podtajnikom za ekonomska pitanja.

Oko dvadeset godina, odgovorio joj je. Sljedeće pitanje koje mu je uputila, priča on, bilo je još čudnije: “Koje sam ja vjere?”. “Madeleine, naravno ti si češka katolkinja. O čemu se tu radi?”

Nakon što mu je pojasnila koja su njezina nova saznanja, interesiralo ju je što on misli da treba učiniti.

Madeleine je bila uznemirena, strahovala je da bi se američka židovska zajednica mogla usprotiviti njezinom imenovanju, vjerujući da je namjerno skrivala židovsku prošlost i podrijetlo. Mučilo ju je to i na osobnom planu — što će reći svojim trima kćerima. “Trebam li im reći da sada trebaju konvertirati na judaizam?”, priča Eizenstat.

“Moj savjet bio je da kaže istinu, a to je da nije znala da su njezini roditelji promijenili vjeru, da prigrlili s ponosom svoju novootkrivenu židovsku prošlost i da se naravno ni ona niti njezina djeca ne moraju osjećati obveznima prijeći na judaizam”.

Ekskluzivna priča The Washington Posta o novoj državnoj tajnici i njezinim precima izazvala je javnu debatu. Mnogi komentatori pitali su se kako netko tako osjetljiv na povijest kao što je to bila Albright može biti tako nezainteresiran za svoje korijene. Mnogi kritičari zajedljivo su komentirali, odbacujući tvrdnje da nije shvatila da je njezina obitelj židovska. Kako sofisticirana, obrazovana žena koja je studirala međunarodne odnose i puno putovala po Europi nije mogla shvatiti da su joj roditelji bili Židovi? Kako nikada nije mogla dovesti u pitanje sudbinu svoje obitelji tijekom Holokausta?

Godine 1997. Madeleine Albright otputovala je u Prag i odmah posjetila Pinkas sinagogu kako bi potražila imena svojih baka i djedova među više od 77.000 čeških i slovačkih žrtava Holokausta. Pronašla je imena bake i djeda s očeve strane, Arnosta i Olge Korbel, koji su umrli u nacističkim logorima, Arnost u Theresienstadtu 1942. a Olga u Auschwitzu 1944. Obišla je i druga židovska mjesta u Pragu i rekla kako “zlo Holokausta” sada za nju ima i “veće osobno značenje”. “Odlazim večeras sigurna da ovaj novi dio mog identiteta dodaje mojem životu nešto snažnije, tužnije i bogatije”, istaknula je.

Priča o židovstvu Madeleine Albright na ovim prostorima nije bila ni poznata niti zanimljiva jer je puno interesantnija bila njezina uloga u ratu u Bosni i na Kosovu. Madeleine Albright ovdje se voljelo ili mrzilo. Tuđman je nije volio.

Snažno se zalagala za zapadnu intervenciju na Kosovu nakon što je postala Clintonova državna tajnica (1997. – 2001.). Zagovarala je bombardiranje Jugoslavije koje je zaustavilo krvavi napad Srba na kosovske Albance. Ranije, dok je služila kao američka veleposlanica pri UN-u (1993. – 1997.), tijekom prvog mandata Billa Clintona, pozvala je na oštru međunarodnu reakciju protiv

gotovo četverogodišnjeg granatiranja Sarajeva. Radila je i na privođenju pravdi svih odgovornih za ratne zločine na Balkanu, uključivo i Slobodana Miloševića i Radovana Karadžića. Zbog toga je u Srbiji “mrziteljica Srba” a u Bosni i na Kosovu slavljena.

Ali povijest za ove prostore veže Madeleine Albright i od ranije. Njezin je otac prije Drugog svjetskog rata godinu dana radio u čehoslovačkom veleposlanstvu u Beogradu, a u izvorima se može pronaći da je tada Marie Jana Korbelová, kako je bilo ime Madeleine Albright, prvi puta boravila i u Hrvatskoj, na Hvaru. Nakon rata otac joj je ponovno u Beogradu gdje je postavljen za veleposlanika, ali s rušenjem 1948. Benešove vlasti obitelj uskoro uspijeva dobiti politički azil u Sjedinjenim Državama.

Albright je diplomirala na Sveučilištu u Wellseleyu i magistrirala u Bostonu na temu Pariškog proljeća. Godine 1976. na predsjedničkim izborima pobjeđuje Jimmy Carter, a Zbigniew Brzezinski je njegov savjetnik za nacionalnu sigurnost, istodobno i bivši profesor Madeleine Albright. Priključuje se njegovom timu, a nakon što je na vlast došao Ronald Reagan, Albright se kao demokratkinja vraća akademskom radu.

Godine 1982. rastaje se i ostavši sama u Washingtonu posvećuje se Demokratskoj stranci. Nakon Clintonove pobjede veleposlanica je pri UN-u, pa njegova državna tajnica. Kada je Clintonova era završila, Albright je postala ikona generaciji mladih žena koje su pronalazile inspiraciju u njezinoj borbi za ravnopravnost spolova. “U paklu postoji posebno mjesto za žene koje ne pomažu drugim ženama”, jednom je rekla.

Predsjednik Barack Obama dodijelio joj je 2012. godine Medalju slobode, najznačajnije civilno priznanje u SAD, ističući da je njen život inspiracija svim Amerikancima.

ŽIDOVSKA TAJNICA OSKARA SCHINDLERA PREMINULA U 107. GODINI ŽIVOTA

PIŠE: F. B.

Mini Reinhardt, koja je sastavljala popise za njemačkog industrijalca Oskara Schindlera koji je za vrijeme Holokausta spasio nekoliko stotina Židova, preminula je u 107. godini života, objavila je njezina obitelj.

Kao Schindlerova tajnica, Mimi Reinhardt je bila zadužena za sastavljanje popisa židovskih radnika u getu u poljsko-me gradu Krakovu koji su bili regrutirani za rad u Schindlerovoj tvornici, te su na taj način bili spašeni od deportacija u nacističke logore smrti.

“Moja baka, tako draga i jedinstvena, preminula je u 107. godini života. Počivala u miru”, napisala je njezina unuka Nina.

Židova Mimi bila je rođena u Austriji. Oskar Schindler ju je osobno zaposlio i radila je za njega sve do 1945. godine.

Nakon Drugog svjetskog rata preselila se u New York, a nakon toga se 2007. godine preselila u Izrael kako bi bila bliže svom jedinom sinu Sachi Weitmanu, profesoru sociologije na sveučilištu u Tel Avivu.

“Osjećam da sam došla kući”, kazala je novinarima nakon što se preselila u Izrael.

Oskar Schindler, koji je preminuo 1974. godine, proglašen je Pravednikom među

narodima, jer je zahvaljujući svom zalaganju i popisima koje je njegova tajnica Mimi za njega pripremala spasio 1.300 Židova, riskirajući pri tome svoj vlastiti život.

Mimi Reinhardt je posljednje godine svoga života provela u domu za umirovljenike u Tel Avivu. Prema riječima izraelskog fotografa Gideona Markowicza koji ju je snimao u sklopu projekta posvećenog preživjelim žrtvama Holokausta, bila je vrlo aktivna.

“Sudjelovala je u aktivnostima u domu za umirovljenike i bila je šampionka u bridžu. Koristila se internetom i pratila stanje dionica na tržištu”, kazao je Markowicz.

DANAS U SVIJETU ŽIVI 15,2 MILIJUNA ŽIDOVA

PIŠE: J. C.

Danas u svijetu živi 15,2 milijuna Židova, a židovska populacija 77 godina nakon kraja Drugog svjetskog rata još uvijek nije dosegla razinu koju je imala prije Holokausta, objavio je izraelski Središnji ured za statistiku.

Prema dostupnim podacima, uoči Drugog svjetskog rata u svijetu je ukupno živjelo 16,6 milijuna Židova. Kako ističe izraelski Središnji ured za statistiku ras-

podjela židovska stanovništva od tada se dramatično promijenila.

Od 15,2 milijuna Židova, gotovo polovica ih danas živi u Izraelu — dok je 1939. godine samo tri posto židovske svjetske populacije živjelo na području današnjeg Izraela.

Kada je Država Izrael osnovana 1948. godine, broj Židova u svijetu iznosio je ukupno 11,5 milijuna, a od toga je njih samo 6 posto tada živjelo u Izraelu.

Prema Središnjem uredu za statistiku, u Izraelu danas živi 165.000 preživjelih žrtava Holokausta.

Danas najveći broj Židova na svijetu živi u Izraelu, druga najveća zajednica je u SAD-u (6 milijuna) a zatim slijede Francuska (445.000), Kanada (393.000), Ujedinjeno Kraljevstvo (292.000), Argentina (175.000), Rusija (150.000) i Njemačka (118.000).

Ove brojke odnose se na “temeljnu židovsku populaciju” u svakoj od navedenih zemalja — to znači da se oni odnose na pojedince koji se identificiraju kao Židovi i nemaju drugu vjersku pripadnost.

IN MEMORIAM

STANKA LAPTER (1933. – 2022.)

PIŠE: MILIVOJ DRETAR

Kraj ožujka označava početak proljeća, priroda se budi, a zima odlazi. S prvim proljetnim danima zauvijek nas je napustila svima znana Stanka Lapter. Iako posljednjih godina nije mogla više do Palmotićeve, noge su oslabile pa nisu slušale po stepenicama, Stanka je bila prisutna, uvijek se zanimajući za sve što se događa. Kad bi izašao novi broj Ha-Kola, a još dok ni poštom nije stigao do nas, već je Stanka nazvala i čestitala na novim člancima, usput se zanimajući kako je u rodnom joj Ludbregu. U Zagrebu je živjela dugi niz godina, tu je studirala na Filozofskom fakultetu, potom se zaposlila i zasnovala obitelj.

Stanka se rodila 1933. godine u Ludbregu, u obitelji židovskih trgovaca Zlatka i Zore Weinrebe. Nekoliko godina ranije rodila se sestra Mira. Weinrebeovi su bili poznata obitelj u gradu. Posjedovali su trgovinu željeznom robom u samom centru Ludbrega, u zgradi staroj najmanje 200 godina koja se nadovezivala na poznato gradsko svratište “K crnom orlu”. Posao je dobro išao, pred sam rat, Weinrebeova trgovina bila je jedna od najunosnijih u malom gradiću gdje je bilo još desetak drugih. Zajedno s ostalom djecom, Stanka je pohađala školu, a s malobrojnom židovskom djecom slavila Purime, rođendane i ostala dječja veselja. A onda odjednom crnilo — rat. Preko noći Weinrebeovi i ostali označeni su

židovskim znakovima, roba iz trgovine oduzeta od ustaša, a obitelj s ostalima potjerana u Zagreb. Stanka je plakala, bojala se odlaska i žalila što novu lutku nije mogla ponijeti sa sobom. Lutku joj je poslala baka Ana koja je ostala, no to je bilo zadnje što je od nje dobila — ujesen 1942. godine ustaše su do kraja uništile ovu najmanju židovsku općinu u Hrvatskoj, baka Ana nestala je u raljama Holokausta. Preživjeli su samo oni koji su se sakrili, pobjegli na vrijeme ili se pridružili partizanima. Stankini su najprije bili u Crikvenici, pa u Kraljevici, na kraju u logoru Kaporu na Rabu. Za djevojčicu njezinih godina bila su to strašna sjećanja. Stanka nije rado govorila o tome, možda se ipak više povjeravala poznatijim licima, nego da snimi svoje svjedočanstvo ili napiše članak. Po padu Italije, Židovi bježe s Raba na kopnu, tako i Weinrebeovi. Pridružuju se ličkim partizanima, do kraja rata su u pozadinskim jedinicama, u okolici Veljuna. Kad je rat konačno završio 1945. godine, krenuli su i Weinrebeovi kući. Osim golih zidova obiteljskog stana, ništa ih nije dočekalo pa je trebalo krenuti iznova. Cure su krenule u škole, Stanka je studirala jezike. Neobičan susret spojio ju je sa stomatologom Vladimirom Lapterom kojeg je poznavala još iz logora. Poslije se udala za njega i rodila dvoje djece. Pred desetak godina uključila se u nastanak knjige “Židovi u ludbreškom

kraju”, ipak se odlučila prepričati svoja sjećanja, davala je savjete, dešifrirala tko je tko na starim fotografijama.

Bila je posljednja ludbreška Židovka, bez njezine pomoći ne bi išlo tako glatko. Pa još je i odlučila da svoje fotografije, svjedodžbe i ostale sitnice daruje u američki Muzej Holokausta. Jednom ga je posjetila. U veljači 2020. godine posjetila je izložbu “Ako tebe zaboravim” u Francuskom paviljonu u Zagrebu gdje je 80 godina ranije spavala na slami okružena ustaškim puškama. “Ajoj, pa gle gdje sam i ja”, pokazala je rukom na malenu djevojčicu ispred logorske barake. “*Imama, Mira i ostale*”. Pa kad se sjetila kako im je tada bilo, sva se stresla. Nedostajat će Stankina vedrina i iskrena srdačnost, nedostajat će oni dugi telefonski razgovori, savjeti, komentari o novom Ha-Kolu, dragi susreti. Ostaju nam samo sjećanja.

Hvala Vam Stanka na svemu!

ZIHRONA LIVRAHA!

IMPRESUM: GLAVNA UREDNICA: NATAŠA BARAC / UREDNIŠTVO: SANJA ZORIČIĆ-TABAKOVIĆ, ZORAN MIRKOVIĆ, NATAŠA BARAC, TESSA BACHRACH-KRIŠTOFIĆ / BROJ IZDANJA: HA-KOL 174. / OŽUJAK-TRAVANJ-SVIBANJ 2022. / ADARI / ADAR II / TEVET / NISAN / SIVAN 5782. / OBLIKOVANJE I PRIPREMA ZA TISAK: TESSA BACHRACH-KRIŠTOFIĆ / GLASILO ŽIDOVSKJE ZAJEDNICE U HRVATSKOJ / IZDAVAČ: ŽIDOVSKA OPĆINA ZAGREB / PALMOTIĆEVA 16, 10000 ZAGREB P.P. 986 / TEL: 385 149 22 692 / FAX: 385 149 22 694 / E-MAIL: JCZ@ZG.T-COM.HR / ZA IZDAVAČA: DR. OGNJEN KRAUS / ISSN 1332-5892 / IZLAŽENJE HAKOLA FINANCIJSKI POTPOMAŽE SAVJET ZA NACIONALNE MANJINE REPUBLIKE HRVATSKE / PRETPLATA U TUZEMSTVU: 100 KUNA GODIŠNJE, ZA INOZEMSTVO 200 KUNA, NA ŽIRO RAČUN KOD ZAGREBAČKE BANKE D.D., TRG BANA JOSIPA JELAČIĆA 10, 10000 ZAGREB, BROJ: 1101504155, IBAN: HR6423600001101504155 U KORIST ŽIDOVSKJE OPĆINE ZAGREB, PALMOTIĆEVA 16, 10000 ZAGREB, A IZ INOZEMSTVA: ACCONT OWNER: ŽIDOVSKA OPĆINA ZAGREB, PALMOTIĆEVA 16, 10000 ZAGREB, BANK: ZAGREBAČKA BANKA D.D., TRG BANA JOSIPA JELAČIĆA 10, 10 000 ZAGREB / ACCOUNT NUMBER: 1500260173 / IBAN: HR4923600001500260173 / SWIFT: ZABHR2X / TISAK: OFF SET TISAK NP GTO D.O.O

